

Miljøministeriet
Naturstyrelsen

Projektbeskrivelse og overordnede retningslinjer for forvaltning af Naturnationalpark Stråsø

Maj 2022

Resumé

Naturnationalpark Stråsø etableres i henhold til Lov 1177 af 8. juni 2021 (Adgang til etablering af naturnationalparker og obligatorisk digital kommunikation m.v.).

Målet er at fremme natur og biodiversitet ved at understøtte et økosystem med naturlige processer og dynamikker og minimal brug af forvaltningsindgreb.

For at realisere dette mål suppleres den eksisterende naturligt fritlevende bestand af krondyr med udsætning af store planteædende pattedyr, bag lave to-trådede hegn (kreaturhegn), i en stor del af den ca. 3.600 ha store naturnationalpark.

Kreaturer og heste udsættes i den indhegnede del af naturnationalparken. De skal være med til at skabe en større grad af variation på lysåbne arealer, flere lysninger i skoven, varierede overgangszoner mellem skov og lysåben natur, og mere dødt ved. Der opsættes almindeligt kreaturhegn, som sikrer, at de udsatte dyr forbliver inden for et hegnede område på ca. 2.600 ha, som hovedsageligt omfatter arealer syd for Lilleåen. Samtidig vil det være muligt for de fritlevende krondyr at bevæge sig på tværs af det hegnede område.

I etableringsfasen vil der være særligt fokus på at fremme forekomsten af europæisk hjemmehørende buske og træer, øge andelen af lysåben skov, sammenbinde lysåbne naturarealer, genskabe de naturlige hydrologiske forhold og øge forekomsten af dødt ved. Herudover skal udbredelsen af ikke hjemmehørende træarter reduceres, og der vil blive gennemført omfattende indsatser for at nedbryde den ensartede skovopbygning, som længerevarende forstlig drift har medført – og dermed fremskynde en mere varieret skovstruktur til gavn for biodiversiteten.

Naturnationalparken vil bidrage til spændende naturoplevelser, stilhed og fordybelsesmuligheder for friluftslivet generelt. Desuden vil naturnationalparken kunne understøtte turismen i området. Antallet af nuværende friluftsfaciliteter inden for naturnationalparken fastholdes, men vil i de kommende år blive udbygget og opgraderet, så de afspejler friluftslivets behov. Et særligt fokus er at forbedre adgangsforholdene for bevægelseshæmmede. Som et led i opgraderingen kan det blive relevant at flytte enkelte faciliteter til bedre placeringer. Faciliteterne vil appellere til dagsbesøg, men volumen af faciliteterne ved ankomststederne, og afstanden mellem disse, vil også være interessant for besøgende, der ønsker en længere vandring med overnatningsmulighed et andet sted end udgangspunktet. Ved indgangene til naturnationalparken sikres gode informationsfaciliteter.

Hensynet til friluftslivet og naturoplevelsesmulighederne sammen med hensynet til at sikre tilstrækkeligt ro og fred til de græssende krondyr skal kombineres for at optimere krondyrenes græsning og bidrage til, at krondyrene opholder sig mest muligt i naturnationalparken i forhold til de naturmæssige mål.

Der vil være fokus på at gennemføre monitoringsprogrammer, der kan undersøge effekten på biodiversitet samt Naturnationalpark Stråsøs påvirkning af den rekreative anvendelse og oplevelse. Tilstanden af kultur- og fortidsminder overvåges ligeledes med henblik på fortsat at sikre disse. Derudover udvikles der en

protokol til overvågning af de udsatte dyr og dyrevelfærden. Hjortevildtets adfærd vil desuden løbende blive evalueret.

Forud for udarbejdelse af denne projektbeskrivelse og forvaltningsplan er der foregået en inddragelse af offentligheden, blandt andet med de to nationale arbejdsgrupper: den videnskabelige arbejdsgruppe og interessentarbejdsgruppen, samt den lokale projektgruppe. Der har været afholdt en naturvandring med borgere, hvis ejendom grænser direkte op til naturnationalparken eller som befinder sig i umiddelbar tilknytning til området. Endvidere har Naturstyrelsens lokale enhed stillet sig til rådighed, siden placering af naturnationalparken blev offentliggjort, og har deltaget i forskellige møder med repræsentanter fra byrådene i Herning og Holstebro Kommuner, samt med borgmester og udvalgte byrådsmedlemmer fra Ringkøbing-Skjern Kommune, den administrative ledelse og sagsbehandlere fra Holstebro, Herning og Ringkøbing-Skjern kommuner. Endelig er der afholdt en offentlig naturvandring for interesserede borgere og brugere af området samt bilaterale møder med MTB-klubber, orienteringsløbere, ryttere og en repræsentant for naboerne. Udkastet til projektbeskrivelse og forvaltningsplan blev den 30. november 2021 sendt til de to nationale arbejdsgrupper og den lokale projektgruppe for at få deres tilbagemeldinger.

De forskellige gruppers input og refleksioner har herefter dannet grundlag for udarbejdelse af dette faglige oplæg til projektbeskrivelse og forvaltningsplan, der nu sendes i offentlig høring i 8 uger. Alle – både borgere, kommuner og organisationer – har her mulighed for at kommentere forslaget.

Efter høringsperioden skal planerne drøftes politisk og godkendes i aftalekredsen for Natur- og Biodiversitetspakken (regeringen, SF, Radikale Venstre, Enhedslisten og Alternativet).

Til kolofon:

Grundkort: Geodatastyrelsen

Foto:

Udkast

Indholdsfortegnelse

Resumé	1
1 Indledning	6
2 Projektbeskrivelse	11
2.1 Eksisterende forhold.....	11
2.1.1 Skov.....	13
2.1.2 § 3-beskyttet natur og andre lysåbne arealer	16
2.1.3 Natura 2000	17
2.1.4 Bilag IV-arter	24
2.1.5 Truede og sjældne arter	25
2.1.6 Landskabelige og hydrologiske forhold	26
2.1.7 Rekreativ infrastruktur	28
2.1.8 Fredede og beskyttede fortidsminer	30
2.1.9 Forholdet til lovgivning.....	31
2.1.10 Forholdet til øvrig planlægning for området.....	32
2.1.11 Forholdet til National sikkerhed	34
2.1.12 Inddragelse af offentligheden	34
2.2 Planlagte tiltag og anlæg	35
2.2.1 Naturnationalparkens geografiske afgrænsning	35
2.2.2 Store planteædende pattedyr.....	36
2.2.3 Etablering af hegn.....	43
2.2.4 Friluftsfaciliteter samt veje, stier og ruter.....	45
2.2.5 Trafiksikkerhedsmæssige foranstaltninger.....	48
2.2.6 Tiltag på tilgrænsende arealer.....	49
2.3 Naturgenopretning og andre initiativer i området.....	49
2.3.1 Genopretning af naturlig hydrologi.....	50
2.3.2 Rydning af nåletræsbevoksninger	52
2.3.3 Bekæmpelse af invasive arter mv.....	55
2.3.4 Biodiversitetsfremmende tiltag.....	57
2.3.5 Forventede klimaeffekter	61

3 Overordnede retningslinjer for forvaltning	63
3.1 Udviklingsmål.....	63
3.2 Principper for forvaltning af dyr udsat i naturnationalparken	64
3.3 Principper for forvaltning af friluftsliv og rekreative faciliteter	67
3.4 Principper for forvaltning af fritlevende pattedyr	69
3.5 Principper for forvaltning af vandmiljøet	71
3.6 Principper for forvaltning af fredede og beskyttede fortidsminder	72
3.7 Principper for forvaltning af trafiksikkerhed	73
3.8 Principper for forvaltning af faciliteter og aktiviteter på tilstødende arealer	73
3.9 Principper for forvaltning af naturgenopretningstiltag	73
3.10 Principper for overvågning af udviklingen i området	75
Bilag 1 – Artstabeller	78

1 Indledning

I december 2020 indgik regeringen og Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten og Alternativet aftale om Natur- og Biodiversitetspakken, herunder etablering af skønsmæssigt yderligere 13 nye naturnationalparker ud over de allerede igangsatte naturnationalparker i Fussingø og Gribskov. Baggrunden for denne politiske aftale, der danner rammen for naturnationalparker på statens arealer, er et ønske om at styrke Danmarks natur og biodiversitet.

I april 2021 kom regeringen sammen med aftalepartierne bag Natur- og Biodiversitetspakken med deres beslutning om, hvor de tre næste naturnationalparker skulle placeres. Det drejer sig om Almindingen på Bornholm, Stråsø mellem Herning og Holstebro, samt Tranum ved Jammerbugt. I juni 2021 vedtog regeringen, SF, Radikale Venstre, Enhedslisten, Konservative Folkeparti, Liberal Alliance og Alternativet i Folketinget lovgrundlaget for etableringen af naturnationalparker på statens arealer¹. I aftalen om Natur- og Biodiversitetspakken er der også afsat bevillinger til naturnationalparkerne. Det gælder både i etableringsfasen til projektledelse, hegn, dyr, færister, friluftsfaciliteter, naturgenopretning, mv. og det gælder den varige drift herunder indtægtstab, når skovdrift, jagt og eksterne græsningsaftaler inkl. EU-tilskud ophører samt formidling, monitorering, det løbende tilsyn med hegn og dyr osv.

Dette dokument udgør Naturstyrelsens faglige oplæg til en projektbeskrivelse og en forvaltningsplan for Naturnationalpark Stråsø, der nu sendes i offentlig høring.

Naturnationalpark Stråsø bliver én ud af 15 naturnationalparker på statens arealer i Danmark. Hovedformålet med naturnationalparkerne er at styrke områdernes natur og biodiversitet, ved at give mulighed for etablering af større sammenhængende naturområder, hvor naturen i højere grad end i dag kan udvikle sig dynamisk, og hvor der kan udsættes store planteædende pattedyr, som bidrager til naturens udvikling i området. Her tilstræbes så vidt muligt naturlige økosystemer. Naturnationalparkerne skal samtidig give mere spændende naturoplevelser og dermed mulighed for mere friluftsliv og øget turisme i de pågældende områder.

Naturnationalparkerne skal forvaltes med natur og biodiversitet som hovedformål. Skov- og landbrugsdriften ophører. For at understøtte de naturlige processer og dynamikker etableres helårsgræsning med brug af store og forskellige planteædende pattedyr i Naturnationalpark Stråsø. Bestandene tilpasses det naturlige fødegrundlag, og der anvendes som udgangspunkt ikke tilskudsfodring. Desuden skal den naturlige hydrologi genoprettes. Mængden af dødt ved øges gennem veteranisering og fældning af træer for at nedbryde den ensartede skovopbygning, som længerevarende forstlig drift har medført. Desuden tilbageføres en del af arealerne til et mere naturligt udgangspunkt, bl.a. ved at fjerne oversøiske træarter og nedbringe arealet med træarter, som ikke er hjemmehørende i Europa. Endelig bekæmpes invasive plante- og dyrearter.

¹ <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2021/1177>

Naturnationalpark Stråsø på ca. 3.600 ha ligger øst for Ulfborg i hjertet af et af landets største sammenhængende skov- og hedeområder, og i et af de tyndest befolkede og mest uforstyrrede områder i Danmark. I den sydlige del af naturnationalparken udsættes stude (kastrede tyre) og heste, der sammen med områdets naturlige og fritlevende bestande af flere hjortearter, skal være med til at skabe en større grad af variation med flere lysninger, varierede overgangszoner mellem skov og lysåben natur, mere dødt ved mv. Opsætning af almindelige lave kreaturhegn sikrer, at stude og heste forbliver inden for de ca. 2.600 ha, som hegnes. De 1.000 ha, som ikke hegnes, regnes fortsat med til naturnationalparken, fordi der er tale om sammenhængende natur (omkring Lilleåen), og fordi arealet allerede i dag afgræsses med et relativt højt græsningstryk fra fritlevende krondyr, der er medvirkende til at sikre områdets naturværdier, herunder dets egnethed som levested for sjældne og truede arter. Naturstyrelsen vil overvåge effekten af de fritlevende krondyr inden for og uden for heget, såvel som de udsatte dyr indenfor heget i forhold til biodiversitetsudviklingen. Der sættes ekstra fokus på naturens udvikling i den uhegnede del af naturnationalparken, da der kan være adfærd hos de lokale bestande, som kan betyde, at græsningstrykket her ikke bliver så højt som ønsket.

Naturnationalpark Stråsø vil tilbyde spændende naturoplevelser med fokus på den "stille" naturoplevelse. Hegnet omkring naturnationalparken skal holde dyrene inde, men ikke de besøgende ude. Besøgende vil mange steder kunne krydse hegnslinjen til fods, på cykel, ridende eller i bil, og ved indgangene guider afmærkede stier til kortere eller længere vandre-, ride- eller cykelture. På udvalgte steder etableres udsigtsplatforme, hvorfra man kan overskue et større areal med mulighed for at opleve de forskellige dyrearter tilknyttet de åbne arealer og overgangszonen til skov.

Forsvaret løser vigtige samfundsmæssige opgaver og det forudsætter adgang til Naturstyrelsens arealer. I den forbindelse er Naturnationalpark Stråsø med sin øde beliggenhed samt den store variation i vegetation og topografi af stor træningsværdi for Forsvaret. Området anvendes således både til træning af landstyrker og til luftoperationer. Området er i særdeleshed essentielt i forhold til uddannelse og træning af helikopterpiloter, og dermed afgørende i forhold til at vedligeholde taktiske færdigheder.

Skovområderne inden for Naturnationalpark Stråsø udlægges som urørt skov i forbindelse med etablering af naturnationalparken. Naturstyrelsen har udarbejdet overordnede retningslinjer og principper for forvaltning af urørt skov². Det betyder, at man inden for Naturnationalpark Stråsø følger principperne i de overordnede retningslinjer for urørt skov i forhold til fældning samt udtag og salg af træ. I naturnationalparken kan der, ligesom i den urørte skov, opstå behov for at gennemføre særlige forvaltningstiltag af hensyn til f.eks. naturtyper beskyttet af naturbeskyttelsesloven, Natura 2000-naturtyper og -arter samt andre truede arter. Naturnationalparker adskiller sig fra andre arealer udlagt som urørt skov i forhold til omfanget af græsning. I urørte skove foregår græsning ikke nødvendigvis som helårsgræsning, men kan anvendes som et understøttende virkemiddel i forhold til at fremme biodiversiteten i udvalgte og prioriterede områder. I Naturnationalpark Stråsø er græsning et helt centralt

2

https://naturstyrelsen.dk/media/296293/bilagb_endeligversion_overordnede_retningslinjer_for_uroert_skov_juni2021.pdf

forvaltningstiltag med brug af store og forskellige planteædende pattedyr, der græsser hele året i et stort sammenhængende hegn i den sydlige del af parken. Der ændres ikke på adgangsreglerne for området, hvor borgere og friluftsliv har adgang hele døgnet hele året rundt. De fleste friluft aktiviteter i naturnationalparken vil uændret kunne fortsætte. Omfanget af de hegnede områder, og tilstedeværelsen af dyr hele året, kan dog påvirke mulighederne for visse former for friluft aktiviteter, hvoraf nogle aktiviteter allerede i dag kræver tilladelse. Det kunne eksempelvis dreje sig om større fladedækkende aktiviteter, som i dialog med arrangørerne kan søges afviklet på nærliggende statslige arealer.

Proces, tidsplan og lovgivning

Miljøministeren har nedsat og udpeget medlemmer til to nationale arbejdsgrupper. Grupperne omfatter en videnskabelig arbejdsgruppe med repræsentanter med viden om biodiversitet, dyrevelfærd, borgerinddragelse mv. og en arbejdsgruppe for interessenter med en lang række organisationer repræsenteret. Derudover er der nedsat en lokal projektgruppe til hver naturnationalpark med repræsentanter for lokale foreninger, brugergrupper mv. I august- september og i december 2021 blev der afholdt møder i de to nationale arbejdsgrupper og de tre lokale projektgrupper for henholdsvis Trantum, Stråsom og Almindingen. Endelig har der været dialog med naboerne til de tre naturnationalparker.

Nærværende projektbeskrivelse og forvaltningsplan er udarbejdet bl.a. på baggrund af ovenstående drøftelser med de nedsatte grupper, samt gruppernes input til Naturstyrelsens første faglige oplæg til projektbeskrivelse og forvaltningsplan, som offentliggjort 30. november 2021, og som præsenteret for grupperne på møder i december. Nærværende projektbeskrivelse og forvaltningsplan skal i forlængelse af høringsperioden drøftes politisk og godkendes i aftalekredsen bag Natur- og Biodiversitetspakken.

På baggrund af drøftelser med en i IUCN³-regi nedsat projektgruppe, bestående af medlemmer af IUCN's ekspertkommissioner (omtalt som den danske IUCN nationalkomité i bemærkningerne til lovforslaget) er det Miljøministeriets vurdering, at en naturnationalpark vil leve op til IUCN's kriterier for, og definition af, beskyttede områder (Protected Areas): "Et klart defineret geografisk område, anerkendt, afsat til og forvaltet gennem lovlige eller andre effektive midler til at nå en langsigtet beskyttelse af naturen, med tilhørende økosystemtjenester og kulturelle værdier". Det er endvidere Miljøministeriets vurdering og forventning, at en naturnationalpark efter omstændighederne vil kunne svare til IUCN's kategori II for beskyttede områder (National Park): "*Store naturområder, der administreres for beskyttelse af økosystemer og udfoldelse af friluftsliv og aktiviteter, der alle skal have miljømæssige og kulturelle formål*". Regeringen og aftalepartierne har besluttet, at de første fem naturnationalparker vil gennemgå en konkret IUCN kategorisering.

Nærværende udkast til "Projektbeskrivelse og overordnede retningslinjer for forvaltning af Naturnationalpark Stråsom" er udarbejdet i henhold til lovgrundlaget for naturnationalparker, der fremgår af naturbeskyttelseslovens kapitel 8a. Af lovgrundlaget for naturnationalparkerne fremgår det, at der til en

³ International Union for Conservation of Nature (www.iucn.org)

ansøgning om at etablere en naturnationalpark skal udarbejdes både en projektbeskrivelse og en forvaltningsplan.

Projektbeskrivelsen skal beskrive de eksisterende forhold samt de aktiviteter, der skal gennemføres for at etablere naturnationalparken, mens forvaltningsplanen skal beskrive principperne for den naturforvaltning, der vil foregå i naturnationalparken, når den først er etableret. Derfor vil der i de to dokumenter, som her præsenteres samtidig, være sammenfaldende afsnit. Disse afsnit er bibeholdt for at sikre, at lovgivningens formelle krav til indhold er opfyldt.

Udkastet til projektbeskrivelse og forvaltningsplan sendes i offentlig høring i 8 uger fra foråret 2022. Naturstyrelsen vil herefter gennemgå de indkomne høringssvar og på baggrund af disse foretage relevante justeringer. Projektbeskrivelsen og forvaltningsplanen skal efterfølgende godkendes politisk. Derefter vil projektbeskrivelsen og forvaltningsplanen foreligge i sin endelige version.

Naturstyrelsen skal søge om etableringstilladelse til naturnationalparken ved Miljøstyrelsen, der skal give tilladelsen. Den endelige projektbeskrivelse og forvaltningsplan indgår som en del af Naturstyrelsens ansøgningsmateriale til Miljøstyrelsen, jf. naturbeskyttelsesloven § 61c. For en mere uddybende beskrivelse af lovgrundlaget og myndighedsbehandling i forbindelse med etablering af naturnationalparker, se nedenstående faktaboks samt tidsplanen på Naturstyrelsens hjemmeside⁴.

⁴ <https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/straasoe-naturnationalpark/>

Lovgrundlag og myndighedsarbejde i naturnationalparker

Den 3. juni 2021 vedtog et bredt flertal i Folketinget ændring af en række love. Ændringerne giver mulighed for at etablere naturnationalparker på statens arealer. Med ændringerne er der indsat et nyt kapitel 8a (§§ 61a-61e) i naturbeskyttelsesloven. Lovændringerne trådte i kraft 1. juli 2021. Det fremgår af naturbeskyttelseslovens § 61a, stk. 1, at en naturnationalpark efter tilladelse fra miljøministeren kan etableres på et større statsejet område. Tilladelse til etablering af en naturnationalpark meddeles på baggrund af en ansøgning efter § 61c. Ansøgningen udarbejdes af den statslige lodsejer (Naturstyrelsen), i fald der er flere statslige lodsejere udarbejdes ansøgningen i fællesskab. Det fremgår af § 61c, stk. 2, at en ansøgning om etableringstilladelse skal indeholde en projektbeskrivelse og forvaltningsplan. Af §§ 61d og 61e fremgår kravene til indholdet i hhv. projektbeskrivelsen og forvaltningsplanen. Det fremgår af § 61a, stk. 3, at forvaltningen af en naturnationalpark, der omfatter arealer inden for internationale naturbeskyttelsesområder, skal medvirke til gennemførelse af Natura 2000-planens mål for naturtilstanden.

Miljøstyrelsen er myndighed for den etableringstilladelse til naturnationalparken, der ifølge loven skal meddeles. Miljøstyrelsen er også myndighed for screening og/eller miljøkonsekvensvurderinger for Naturstyrelsens projekter. Der er bl.a. pligt til at anmelde hydrologiprojekter i naturnationalparker til screening for vurdering af, om der skal udarbejdes en miljøkonsekvensvurdering (VVM) i henhold til miljøvurderingsloven. Naturstyrelsen anmoder således også Miljøstyrelsen om en miljøscreening af de planlagte hydrologitiltag i naturnationalparkerne. Miljøstyrelsen vil, når Naturstyrelsen anmelder en screeningsansøgning, på baggrund af projektbeskrivelserne og forvaltningsplanerne i hver naturnationalpark, vurdere, om en miljøkonsekvensvurdering af det konkrete projekt – også kaldet en VVM - er nødvendig - eller om hydrologiprojekterne kan udføres på baggrund af en screening. Forud for screeningsafgørelsen skal Miljøstyrelsen foretage en høring af de berørte myndigheder, herunder kommunen, samt evt. parter efter de almindelige bestemmelser i forvaltningsloven.

Som led i behandlingen af ansøgning om både etableringstilladelse og screeningafgørelsen skal der foretages en vurdering af, om gennemførelse af projekterne vil have en væsentlig påvirkning på de Natura 2000-områder, som de indgår i, jf. habitatbekendtgørelsen. Hvis en væsentlig påvirkning ikke kan udelukkes, skal der gennemføres en habitatkonsekvensvurdering, hvilket også vil føre til, at der skal gennemføres en fuld miljøkonsekvensvurderingsproces.

Etablering af naturnationalparkerne forudsætter i nogle tilfælde også tilladelser fra kommunerne i henhold til bl.a. følgende love:

- Naturbeskyttelseslovens § 3 og beskyttelseslinjer: Etablering af høje hegnslinjer samt hydrologiprojekter kan afhængig af beliggenhed kræve vurderinger i henhold til § 3, § 16 og § 18 (beskyttede naturtyper, beskyttelseslinjer omkring fortidsminder og visse søer og muligvis kommunalbestyrelsens dispensation herfra jf. naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 1 og 2, hvis hegnslinjer og hydrologiprojekterne berører arealer, der er omfattet af disse bestemmelser).
- Vandløbsloven: Regulering af vandløb, herunder bl.a. hegnslinjens krydsning af vandløb kræver tilladelse fra kommunerne. Kommunalbestyrelsen er vandløbsmyndighed jf. § 7 i loven.

2 Projektbeskrivelse

2.1 Eksisterende forhold

Naturnationalpark Stråsø ligger i Vestjylland mellem Herning, Holstebro og Ringkøbing i et af de tyndest befolkede og mest uforstyrrede områder i Danmark. Naturnationalparkens ca. 3.600 ha ligger i hjertet af et af landets største sammenhængende skov- og hedeområder.

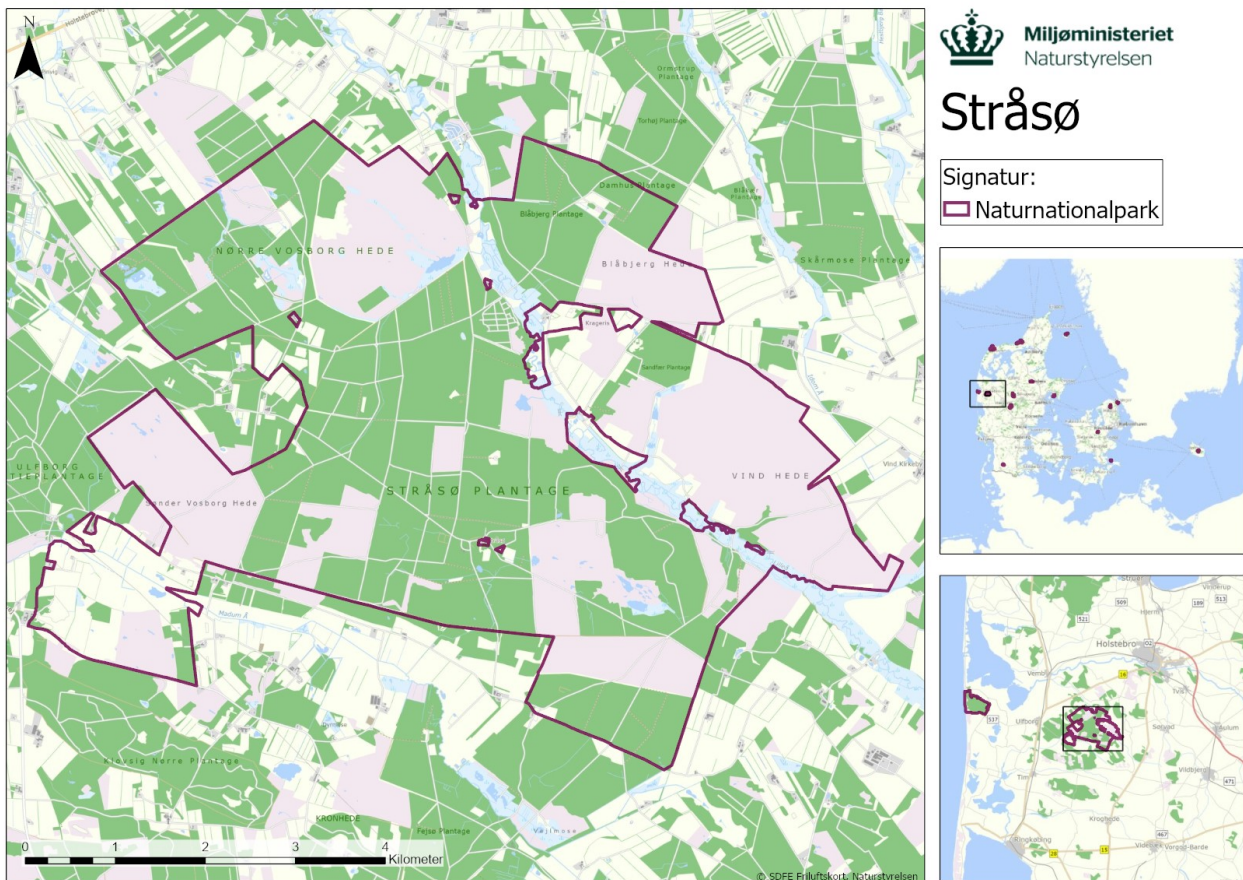
Mod nord grænser naturnationalparken op til den resterende del af den statsejede Blåbjerg Plantage og den delvist statsejede Carlsberg Hede og, i umiddelbar nærhed heraf, det store militære øvelsesterræn ved Holstebro. Umiddelbart øst for parken ligger de statsejede Skårmose og Ølgryde Plantager. Mod syd grænser parken op til den resterende del af den statsejede Fejsø Plantage, og mod vest op til den privatejede Ulfborg Aktieplantage. Herudover findes en række mindre private skov- og naturområder, der grænser op til eller ligger i umiddelbar nærhed af parken. Samlet set omfatter naturnationalparken, de omkringliggende skove og naturarealer et areal på ca. 10.000 ha.

Naturnationalpark Stråsø er beliggende på Skovbjerg Bakkeø, som er Danmarks største bakkeø. Store vidder kendetegner landskabet, hvor Lilleå og Madum Å gennemskærer området og efterlader et blødt kuperet terræn mellem ådalene. Vekselvirkningen mellem store hedearealer, vådområder, skov og sletter udgør en landskabsmosaik med stor oplevelses- og naturværdi. Den hyppige kontrast mellem mørke skove, de store heder og sletter giver særlige lys- og skyggevirkninger og landskabsbilleder. Det er et landskab med muligheder for gode livsvilkår for typiske vestjyske plante- og dyresamfund, herunder hedens specielle flora og fauna.

Under sidste istid var Skovbjerg Bakkeø isfrit og dækket af steppetundra. Efter istidens afslutning, for godt 10.000 år siden, vandrede skoven atter ind i området – først ene, dernæst birk og skovfyr. Derefter kom hassel samt de egentlig skovdannende træer elm, eg, lind og ask. Det er imidlertid karakteristisk for denne del af landet, at skove i Vestjylland etablerede sig meget langsommere end i Østdanmark, og at de vestjyske skovområder til stadighed var åbne med meget lyng og græs i bunden.

Skovrydninger satte ind for 6.000 år siden i forbindelse med landbrugets indførelse i Danmark tilbage i bronzealderen. Samtidig med denne udvikling begyndte hederne at opstå i området. Hederne på Skovbjerg Bakkeø når deres maksimale udbredelse i perioden 1.500-500 år fvt., og i forhold til det øvrige Danmark har Skovbjerg Bakkeø været relativt intensivt udnyttet til landbrug meget tidligt i forhistorisk tid.

Indtil slutningen af 1800-tallet var området, bortset fra enkelte spredtliggende egekrat, helt lysåbent (se kort 5).

Kort 1. Naturnationalpark Stråsø.

Plantageskovene i området er anlagt i flere etaper, startende i 1890'erne, hvor staten opkøbte og tilplantede hede- og landbrugsarealer omkring den enlige hedegård Stråsgård, som har givet navn til området. Ved den begyndende tilplantning omkring århundredeskiftet henlå store områder som sandflugtsarealer og indlandsklitter. Størstedelen af de første plantninger – som altovervejende bestod af bjergfyr (*Pinus mugo*) – anlagdes dels på disse flyvesandsarealer og dels på de i landbrugsmæssig forstand ringeste hedejorder. Plantningerne havde på dette tidspunkt mest karakter af værnsskov (skov plantet for at dæmpe sandflugt). Efterhånden som bjergfyrbeplantningerne gav læ og beskyttelse mod sandflugt, indplantedes mere produktive nåletræsarter.

Under 2. verdenskrig iværksatte staten omfattende opkøb af mindre gode landbrugsjorder og heder i området. Dels for at øge tilplantningen og øge produktionen af træ, og dels for at skaffe beskæftigelse til arbejdsløse. Hermed blev den lidt – i dyrkningsøjemed – bedre hedejord tilplantet med primært rødgran (*Picea abies*) og sitkagran (*Picea sitchensis*). Enkelte heder blev ikke tilplantet, og disse blev fredet i 1949 med henblik på at sikre den landskabelige og naturmæssige værdi i hederne.

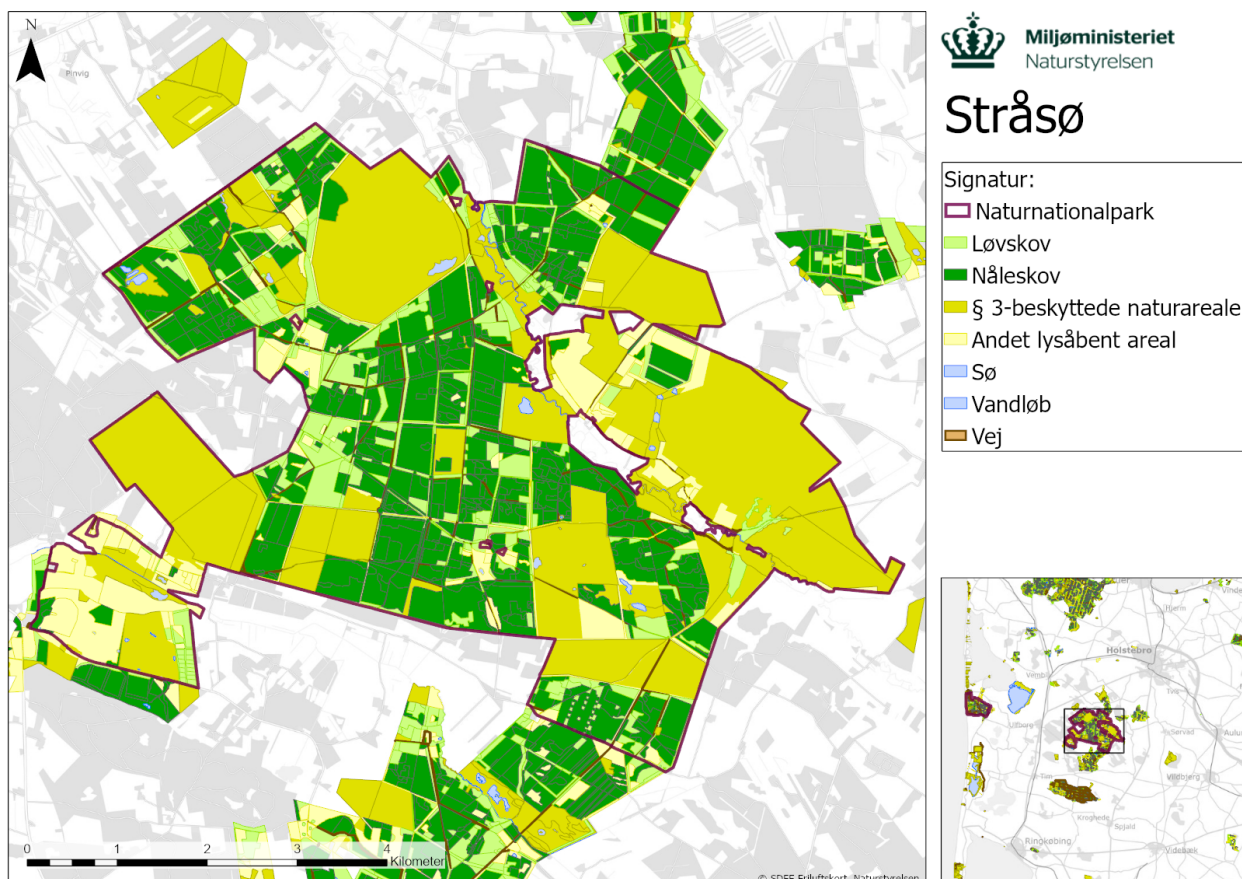
Yderligere opkøb og tilplantninger er sket frem til 1960'erne og senest udvidet med Lystbæk i 1990'erne. De senere tilplantninger er sket på landbrugsjord.

Fra omkring 1940 til 1994 var store arealer udlagt som kronvildtreservat med det formål at fremme en krondyrbestand på egnen. Det har betydet, at der i dag er en meget stor bestand af krondyr i området.

2.1.1 Skov

Naturnationalpark Stråsø rummer plantagerne Blåbjerg, Stråsø, Fejsø samt tidligere agerjorde ved Lystbæk. De store hedeområder, heriblandt Vind Hede, Kaj Munks Hede, Blåbjerg Hede, Nr. Vosborg Hede og Sdr. Vosborg Hede, som er kendetegnende for Stråsø, er beskyttet natur og indgår i Natura 2000-netværket. De beskrives i afsnit 2.2.3

På nedenstående kort 2 og tabel 1 ses fordeling af arealer med henholdsvis skov, lysåbne arealer og lysåben natur (§ 3) inden for naturnationalparken, som det ser ud i dag.

Kort 2. Naturnationalpark Stråsø: Løvskov, nåleskov og lysåbne arealer.

Tabel 1. Arealsammendrag Naturnationalpark Stråsø, status primo 2021.

Areal i hektar ²	Bøg	Eg	Andet løvtræ	Rødgran	Sitkagran	Skovfyr	Andet nåletræ	§ 3-natur	Andre lysåbne arealer ¹	Total
Stråsø naturnationalpark	117	253	72	434	119	194	471	1509	412	3580

¹ Andre lysåbne arealer omfatter bl.a. tidligere omdriftarealer, brandbælter, veje m.v. ² Arealopgørelsen er opgjort på hovedtræartsniveau (den dominerende træart i bevoksningen).

Det er karakteristisk for skovene i Stråsøkomplekset, at der er tale om forholdsvis yngre skov, da størstedelen af bevoksningerne er anlagt fra 1940'erne til 1960'erne. På daværende tidspunkt blev skovene etableret med produktion for øje, og de jordbundsmæssige vilkår er særligt gunstige for en lang række produktionsnåletræarter såsom rødgran (*Picea abies*), sitkagran (*Picea sitchensis*), søjlegran (*Picea omorika*), lærk (*Larix spp.*), almindelig ædelgran (*Abies alba*) og douglasgran (*Pseudotsuga menziesii*).

Som det fremgår af tabel 1, dominerer nåletræer skoven, og de udgør godt 70 pct. af det samlede skovareal i naturnationalparken på ca. 1.660 ha. Der findes relativt store arealer med rødgran, som udgør omkring en fjerdedel af den samlede skovbevoksning, mens skovfyr udgør godt 10 pct. Kategorien "Andet nåletræ" udgøres af bl.a. bjergfyr med ca. 86 ha, douglasgran med 24 ha, lærk med ca. 85 ha, søjlegran med ca. 110 ha og alm. ædelgran med ca. 70 ha.

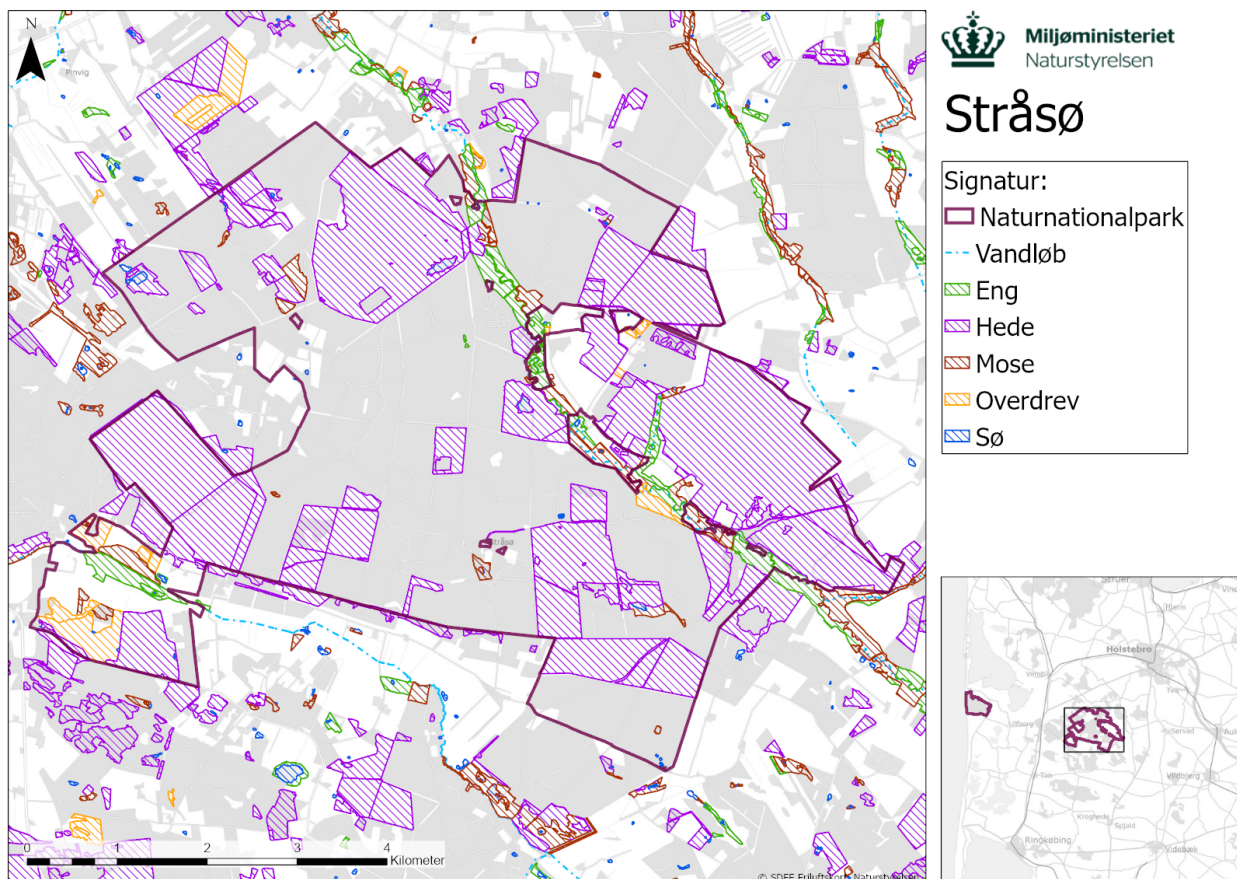
Det var primært bjergfyr, der blev plantet som værnsskov (skov plantet for at dæmpe sandflugt), og som skabte egnede betingelser for de senere skovplantninger i slutningen af 1800-tallet, men i dag rummer skoven kun mindre arealer med bjergfyr. Kun på de kuperede indsander (klitlandskab inde i landet), hvor vækstbetingelserne er meget ringe, er bjergfyr den mest udbredte træart.

Europæisk hjemmehørende arter dominerer skoven med en udbredelse på mere end 75 pct.

Løvtræ udgør knap 30 pct. af skoven med hovedvægten på eg (*Quercus sp.*). Skoven er gennem de seneste årtier blevet drevet ud fra principperne om naturnær skovdrift, hvilket er grunden til at der er ca. 467 ha, hvor løvtræ udgør hovedtræarten, og at der er en høj grad af indblanding med andre træarter i de ellers rødgrandominerede bevoksninger. Desuden er der i de seneste år indplantet små lommer med insektbestøvede hjemmehørende løvbuske og -træer.

I december 2013 blev området hårdt ramt af Bodil-stormen, og flere hundrede hektar nåleskov med primært ældre bevoksninger af rødgran, ædelgran og sitkagran væltede i løbet af få timer. Følgevirkninger af stormen kan stadig ses i tilstødende nåletræsbevoksninger, som let vælter selv i mindre storme, eller dør som følge af insektangreb eller udtørring.

Stormfaldsarealerne blev i perioden 2014-2016 gentilplantet med blandingsbevoksninger med både nåletræ og løvtræ.

Kort 3. Arealer og vandløb beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

I den sydlige del af Vind Hede findes en række fredede egekrat, som menes at være nogle af de sidste rester af de skove, der engang dækkede hele området. Selvom egekrattene udgør en forsvindende lille del af det samlede areal, udgør de en værdifuld landskabs- og naturtype.

På de øvrige skovbevoksede arealer er naturværdierne tilknyttet de tilplantede nåletræsarealer. På skovbunden vokser især morbundsplanter karakteristiske for den mere nordlige skandinaviske flora som bølget bunke, blåbær og skovstjerne, men stedvis findes også mere sjældne arter som alm.-, liden-, fem- og otteradet ulvefod.

Ved udmøntningen af naturskogsstrategien fra 1995 er ca. 66 hektar udlagt til urørt skov, som omfatter udvalgte egekrat med tilstødende heder (hvor hede udlagt som urørt skov udgør mere end halvdelen af arealet).

2.1.2 § 3-beskyttet natur og andre lysåbne arealer

Omkring halvdelen af naturnationalparken udgøres af natur, der er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3 (se kort 3). I alt er ca. 1.509 ha beskyttet natur i henhold til den vejledende registrering, men arealet vurderes at være større, og Naturstyrelsen er i disse år i gang med at gennemgå de statslige arealer i forhold til § 3. Hede er områdets naturmæssigt vigtigste landskabstype og udgør op til 80 pct. af det samlede areal med § 3-beskyttet natur. Som det fremgår af kort 3, er der (efter danske forhold) tale om meget store sammenhængende beskyttede naturarealer. For eksempel er Vind Hede og Kaj Munks Hede tilsammen på næsten 400 ha, Nr. Vosborg Hede og Sdr. Vosborg Hede er begge omkring 200 ha.

De fleste heder i naturnationalparken er gamle, og de er rester af det hedelandskab, der tidligere dækkede store dele af Jylland. Men næsten 100 ha hede er i de senere år genskabt efter rydning af nåletræer. Det har vist sig i Stråsø, at næringsfattige naturtyper som sure overdrev eller hede relativt hurtigt (efter få år) kan genindfinde sig på ryddede arealer og opnå en god naturkvalitet.

Eng- og mosearealer findes primært langs de § 3-beskyttede vandløb Lilleå og Madum Å. Godt 11 km af Lilleåens samlede strækning på ca. 35 km løber inden for naturnationalparken. Lilleåen har et ureguleret naturligt forløb, som er sjældent i Danmark, men der kan forekomme sandvandring, og åen mangler som følge deraf egnede gydepladser for bl.a. laks og stalling.

Større overdrevsarealer findes ved Lystbæk, hvor tidligere agerjorde har udviklet sig til beskyttet natur.

Gennem de seneste 30 år er der arbejdet målrettet på at genoprette næringsfattige naturtyper på de tidligere omdriftsjorder ved Lystbæk. Agerjorden er blevet udpint ved slæt og afgræsning; derudover er den naturlige hydrologi blevet genskabt, hvilket har medført, at de knap 200 ha tidligere agerjorde i dag har udviklet sig til beskyttet natur. Den ny natur, der er blevet genskabt, består overvejende af surt overdrev med værdifulde overdrevsarter som blåhat, liden klokke, engelskgræs, læge-ærenpris, blåmunke, smalbladet og håret høgeurt m.fl. Men der er også genskabt eng, sø, hængesæk og fine rigkærsområder med trævlekrone, engviol, kragefod, kær-trehage, grå star, dværgstar mv.

Foruden § 3-registreringerne er ca. 12 ha egekrat kortlagt som naturmæssig særlig værdifuld skov jf. Skovlovens § 25.

Andre lysåbne arealer udgøres dels af dyrkede marker, bæltter med vildtagre, brandbæltter og veje. De dyrkede arealer udgør omkring 2 pct. af det samlede naturnationalparkområde.

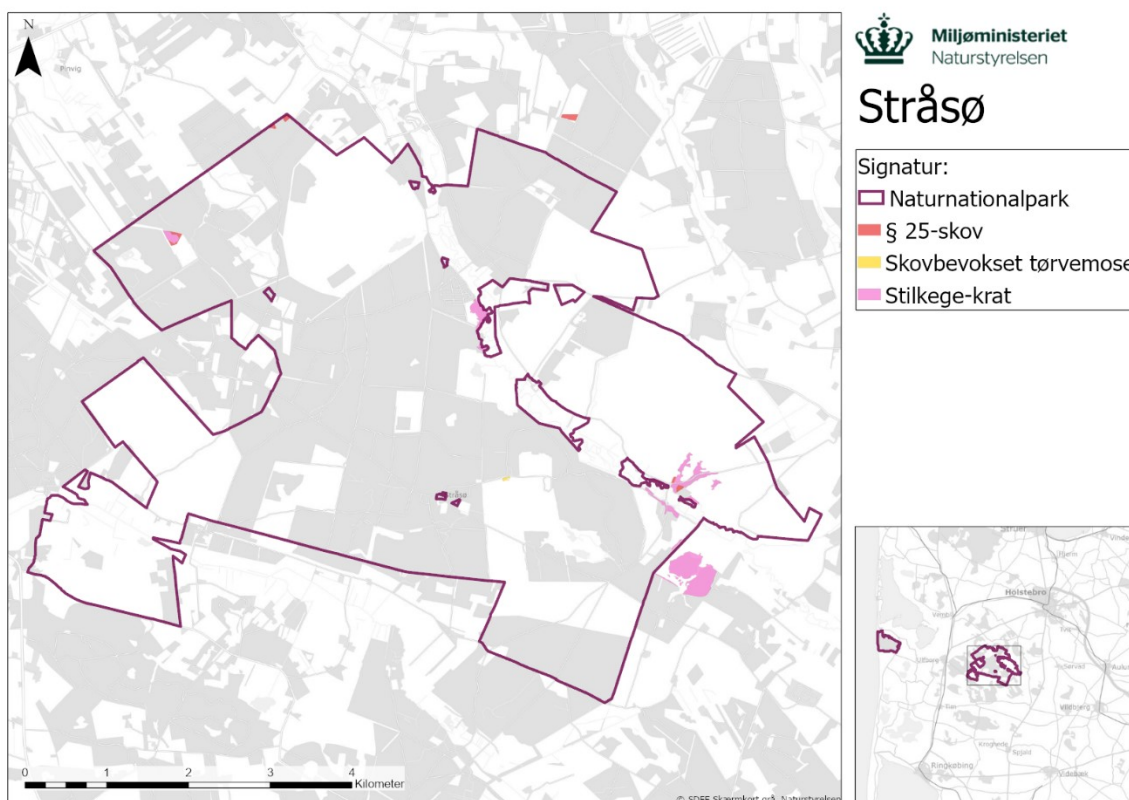
Enkelte mindre arealer er tjenestejord til de få skovboliger, der ligger inden for området.

En del tidligere dyrkede agerjorde er udlagt til udvikling af natur, og er gennem en længere årrække blevet forvaltet med henblik på at fremme naturudviklingen. De fleste af disse arealer vurderes i dag at have et naturindhold, som gør, at de kan klassificeres som §3-beskyttede naturtyper efter naturbeskyttelsesloven. Det er således kun få af de tidligere agerjorde, der fortsat har status som brakmark eller slette. Det vurderes, at omkring halvdelen af de godt 400 ha, der er angivet som "Andre lysåbne arealer" i tabel 1 har udviklet sig til beskyttet natur.

2.1.3 Natura 2000

Godt halvdelen af Naturnationalpark Stråsø ligger inden for Natura 2000-område nr. 64 "Heder og klitter på Skovbjerg Bakkeø, Idom Å og Ormstrup Hede". Natura 2000-området udgøres af Habitatområde H57 "Heder og klitter på Skovbjerg Bakkeø" (som Naturnationalparken ligger indenfor) og Habitatområde H225 "Idom Å og Ormstrup Hede" (som ligger uden for Naturnationalparken). Natura 2000-området er specielt udpeget for at beskytte de store arealer med indlandsklit, tør og våd hede samt enekrat.

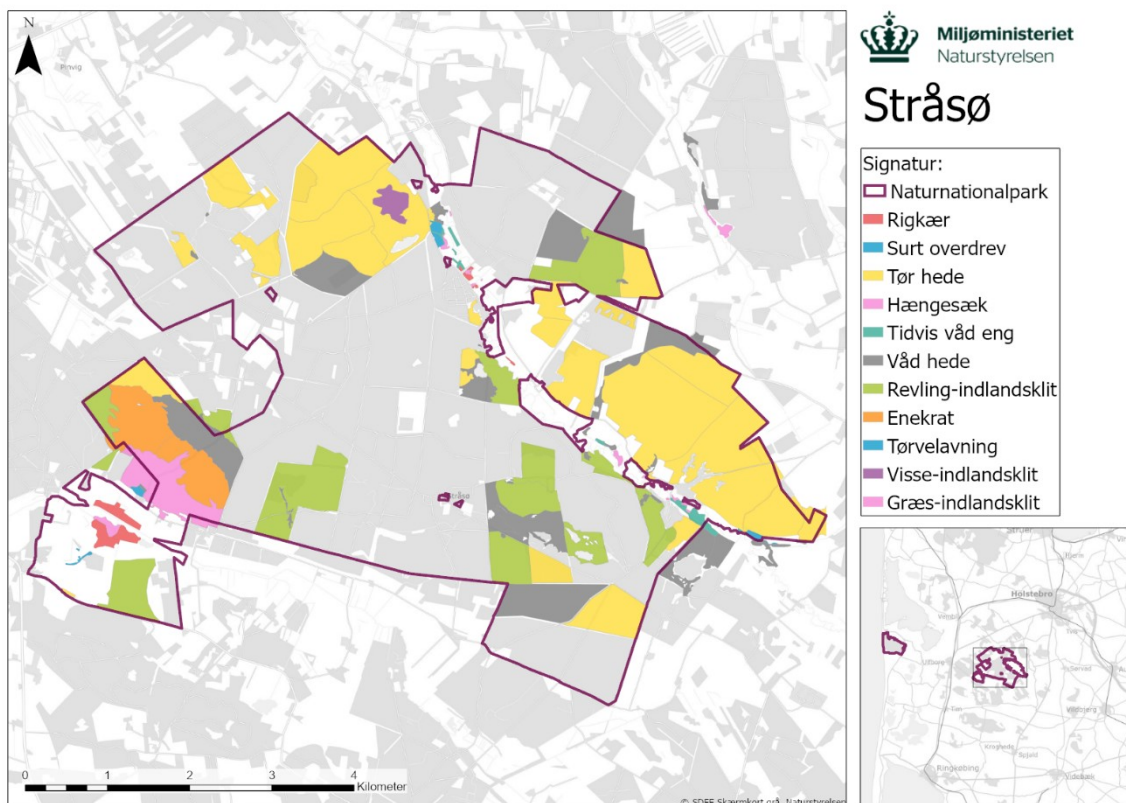
Der er kortlagt naturtyper i kategorierne lysåbne naturtyper, skovnaturtyper, søer under 5 ha og vandløb jf. Natura 2000-basisanalyse 2022-2027⁵. De kortlagte lysåbne habitatnaturtyper ses af kort 4a, mens skovnaturtyper fremgår af kort 4b. Naturarealernes mosaikagtige natur fremgår imidlertid ikke af kort 4a. Samtlige heder er mosaik af hede-naturtyperne tør hede og våd hede, med større eller mindre islæt af enekrat, revling-, visse- eller græs-indlandsklit og tørvelavning. Tabel 2 giver en oversigt over habitatnaturtypernes tilstand og plejetiltag jf. den gældende Natura 2000-plejeplan for området⁶.

Kort 4a. Kortlagte skovhabitatnaturtyper i naturnationalparken, samt forekomsten af § 25-skov.

⁵ <https://miljoegis.mim.dk/spatialmap?profile=natura2000planer3basis2020>

⁶ https://naturstyrelsen.dk/media/nst/68675/N64_HederSkovbjerg.pdf

Kort 4b. Kortlagte lysåbne habitatnaturtyper inden for naturnationalparken.

Der er kortlagt i alt knap 1.400 ha habitatnatur. Habitatnaturtyperne tør hede (4030), revling-indlandsklit (2320), våd hede (4010) og enekrat (5130) har langt den største udbredelse. De to ådale og de dynamiske indlandsklitter bidrager til områdets store heterogenitet. I alt er der kortlagt 18 habitatnaturtyper inden for området (se tabel 2). Overvejende vurderes naturtilstanden at være god til høj for de lysåbne naturtyper jf. tabel 2, men andelen af naturarealer i høj tilstand er dog relativt begrænset. En ikke uvæsentlig andel af naturarealerne har dog en moderat tilstand, og en meget lille del en ringe tilstand. Det fremgår af basisanalysen, at hvor tilstanden er moderat til ringe, skyldes det typisk tilgroning med vedplanter og invasive arter. Der forekommer arealer med tør hede (4030), hvor Miljøstyrelsen har registeret en for naturtypen uhensigtsmæssigt tilgroning af middelhøje og høje græsser, og på næsten alle arealer forekommer der (i mindre omfang) vedplanter og invasive arter. Den invasive mos stjernebredribbe findes på mange af hederne og er under spredning.

Den største trussel på arealerne med våd hede (4010) er tilgroning med den høje græs blåtop.

Indlandsklitterne med naturtypen revling-indlandsklit (2320) er normalt afhængige af naturlig dynamik og græsning, og naturtypen er meget følsom over for eutrofiering. Miljøstyrelsen har på en del arealer med revling-indlandsklit registeret vedplanter og invasive arter, som vurderes at være naturtypens største trussel. På luftfotos over Sdr. Vosborg Hede ses tydeligt, hvordan udbredelsen af blottede sandflader er blevet mindre i løbet af de seneste 30 år, hvilket vidner om, at indlandsklitterne ikke længere er så aktive, og at de er under tilgroning.

De terrestriske våde habitatnaturtyper er generelt i en god tilstand, hvilket skyldes, at de kortlagte arealer overvejende har en naturlig hydrologi.

To skovnaturtyper forekommer i naturnationalparken: "stilkege-krat" (9190) og "skovbevokset tørvemose" (91D0), hvor sidstnævnte blot er et ganske lille område på 2.875 m². Stilkege-krattet er truet af tilgroning med glansbladet hæg og nåletræ.

Naturnationalparkens heder er gennem årtier blevet forvaltet ved afbrænding, lynghøstning og manuel rydning af træopvækst. Flere af områdets Natura 2000-heder indgik i det EU-støttede LIFE Hedeprojekt⁷, og som følge heraf, var der øget fokus på hedeafbrænding, rydning, slåning og afgræsning i projektperioden fra 2010-2016. Der blev som led i projektet lavet forsøg med mindre afskrælninger på Sdr. Vosborg, Nr. Vosborg og Vind Hede.

Derudover er mindre hedeområder blevet afgræsset med forskellige husdyr (får, kreaturer, heste og mulddyr). Afgræsningsformen har varieret over årene. Der har i perioder været vintergræsning med får, helårsgræsning med kreaturer, samt sommergræsning. Derudover græsser områdets store fritlevende bestand af krondyr på hederne og bidrager hermed til at holde hederne lysåbne. På nogle af de mere lyngdominerede heder ses, at krondyrene gennem deres græsning vedligeholder lyngen, og ofte er der i forbindelse med deres sølehuller botanisk spændende arter af tørvemosser, soldug og benbræk mv.

Særligt på Vind Hede ses effekter af krondyrgræsningen, da store rudler (flokk af krondyr) har dagsæde her. Krondyrgræsningen på Vind Hede er med til at skabe variation, da dyrenes færdsel og fødesøgning genskaber partier med blottet sand, og mange steder på heden er der meget lidt førne. Dette gavner urter såsom tormentil, lyngsnerre, kongepen og de mere sjældne arter som kattefod og vår-kobjælde. Den sjældne bille Trehornet skarnbasse træffes på de fleste af hederne som følge af krondyrgræsningen.

De invasive arter glansbladet hæg (*Prunus serotina*), klit-fyr (*Pinus contorta*) og skarntydegran (*Tsuga*) forekommer almindeligt og er under spredning i området. De udgør på sigt en trussel for både de fredede egekrat og de lysåbne naturarealer.

Natura 2000-udpegningsgrundlag omfatter også sønaturtyper og vandløb. 15 mindre søer er kortlagt inden for naturnationalparken, hvoraf de 14 har en god eller høj tilstand. Der vurderes ikke umiddelbart at være trusler imod en fastholdelse af naturtilstanden i naturtyperne søbred med småurter (3130), næringsrig sø (3150) og brunvandet sø (3160). Sønaturtypen kransnålalgesø (3140) kan være truet af næringsstofbelastning.

En strækning på 2 km af Lilleåens i alt ca. 11 km inden for naturnationalparken er udpeget som naturtype vandløb med vandplanter (3260). Der er ikke udviklet et tilstandssystem for vandløbsnaturtypen, men Lilleåen er omfattet af vandområdeplanerne (2015-2021), som redegør for vandløbets økologiske tilstand og trusler, samt fastsætter mål og indsatser. Miljøstyrelsens basisanalyse 2021-2027 for vandområdeplaner angiver at der er en høj økologisk tilstand for såvel smådyrsfaunaen som vandløbets plantesamfund, men at

⁷ <https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/life-hedeprojektet/>

fiskesamfundet er i en dårlig økologisk tilstand. Derfor er den økologiske tilstand i Lilleåen samlet set dårlig. Miljøstyrelsen har vurderet, at Lilleåen vil kunne opnå opfyldelse af miljømålet god økologisk tilstand for alle parametre i 2027. Det fremgår af gældende vandområdeplan 2015-2021, at indsatsen i Lilleåen er udlægning af groft materiale, så gydeforhold for bl.a. laks og stalling forbedres.

Tabel 2. Naturtyper fra Natura 2000-områdets udpegningsgrundlag, som forekommer i naturnationalparken. Særligt prioriterede naturtyper er markeret med *. Naturtilstanden er opgjort i fem tilstandsklasser, hvor I er høj, II er god, III er moderat, IV er ringe og V er dårlig naturtilstand. Data er baseret på Miljøstyrelsens basisanalyse 2022-2027.

Naturtype	Naturtype kode	Areal indenfor NNP Andel af samlet areal i N2000 området	Fordeling på naturtilstand (ha)	Planlagte indsatser i gældende N2000-plejeplan
Visse-indlandsklit	2310	36 ha 70%	II: 36	- Rydning af opvækst
Revling-indlandsklit	2320	251 ha 36%	I: 47 II: 191 III: 13	- Græsning - Afbrænding - Rydning af opvækst - Bekæmpelse af invasive arter
Græs-indlandsklit	2330	20 ha 66%	II: 15 III: 4	- Rydning af opvækst
Våd hede	4010	196 ha 52%	I: 15 II: 175 III: 6 IV: 0,1	- Græsning - Rydning af opvækst - Rydning af bevoksning - Bekæmpelse af andre problemarter - Tørveskrælning - Randzone
Tør hede	4030	707 ha	I: 6	- Græsning

		60%	II: 357 III: 335 IV: 9	- Afbrænding - Rydning af opvækst - Rydning af bevoksning - Bekæmpelse af andre problemarter - Tørveskrælning
Enekrat	5130	98 ha 77%	II: 61 ha III: 36 ha	- Afbrænding - Rydning af opvækst
Surt overdrev*	6230	6 ha 32%	II: 6	Kun få ha var kortlagt i perioden. - Græsning - Rydning af opvækst - Bekæmpelse af andre problemarter
Tidvis våd eng	6410	8 ha 88%	II: 8	Kun 0,4 ha var kortlagt i perioden - Rydning af opvækst
Hængesæk	7140	6,4 ha 43%	II: 1,8 III: 4,6	Kun 0,5 ha var kortlagt i perioden - Randzone
Tørvelavning	7150	1,4 ha 45%	II: 1,4	- Græsning - Rydning af opvækst
Rigkær	7230	17,5 ha 70%	II: 1,7 III: 15,8	Rigkær i NNP var ikke kortlagt og derfor ikke del af plejeplanen.
Stilkeke-krat	9190	14 ha	Ikke vurderet	- Urørt skov

		35%		- Bekæmpelse af invasive arter
Skovbevokset tørvemose*	91D0	0,3 ha 3%	Ikke vurderet	Skovbevokset tørvemose i NNP var ikke kortlagt og derfor ikke del af plejeplanen.
Naturtype	Naturtype kode	Antal vandhuller indenfor NNP. Andel af samlet antal i N2000 området (%)	Fordeling på naturtilstand Antal søer	Planlagte indsatser i gældende N2000-plejeplan
Søbred med småurter	3130	4 stk. 25%	I: 1 II: 3	Ikke omfattet af plejeplanen.
Kransnålalge-sø	3140	3 stk. 75%	II: 2 III: 1	Ikke omfattet af plejeplanen.
Næringsrig sø	3150	4 stk. 40%	II: 4	Ikke omfattet af plejeplanen.
Brundvandet sø	3160	4 stk. 67%	I: 4	Ikke omfattet af plejeplanen.
Naturtype	Naturtype kode	Vandløbs-strækning indenfor NNP (km). Andel af samlet strækning i N2000 området	Fordeling til naturtilstand Antal km	Planlagte indsatser i gældende N2000-plejeplan
Vandløb med vandplanter	3260	2 km 11%	Ikke vurderet	Ikke omfattet af plejeplanen.

Habitatområdet H57 er også udpeget for at beskytte odder, stor vandsalamander, laks og bæklampret, som alle lever inden for naturnationalparken. I tabel 3 ses et overblik over arterne, trusler mod dem og hvilke økologiske behov de har. Ifølge Miljøstyrelsens basisanalyse er der ingen aktuelle trusler mod nogen af arterne.

Tabel 3. Arter fra Natura 2000-områdets udpegningsgrundlag, som forekommer i naturnationalparken. Trusselsvurdering er baseret på Miljøstyrelsens basisanalyse 2022-2027.

Artsnavn	Artskode	Trusler	Økologiske behov
Bæklampret	1096	Miljøstyrelsen vurderer at der ikke er trusler for bæklampret i Råsted Lilleå, da artens krav til vandkvalitet, fouragering og gydning generelt er opfyldt.	Bæklampret lever i vandløb. Den lever af fint organisk materialer og alger. Gydning foregår på sandet til gruset vandløbsbund. Bæklampret har således beskedne krav til leve- og gydested.
Laks	1106	Miljøstyrelsen vurderer umiddelbart at der ikke er trusler for laks i N2000 området bl.a. på baggrund af at laksebestanden er øget fra 400 fisk til næsten 6000 fisk i perioden 2005-2015 i Storå-systemet, og fordi området huser flere vandløb med træk- og gyde-strækninger	Laksen stiller store krav til levested, hvad angår vandkvalitet, fysiske forhold og vandtemperatur. Selvreproducerende laksebestande i vandløb kræver fri passage til og fra gydepladserne og at fysiske forhold tilfredsstiller laksens store krav til gydepladserne.
Stor vandsalamander	1166	Miljøstyrelsen vurderer at der ikke er trusler i N2000 området, da 24 søer er kortlagt i god-høj tilstand uden fisk. De to kortlagte levesteder indenfor naturnationalparken har begge en god tilstand.	Rene solbeskinnede vandhuller uden fisk. Overvintringssteder i nærheden af vandhullet i skov under stammer mv.
Odder	1355	Miljøstyrelsen vurderer at der omkring Lilleåen er en stor og stabil forekomst af odder. Der vurderes ikke at være trusler for artens forekomst i området.	Odderen lever i tilknytning til vandområder, og findes i såvel stillestående som i rindende vand. Foretrækker uforstyrrede områder med gode skjulesteder i form af tæt vegetation.

Natura 2000-hensynene vil blive håndteret i forbindelse med det videre myndighedsarbejde bl.a. i forbindelse med miljøscreening og væsentlighedsvurdering, herunder hvordan forvaltningen vil blive

tilrettelagt for at understøtte Natura 2000-beskyttelsen samtidig med ønsket om ”open ended” forvaltning. Både den gældende Natura 2000-plan og forslaget til ny Natura 2000-plan, der er sendt i høring af Miljøstyrelsen i februar 2022, vil indgå i myndighedsarbejdet.

2.1.4 Bilag IV-arter

En række danske dyre- og plantearter er i EU vurderet som særligt sårbare og truede. Arterne fremgår af EU's Habitatdirektiv bilag IV og kaldes derfor i daglig tale bilag IV-arter. Arterne er omfattet af en streng beskyttelse. Bilag IV-arterne må ikke slås ihjel, og der er forbud mod at forstyrre eller ødelægge deres yngle- og rasteområde. For en nærmere beskrivelse af forhold til lovgivning henvises til afsnit 2.1.9.

På baggrund af data fra Naturdata (Danmarks Miljøportal), Arter (Arter.dk), Naturbasen (Naturbasen.dk) og Naturstyrelsens observationer lever følgende arter inden for naturnationalparken:

Bilag IV-arterne odder og bæver lever i tilknytning til Lilleåen. Stor vandsalamander er registreret i to vandhuller, mens spidssnudet frø lever i mange af vandhullerne inden for naturnationalparken. Ligeledes tilknyttet de våde naturområder er grøn køllegrønsmed, som er registreret et par steder inden for naturnationalparken.

Ulv har gennem flere år levet i Stråsområdet. Danmarks første ulvepar i mere end 200 år slog sig ned i Stråso Plantage, hvor de i 2017 fik et kuld hvalpe. Et nyt ulvepar fik i 2019 også et kuld hvalpe. I 2020 og 2021 er der ikke registreret ynglende ulve, men ulv findes fortsat i området.

Markfirben og birkemus er ikke registreret inden for naturnationalparken, men det kan ikke udelukkes at de findes i området, da det vurderes, at området opfylder deres krav til levested.

Der er ikke kendskab til registrering af arter af flagermus inden for naturnationalparken, men det kan ikke udelukkes at flagermus – særligt vandflagermus og sydflagermus – lever i området.

Bevaringsstatus og trusler for bilag IV-arterne i Danmark som helhed fremgår af den seneste indberetning til EU-kommissionen⁸ (jf. Habitatdirektivets Artikel 17). Det fremgår, at bæver har moderat ugunstig bevaringsstatus, da udbredelsen og bestandsstørrelsen fortsat er lav efter genintroduktionen for 20 år

⁸<https://miljoegis.mim.dk/spatialmap?profile=natura2000planer3basis2020> ⁸ Jesper Fredshavn, Bettina Nygaard, Rasmus Ejrnæs, Christian Damgaard, Ole Roland Therkildsen, Morten Elmeros, Peter Wind, Liselotte Sander Johansson, Anette Baisner Alnø, Karsten Dahl, Erik Haar Nielsen, Helle Buur Pedersen, Signe Sveegaard, Anders Galatius & Jonas Teilmann.. 2019. Bevaringsstatus for naturtyper og arter – 2019. Habitatdirektivets Artikel 17-rapportering. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 52 s. Videnskabelig rapport fra DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 340. <http://dce2.au.dk/pub/SR340.pdf>

siden, men begge parametre for arten er stigende. Odder vurderes at have gunstig bevaringsstatus i Jylland som helhed. Stor vandsalamander og spidssnudet frø er vurderet som moderat ugunstig.

Udsætningen af lakseyngel og -smolt i de jyske åer har båret frugt, og laksebestanden er i stigning. Det kan ikke afgøres, om bestandene er stabile og levedygtige i sig selv, da udsætningerne fortsætter og bevaringsstatus vurderes derfor i den atlantiske region samlet at være moderat ugunstig. Udsættelsen i Storeåen er dog stoppet, og tiden vil vise om bestanden er stor nok til at kunne opretholde sig selv her.

På baggrund af de seneste overvågningsdata af birkemus vurderes dens status som ukendt. Der mangler generel viden om dens udbredelse, levesteder og bestandsstørrelser. Forekomsten synes meget spredt og fragmenteret.

Markfirben er vidt udbredt i Danmark, men forekomsten er meget klumpet fordelt med mange isolerede bestande. Bevaringsstatus er derfor vurderet som stærkt ugunstig for markfirben i Danmark.

De fleste flagermusarter har i Danmark gunstig bevaringsstatus herunder vand- og sydflagermus.

Bevaringsstatus for ulv er ikke vurderet i seneste indberetning. Efter knapt 200 års fravær er ulven tilbage i Danmark. Mange af de store rovdyr er i fremgang i Europa, hvilket primært skyldes fredning af dyrene i hele EU. De seneste år er ulv derfor blevet mindre sjælden i Europa. De ulve, der befinder sig i Danmark, er biologisk set en del af den centraleuropæiske bestand, og Danmark er derfor en del af bestandens naturlige udbredelsesområde, hvorfor arten bestandsmæssigt skal håndteres herefter. Arten skal frit kunne ind- og udvandre, sprede sig og færdes i den danske natur (jf. kapitel 5.5. om EU's habitatdirektiv).

Foruden bilag IV-arterne findes også en række bilag V-arter i området, herunder arter af tørvemosser, arter af rensdyrlav, arter af ulvefod, guldblomme samt stalling. Indsamling og udnyttelse af disse arter må ikke påvirke eller hindre at arterne kan opnå gunstig bevaringsstatus. Bevaringsstatus for rensdyrlav, tørvemos, ulvefod og guldblomme er vurderet stærkt ugunstig. Ligeledes vurderes bevaringsstatus for stalling at være stærkt ugunstig, fordi bestandene er små og i stadig tilbagegang. DTU Aqua's fiskeundersøgelser⁹ af stallingbestanden i hele Råsted Lilleå viser en meget ringe bestand af stalling, som muligvis kan forklares med øget prædation fra skarv. At bestanden af stalling er meget lav bekræfter den seneste stallingundersøgelse¹⁰ i Lilleåen fra 2021 udført af Danmarks Center for Vildlaks for Herning og Holstebro Kommune.

2.1.5 Truede og sjældne arter

Danmarks største bestand af den truede og sjældne vårkobjælde findes på Vind Hede. Vårkobjælden findes også fåtallig på nogle af de øvrige heder, hvor også cypres-ulvefod vokser. En del relativt sjældne

⁹ Christina Sjøegren og Niels Jepsen, Stallingbestanden i Råsted Lilleå, 2013, DTU Aqua, Silkeborg

¹⁰ Notat, Stallingundersøgelse i Fuglkjær Å og Råsted Lilleå, Screening af bestanden 2021, Danmarks Center for Vildlaks.

plantearter vokser på hederne såsom guldblomme, kattedod, lyng-star og i de vådere områder brun næbfrø, flydende kogeleaks og strandbo.

Inden for naturnationalparken, eller i tilknytning til denne, er der registreret omkring 80 rødlistede arter. Det er særligt truede arter tilknyttet hedenaturtyperne som f.eks. lyngvikke, langbladet soldug, hede-kløvtand, klit-bægerlav, ensian-blåfugl og orange jordbi. Der vokser også en lang række rødlistede svampe, som særligt er tilknyttet skoven.

En lang række svampearter er knyttet til forskellige arter af nåletræer, både hjemmehørende og oversøiske arter – heraf forekommer ca. 25 rødlistede arter. Eksempelvis vokser her den meget sjældne duft-ridderhat og kantet-ridderhat samt orange korkpigsvamp, og en række sjældne arter af kødpigsvampe og læderpigsvampe.

Naturnationalparken er levested for flere relativt sjældne fuglearter. Det drejer sig blandt andet om rødrygget tornskade, natravn, vendehals, grønspætte og hedelærke. Vind Hede og Sønder Vosborg Hede var tidligere urfuglereservat og var indtil 1996 hjemsted for en bestand af urfugle. Urfuglen havde været fredet siden 1972, men uddøde i Danmark i 2001.

Lilleå er (som nævnt ovenfor) levested for stalling, som vurderes at være en truet art, men også isfuglen, odder og bæver lever i og ved åen.

Artstabellen i bilag 1 viser nogle af de sjældne og truede arter, som findes i området. Tabellen omfatter ikke alle truede og sårbare arter, der lever i området, da nye arter løbende registreres, som f.eks. ulv, der er rødlistet som sårbar (VU).

2.1.6 Landskabelige og hydrologiske forhold

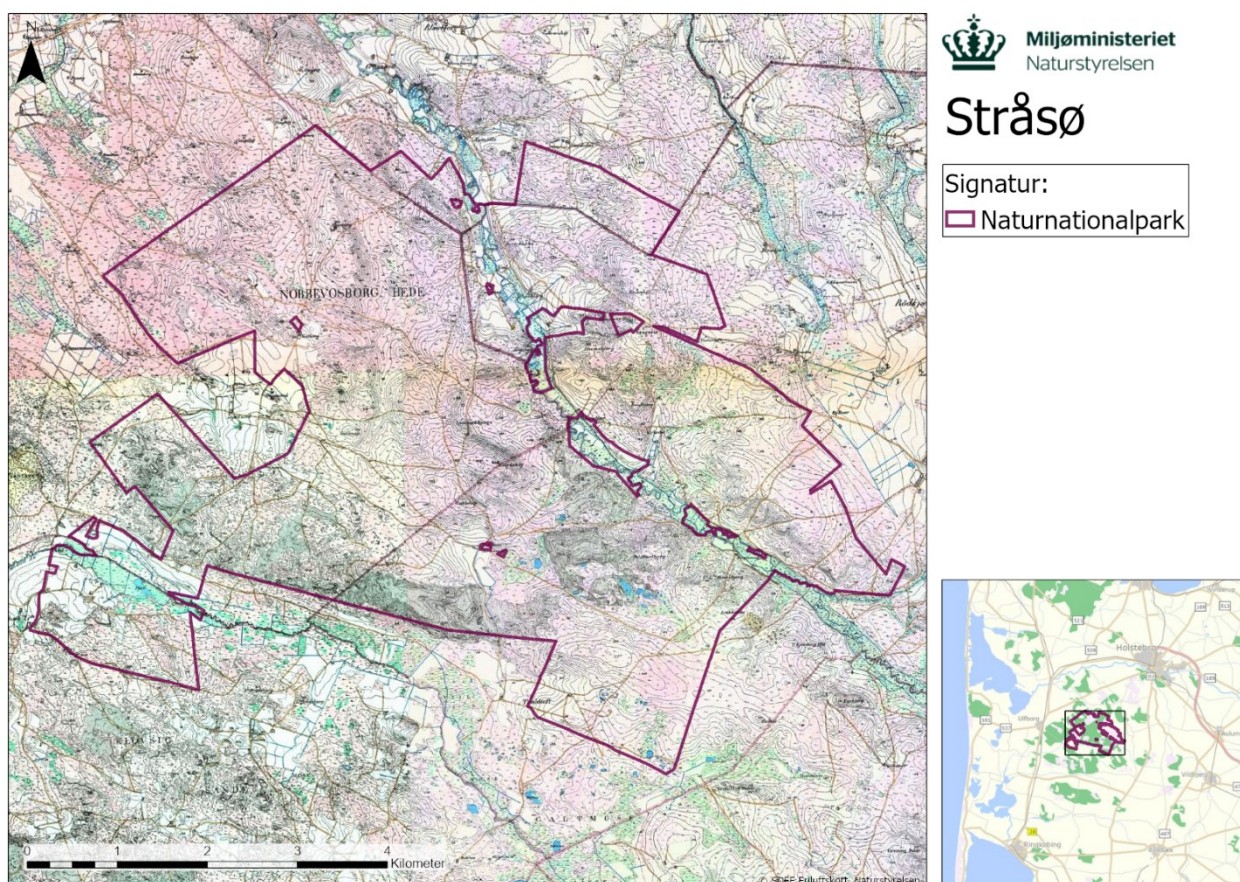
Naturnationalpark Stråso ligger på den nordvestlige del af Skovbjerg Bakkeø, som er et gammelt landskab, der er dannet under den næstsiste istid (Saale istiden ca. 390.000-130.000 år før nu). Området har ikke været isdækket under den sidste istid (Weichsel istiden, ca. 117.000-11.500 år før nu), og fremstår overordnet som et storbakket landskab med jævne landskabsformer. Dette overordnede landskabsbillede brydes dels af de store ådale, som gennemskærer området (Lilleådalen og dalen ved Madum Å), samt af de mange klitdannelser, der findes i området.

Området har formentlig udgjort et nøgent og forblæst tundralandskab under seneste istid – et miljø, som har været præget af bl.a. jordflydning og sandfygning. I særdeleshed har jordflydning (dvs. jordbevægelser pga. frost/tø oven på en frossen undergrund) været med til at forme landskabet, så det i dag fremtræder langt mere udjævnet end de yngre landskaber nord og øst for Hovedopholdslinjen. Sandfygningen har efterladt sig markante spor, og det er påvist at nogle af klitterne i området er dannet i slutningen af sidste istid. De omfattende klitlandskaber i området kan dog også tilskrives menneskelig aktivitet i både historisk og forhistorisk tid. I bronzealderen blev området omdannet fuldstændigt fra skov til hede, og i de følgende mere end to tusind år er der påvist mange sandflugtsepisoder – formentlig pga. overudnyttelse af landskabet. Fra skriftlige kilder ved vi, at sandflugten også har præget området i historisk tid, og endnu i dag findes der blottede sandflader på f.eks. Sønder Vosborg Hede. Flere steder i området findes

veludviklede parabelklitter, og et markant træk ved området er de sten- og grusbelagte afblæsningsflader (de såkaldte brolægninger), der ofte findes mellem klitterne.

Flere steder i området findes markante ådale – mest tydeligt omkring Lilleåen. Langs Lilleådalen forekommer desuden terrasseflader, dvs. "trin" i terrænet, der ligger højere end den nuværende dalbund.

Indtil slutningen af 1800-tallet var området, som det fremgår af kort 5, skovløst bortset fra enkelte spredtliggende egekrat.

Kort 5. Høje målebordsblade 1842-1899.

Jordbundsforholdene i området varierer ganske meget, og er et resultat af områdets beliggenhed på den nordvestlige del af Skovbjerg Bakkeø. Overfladematerialet består dels af glaciale sedimenter, som er aflejret i forbindelse med istiderne, og dels af postglaciale dannelser, der er afsat efter istiderne.

De glaciale dannelser består altovervejende af sand og grus, som er afsat direkte af gletsjeris (morænesand/-grus) eller i forbindelse med isens afsmeltning (smeltevandssand/-grus). Dertil kommer meget små områder med moræneler. Fælles for disse dannelser er, at de er meget gamle (>100.000 år), og at jordbundsudviklingen har pågået i lang tid. De er derfor meget udvaskede og næringsfattige.

Efter Weichsel istidens afslutning, er der aflejret forskellige postglaciale sedimenter. Disse omfatter betydelige arealer med flyvesand, både i form af klitter og som mere jævne lag af vindbåret sand. I ådalene findes store områder med ferskvandssand og tørv. Sidstnævnte forekommer desuden flere steder i mindre lavninger. I Lilleådalen er desuden registreret ferskvandsgytje.

Overordnet set er jordbunden i området præget af grovkornede aflejringer (sand og grus), som er udvaskede og næringsfattige.

Mindre end 10 pct. af de ca. 3.600 ha, som udgør Naturnationalpark Stråsø, er lavbundslande. De lavtliggende våde arealer er primært beliggende omkring de to vandløb Lilleåen og Madum Å.

Lilleåen er et af landets mest oprindelige og velbevarede vandløb, som slynger sig naturligt i landskabet. Lilleåen og de ånære arealer har en overvejende naturlig hydrologi, og kun stedsvis er der i de ånære enge og moser gravet afvandingsgrøfter.

Madum Å er til gengæld kanaliseret og dybt nedskåret i terræn. De vandløbsnære arealer ved åen i naturnationalparken har været drænet ved grøftning, men de fleste grøfter er nu lukkede og de vandløbsnære enge og mosearealer har i dag stort set en naturlig hydrologi.

Selvom området primært udgøres af tørre, naturligt veldrænede jorde er der flere steder potentiale for at genoprette den naturlige hydrologi. Eksempelvis i naturnationalparkens nordvestligste del og i parkens sydlige del (syd for Stråsgård), hvor de fleste af områdets i alt 27 km grøfter findes.

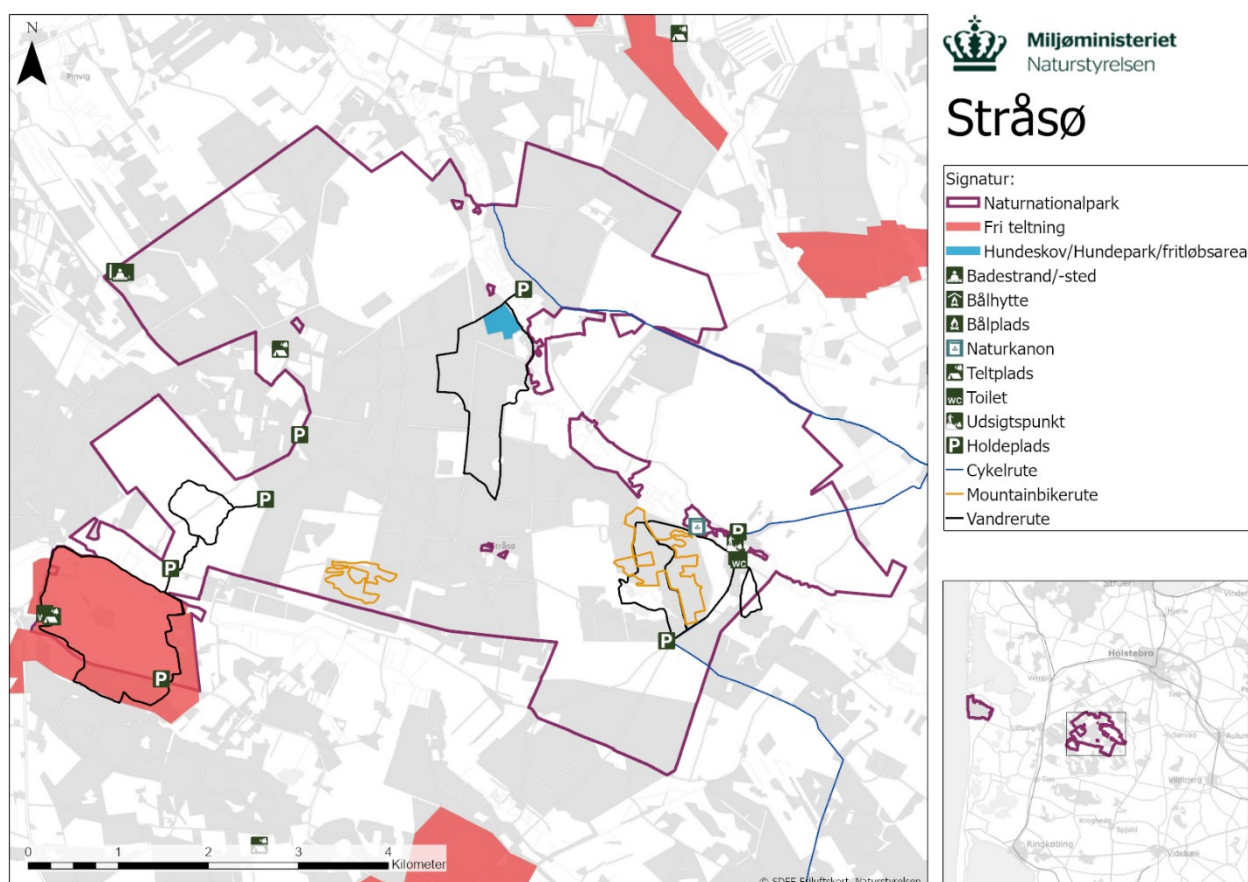
2.1.7 Rekreativ infrastruktur

Området anvendes i dag typisk af folk, der med udgangspunkt fra parkeringspladserne ved en af de gennemgående offentlige veje bevæger sig ind i området. Det kan være til fods, på cykel og i mindre omfang til hest. Landskabets variation sammen med flora og fauna bidrager året rundt med oplevelsesmuligheder for besøgende. Området er ikke bynært beliggende, og det er således typisk folk som målrettet kører dertil for at opleve det store naturområde, som i kraft af sin størrelse og stilhed virker specielt betagende. Som det ses af tabel 4, foregår der jævnligt organiserede aktiviteter i form af eksempelvis orienteringsløb, hundetræning, samt skovture for grupper. Desuden anvender Forsvaret Naturstyrelsens arealer i området til øvelser m.v. Besøgende bydes mest på "stille" oplevelser i naturen, hvilket også afspejles i udbuddet af forskellige faciliteter, idet deres antal ikke er så omfangsrigt områdets størrelse taget i betragtning. Friluftsfaciliteter i området fremgår af nedenstående kort 6.

Tabel 4. Godkendte rekreative aktiviteter i perioden 2012 til 2021.

Aktivitetstype	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	I alt
Dagorienteringsløb	2	16	23	11	23	16	15	14	7	6	133
Hundetræning		1	4	3	8	5		4			25
Kørsel med vogn (hund/hest)											0
Motionsløb											0

MTB/cykling (konkurrence)	1					1	1	1	4
Natorienteringsløb				1		1			2
Ridning									0
Skovtur	2	1			3		10	1	17
Øvrige				16					16
I alt	3	25	29	27	54	30	19	21	238

Kort 6. Nuværende friluftsfaciliteter.

Der findes to lejrpladser i området ved henholdsvis Lystbækgård og Ulborggård, samt en primitiv overnatningsplads ved Stolbjerg/Damgårdsvej. Lejrpladsen ved Lystbæk indeholder toilet- og bedefaciliteter, bålhytte med shelters, vandpost, hestefold, brændely, borde og bænke. Der er fri teltning i Lystbæk-området. Lejrpladsen ved Ulborggård indeholder bålplads, brændely, borde og bænke. Ud over toiletfaciliteten ved Lystbæk, findes der et tørkloset i tilknytning til madpakkehytten ved Fuglsangbro.

Ved Skelvevej i det vestlige hjørne af Stråså Plantage ligger der en børnevenlig badesø. Her er også anlagt en bålplads med borde/bænkesæt på en ø i søen for at mindske brandfare.

Der er to mountainbikeruter. Der er markeret en rute i kuperet terræn øst for Sønder Vosborg Hede. Ruten er etableret som et samarbejde mellem Naturstyrelsen og Ulfborg Cykelklub. Omkring Stolbjerg og Stolbjergvej ligger ligeledes en rute i kuperet terræn. Ruten er etableret som et samarbejde mellem Naturstyrelsen og Motionscykelklubben Medvind. Ruten er afmærket og mange brugere parkerer bilen ved p-pladsen og madpakkehuset ved Fuglsangbro.

Der er udarbejdet en vandretursfolder for Stråså/Lystbæk området, der viser ovenstående faciliteter samt områdets fem afmærkede vandreruter. Længst mod nord udgår Gosmerruten på 6 km fra Gosmer Bro og leder vandreren gennem ådalen, et fredet egekrat til udsigtstårnet ved Lærkehøj med storslået udsigt mod nord og beretningen om H. C. Andersens besøg på stedet. Forbi den historiske studefold og tilbage til Gosmer Bro. Med udgangspunkt fra Fuglsangbro kan man vandre den 4 km lange Stolbjerg rute gennem det privatejede Trolldoft Egekrat og op over Stolbjerg Knude. Længere mod syd fra parkeringspladsen ved Femvejskrydset kan man ligeledes vandre over Stolbjerg ad en 3 km lang rute. De sidste to afmærkede vandreruter udgår fra parkeringspladsen på Filsøvej. Ruten mod nord er 4 km og går over Sønder Vosborg Hede. Ruten mod syd er 7 km, krydser Madum Å og leder igennem de afgræssede overdrev ved Lystbæk til lejrpladsen.

Sydvest for Gosmer Bro er der en hundeskov, der kan benyttes som en del af vandreturen Gosmerruten. Parkering i forhold til brug af hundeskoven sker på p-pladsen på nordsiden af broen.

Krondyrene er en attraktion i sig selv og ved Råstedvej, nord for Sandfær Plantage er der anlagt en parkerings-/skueplads, hvorfra man kan være heldig at se store rudler af krondyr bevæge sig fra Sandfær Plantage over Vind Hede.

Øvrige parkeringspladser fremgår af kort 6.

2.1.8 Fredede og beskyttede fortidsminer

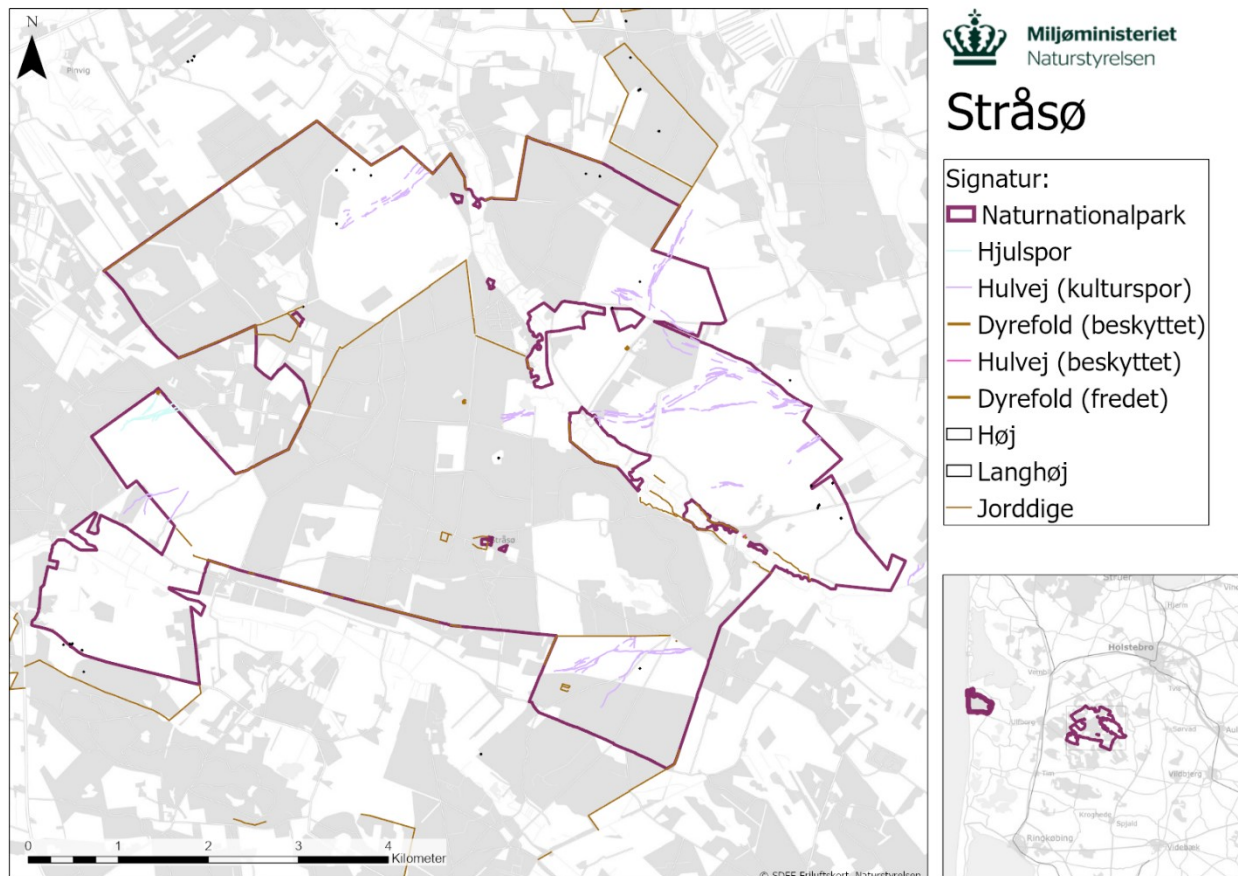
Der er i det samlede område registreret en del fortidsminder særligt gravhøje samt hulveje, og der er ved arkæologiske udgravninger gjort fund fra stenalderen.

Der er i alt 21 gravhøje inden for området. Dertil kommer et par historiske dyrefolde. Hvor der er blåler helt tæt på jordoverfladen, findes mange pottemagerhuller, der vidner om stedlig produktion af jyledepotter, som i Danmark primært blev produceret i perioden fra 1500 til 1900.

En del arealer er omgivet af fredede jorddiger. På de større heder er der velbevarede gamle hjulspor. Der hvor hjulsporene samles ved de gamle passagesteder ved ådalene er hjulsporene blevet til dybt nedskårne hulveje. Eksempler herpå ses ved Fuglsang Bro.

Langs den sydlige del af Lilleå erkendes resterne af et gammelt engvandingsanlæg.

Fortidsminderne fremgår af nedenstående kort 7.

Kort 7. Fredede og beskyttede fortidsminder og andre kulturhistoriske spor. Fortidsminderne 'høj' ses pga. kortets måleforhold kun som sorte prikker. Der findes inden for naturnationalparken to fortidsminder kategoriseret som 'dyrefolde' (i den nordlige del af Sønder Vosborg Hede og ved Lystlund Bjerger).

2.1.9 Forholdet til lovgivning

Lovforslag om etablering af naturnationalparker blev fremsat af regeringen og vedtaget i Folketinget i juni 2021. Loven indeholder en række ændringer til bl.a. skovloven og naturbeskyttelsesloven, der vil smidiggøre etableringen af naturnationalparker. Etablering af naturnationalpark Stråsø vil herudover være afhængig af en række tilladelser og dispensationer fra anden lovgivning. Naturstyrelsen vurderer således, at opførsel af hegnet vil kræve en række tilladelser/dispensationer, ligesom udsætning af dyr, genopretning af den naturlige hydrologi, visse biodiversitetsfremmende indsatser og anlæg af friluftsfaciliteter kan være betinget af tilladelser/dispensationer fra gældende lovgivning.

I forbindelse med ansøgning om tilladelse til etablering af naturnationalparken skal der udarbejdes en væsentlighedsvurdering efter habitatbekendtgørelsens regler. I denne ansøgning indgår også en vurdering ift. vandområdeplanernes målsætninger. Det er Naturstyrelsen, der som ansøger har ansvaret for at belyse, om etablering af naturnationalparken vil medføre en væsentlig påvirkning af Natura 2000-område N64 og dets udpegningsgrundlag, samt om projektet kan påvirke arter opført på habitatdirektivets bilag IV, herunder om projektet kan påvirke yngle- og rasteområder for disse arter. Det er Miljøstyrelsen, som skal give tilladelse til projektet, der fortager væsentlighedsvurderingen. Væsentlighedsvurderingens formål er at vurdere, om en plan eller et projekt er i strid med Natura 2000-områdets bevaringsmålsætninger. Formålet med reglerne om artsbeskyttelse er at undgå, at der gennemføres planer og projekter, som vil medføre beskadigelse eller ødelæggelse af et yngle- eller rasteområde eller forstyrrelser af de beskyttede arter. I væsentlighedsvurderingen vil der således blive vurderet på naturnationalparkens aktiviteter i forhold til områdets habitatnatur og -arter og de beskyttede bilag IV-arter.

I forbindelse med forvaltning af naturnationalparken vil der i anden lovgivning være en række krav, der sætter rammerne for aktiviteterne i naturnationalparken. Det vil eksempelvis omfatte regler for tilsyn med de udsatte dyr, opfyldelse af Natura 2000-planerne og forpligtelser i forhold til beskyttede arter og naturtyper samt fredninger og beskyttet kulturarv.

Naturnationalpark Stråsø er omfattet af følgende fredninger og bekendtgørelsesfredninger:

- Sdr. Vosborg Hede: Fredningen har til formål at bevare landskabets æstetiske værdi. Arealerne skal bevares i deres nuværende tilstand og må ikke yderligere beplantes, opdyrkes, planeres, afgraves eller opfyldes.
- Lystbækgårde Gravhøj: Fredningen har til formål at bevare gravhøjene i deres naturlige tilstand gennem mulighed for pleje.
- Fuglsang Bro: Arealerne er fredede på grund af landskabets åbne og kuperede karakter og særprægede plantevækst. Arealerne må ikke beplantes, ændres eller opdyrkes. Træer og buske må dog fjernes som led i plejen. Egekrattet på arealet skal opretholdes.
- Heder i Ringkøbing Amt: Denne fredning omfatter hederne Nr. Vosborg Hede, Blåbjerg Hede og dele af Sdr. Vosborg Hede samt lysåbne dele af Stråsø Plantage. Formålet med fredningen er at sikre bevarelse af hede og undgå tilgroning, tilplantning og opførelse af forstyrrende elementer.
- Vind Hede er omfattet af "Bekendtgørelse om fredning og vildtreservat i Tihøje og Vind", der har til formål at beskytte Vind hede som levested for flora og fauna, herunder især som yngleområde for hede- og hedemosefugle. Færdsel i området er ikke tilladt 1. marts – 30. juni bortset fra færdsel til fods på 3 nærmere angivne veje og stier. Resten af året må færdsel kun ske til fods, hunde må ikke medtages, planter må ikke opgraves, rygning og brug af åben ild er forbudt.

2.1.10 Forholdet til øvrig planlægning for området

Stråsø er en del af Natura 2000 område nr. 64 "Heder og klitter på Skovbjerg Bakkeø, Idom Å og Ormstrup Hede. Området udgøres af Habitatområde H57 "Heder og klitter på Skovbjerg Bakkeø" (som Naturnationalparken ligger indenfor) og H225 "Idom Å og Ormstrup Hede".

Lilleå og Madum Å er omfattet af vandområdeplanen gældende for Vandområdedistrikt I – Jylland og Fyn iht. EU's vandrammedirektiv. I den gældende vandområdeplan (2015-2021) er Lilleåen inden for naturnationalparken omfattet af indsatsen "udlægning af groft materiale", mens der ingen indsats er for Madum å. Indsats på vandløbsområdet iht. vandområdeplanen varetages af kommunerne.

Området omfatter landzonearealer i Herning, Holstebro og Ringkøbing-Skjern kommuner og indgår i de respektive kommuners kommuneplaner.

Herning Kommune har i deres kommuneplan udarbejdet "Grønt Danmarkskort", som omfatter naturnationalparken. Hovedparten af naturnationalparkområdet er således af Herning Kommune udpeget som natur med "Særlig Naturbeskyttelsesinteresser og Potentiel Økologisk Forbindelse", fordi det er internationalt beskyttet natur med forekomst af bilag IV arter, rødlistede arter, og der er store værdifulde skove og områder med højt naturindhold. Mindre dele er udpeget som "Potentiel Natur", fordi der er et stort potentiale i at etablere natur på stedet.

I Hernings kommuneplan ligger hele området desuden inden for "Nationale Geologiske Interesseområder" som følge af beliggenheden som del af Skovbjerg Bakkeø. De få landbrugsarealer der er i området, er udpeget som "Værdifuldt Landbrugsområde". Størsteparten af området er udpeget som "Værdifuldt Kulturmiljø". Hele området er udpeget som "Større Uforstyrret Landskab" og "Særligt Værdifuldt Landskab". Lilleå-dalen er udpeget som "Lavbundede arealer egnet til vådområder". På dele af arealerne i den nordlige del af Vind Hede er skovrejsning uønsket.

Holstebro Kommunes kommuneplan 2021 indeholder som noget nyt "Grønt Danmarkskort", hvor hele området for naturnationalparken er omfattet af "Grønt Danmarkskort" og langt hovedparten (især heder og skove) som "Naturområder med Særlige Naturbeskyttelsesinteresser". En mindre del nær Madum Å er udpeget som "Potentiel Natur", mens stort set hele naturnationalparkområdet er udpeget som "Økologisk Forbindelse".

Hele naturnationalparkområdet er udpeget som "Bevaringsværdige Landskaber" og "Større Sammenhængende Landskaber". Områderne ved de store heder er desuden udpeget som "Geologiske Bevaringsværdier". En meget lille del af området, nær Lystlund, er udpeget som "Særligt Værdifuldt Landbrugsområde", og mindre dele langs Lilleå og Madum Å er udpeget "Lavbundsarealer".

Lystbæk området syd for Madum Å ligger i Ringkøbing-Skjern Kommune. Det fremgår af Ringkøbing-Skjerns Kommuneplan 2021-2033 at Lystbæk området er omfattet af "Grønt Danmarkskort" som et område med "Særlige Naturbeskyttelsesinteresser". Derudover er området udpeget som "Bevaringsværdige Landskaber" og som "Større Sammenhængende Landskab" pga. beliggenheden på Skovbjerg Bakkeø med plantagelandskab. Området ligger inden for "Nationalt Geologisk Interesseområde". Endeligt er der særlige drikkevandsinteresser i delområder, samt forekomst af nitratfølsomme indvindingsområder. Der er ingen råstofinteresser i området.

En stor del af naturnationalparken (andelen i Holstebro Kommune) ligger i den UNESCO certificerede Geopark Vestjylland. Sønder Vosborg Hede indgår som geosite nr. 38 i Geoparken som "Hede med indsander med parabelklitter på bakkeø".

2.1.11 Forholdet til National sikkerhed

Området har en meget stor variation af terræntyper, og det er derfor særdeles anvendeligt til træning af Forsvarets forskellige enheder. Området anvendes i dag periodisk til træning af landstyrker. Denne træning består blandt andet af enhedsuddannelse af visse Hærens enheder, orienteringslære samt visse former for patruljeuddannelse. Området er særdeles brugt til uddannelse af helikopterpiloter, og i den forbindelse anvendes området blandt andet til lavflyvning ned til to meters højde. Disse aktiviteter fortsætter derfor på samme vilkår som hidtil.

2.1.12 Inddragelse af offentligheden

Der er i forbindelse med udarbejdelse af denne projektbeskrivelse og forvaltningsplan for Naturnationalpark Stråsø gennemført en inddragelse af offentligheden på forskellige niveauer og i forskellige faser. Der er i tilknytning til processen med etablering af naturnationalparker på statens arealer oprettet en national videnskabelig arbejdsgruppe og en national arbejdsgruppe for interessenter. Derudover blev der nedsat en lokal projektgruppe til hver naturnationalpark med repræsentanter for lokale foreninger, brugergrupper mv. De to nationale arbejdsgrupper og den lokale projektgruppe har været inddraget ved møder i august – september og december 2021. Der har derudover i processen med Naturnationalpark Stråsø været afholdt en naturvandring med borgere, hvis ejendom grænser direkte op til naturnationalparken eller befinder sig i umiddelbar tilknytning til området. På dette møde blev der valgt en naborepræsentant til den lokale projektgruppe. Endvidere har Naturstyrelsens lokale enhed stillet sig til rådighed, siden placering af naturnationalparken blev offentliggjort, og har deltaget i forskellige møder med repræsentanter fra byrådene, den administrative ledelse og sagsbehandlere fra Holstebro, Herning og Ringkøbing-Skjern kommuner. Endelig er der afholdt en offentlig naturvandring for interesserede borgere og brugere af området samt bilaterale møder med MTB-klubber, orienteringsløbere, ryttere og en repræsentant for naboerne.

Holstebro, Herning og Ringkøbing-Skjern Kommune har været inddraget i processen i form af deltagelse i den lokale projektgruppe, drøftelser med borgmestre samt dialog på embedsmandsniveau mellem Naturstyrelsen og kommunerne om myndighedsprocessen på de områder, hvor kommunerne har myndighedskompetencen. Derudover har lovændringerne til etablering af naturnationalparker samt naturnationalparkens specifikke afgrænsning været præsenteret for og drøftet med relevante ministerier.

Det er politisk besluttet, at den lokale projektgruppe fortsætter, indtil naturnationalparken indvies. Herved sikres dialogen lokalt. Naturstyrelsen har mulighed for at orientere om, hvordan det går med projektet, samt informere om de efterfølgende skridt i processen. De lokale har ligeledes mulighed for at komme med input til naturnationalparken og gøre Naturstyrelsen opmærksom på, hvad der rører sig i deres bagland.

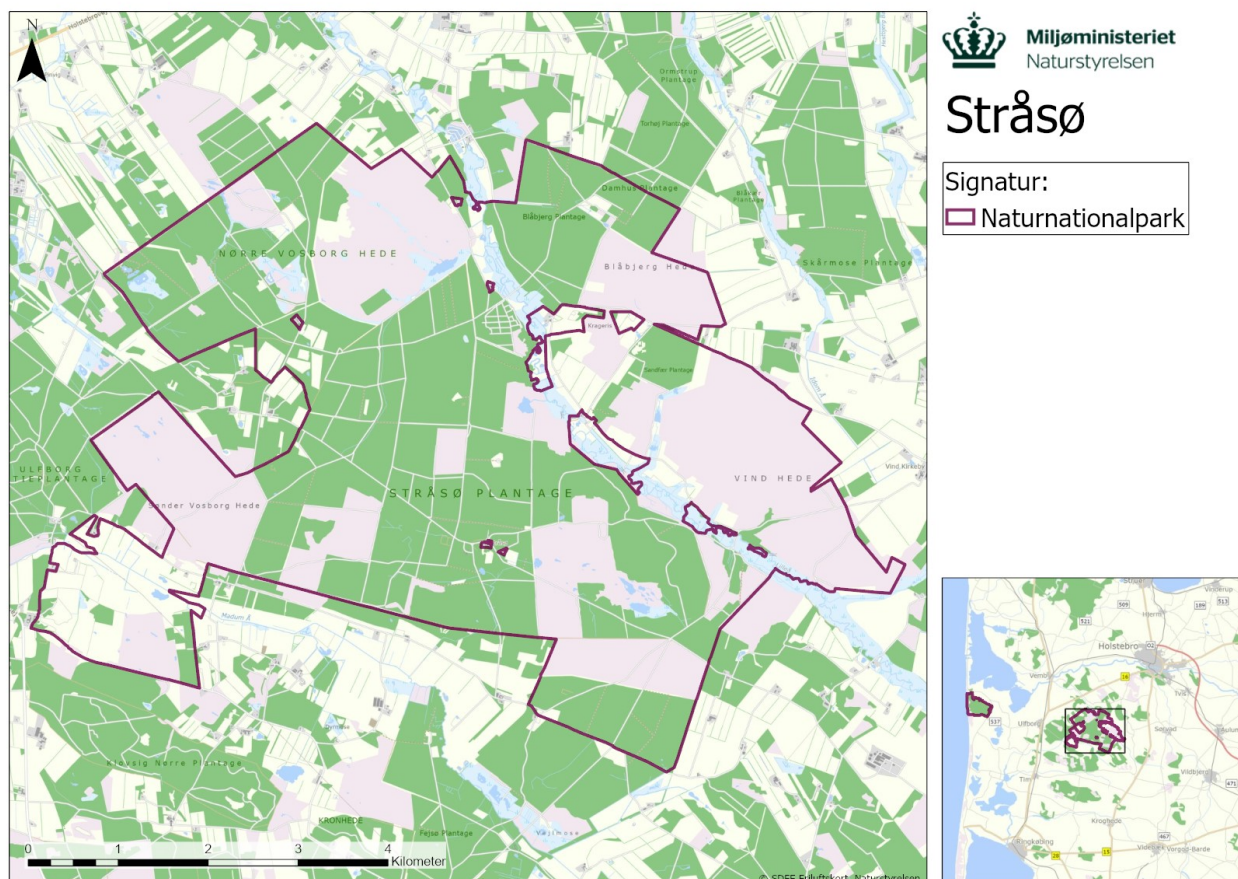
Efter etablering af Naturnationalpark Stråsø vil den løbende drift og forvaltning indgå i Naturstyrelsens øvrige portefølje af opgaver. Derudover vil berørte myndigheder løbende blive inddraget i forbindelse med gennemførelse af yderligere naturgenopretningstiltag (f.eks. hydrologiindsatser), evaluering af dyrevelfærd, tilsyn med de udsatte dyr, overvågning af fortidsminder mv.

Udkast til projektbeskrivelse og forvaltningsplan for Naturnationalpark Stråsø blev sendt til kommentering hos de to nationale arbejdsgrupper samt den lokale projektgruppe. Naturstyrelsen har med udgangspunkt i tilbagemeldingerne fra arbejdsgrupperne og projektgruppen udarbejdet dette reviderede udkast, der nu bliver sendt i offentlig høring. Alle – både borgere, kommuner og organisationer – vil i den forbindelse have mulighed for at kommentere på planerne, jf afsnit 1.

2.2 Planlagte tiltag og anlæg

2.2.1 Naturnationalparkens geografiske afgrænsning

Afgrænsningen afspejler Naturstyrelsens ejendomsgrænse i Stråsøområdet. Mod syd afgrænses parken af henholdsvis Trolldoftvej og Kronhedevej og mod nord på en linje ca. 250 m syd for Sdr. Skyttevej i Blåbjerg Plantage. De privatejede områder inden for denne afgrænsning er ikke omfattet af naturnationalparken. Bemærk desuden, at bygninger med tilhørende haver, i lighed med privatejede arealer inden for

Kort 8. Naturnationalpark Stråsø. De privatejede områder inden for naturnationalparkens ydre afgrænsning er ikke omfattet af naturnationalparken. Derudover er et mindre antal statsejede bygninger og tilhørende haver ligeledes ikke omfattet.

naturnationalparkens ydre afgrænsning, ikke er omfattet af naturnationalparken. Det drejer sig om 6 statsejede bebyggelser og nogle private arealer, der primært er beliggende ved Lilleåen (jf. kort 8)

Naturnationalparkens afgrænsning er ikke identisk med hegnslinjen, da kun dele af naturnationalparken hegnes (se kort 10).

2.2.2 Store planteædende pattedyr

Naturgrundlaget og de sjældne arter i naturnationalparken er beskrevet i afsnit 2.1. Naturnationalparkens natur rummer en række forskellige og særlige naturtyper samt sjældne og truede arter knyttet til både heden, engene og de skovbevoksede arealer. Men først og fremmest er det områdets størrelse og mosaikken af naturtyper, der er centralt for mange af arterne.

Uden et tilstrækkeligt højt græsningstryk eller alternativt mekanisk slåning/afbrænding mv. vil hederne og de andre lysåbne arealer gro til. For de tørre lysåbne arealer vil den naturlige succession på lang sigt føre dem i retning af gran eller bøgeskov. Græsning er helt centralt for at fremme habitatdiversiteten og opretholde en langsigtet dynamisk vekselvirkning mellem skoven og den lysåbne natur. En vekselvirkning, som på langt sigt sikrer plads til de af områdets sjældne og truede arter, der er afhængige af de mere lysåbne naturtyper og variation i de økologiske gradienter.

På hederne og de andre lysåbne naturtyper i Stråse er der i dag en udfordring med tilgroning i græs, høje urter og træer samt opbygning af førnelag. Træarter som især birk og bævreasp, der er en del af områdets naturligt hjemmehørende arter, kan hurtigt kolonisere store områder af de lysåbne arealer. Men tilgroning med ikke hjemmehørende arter som klitfyr, sitkagran og ikke mindst glansbladet hæg udgør i dag den største trussel mod naturen på de lysåbne arealer. Hederne er især truet af tilgroning med nåletræer.

Sporene efter fødesøgningen fra den eksisterende bestand af hjortearter (krondyr, dådyr og rådyr) ses flere steder i skoven, og især på Vind Hede. Men bortset fra dele af Vind Hede er det tydeligt, at græsningstrykket ikke er højt nok til at understøtte en dynamisk vekselvirkning mellem skoven og de lysåbne arealer i Stråse. I de eksisterende indhegninger, hvor der afgræsses med heste eller kvæg som supplement til hjortearterne (som springer frit over husdyrhegnene) er det bedre lykkedes at opretholde lysåbne naturtyper og dermed skabe et mere dynamisk landskab. For at understøtte et græsningstryk, som kan genetablere en mere dynamisk sammenhæng mellem skoven og den lysåbne natur og understøtte de økologiske gradienter som lys, fugtighed og næringsforhold, vil det derfor, især i den sydlige del af naturnationalparken, være nødvendigt at etablere et græsningstryk, som er væsentligt højere end den nuværende græsning med hjortearterne alene.

I den sydlige del af naturnationalparken udsættes store planteædende pattedyr, der sammen med den eksisterende krondyrbestand samt den indledende naturgenopretning (beskrevet i afsnit 2.3), sikrer en påvirkning af området til gavn for biodiversiteten. Dyrene vil, via måden de æder og opfører sig på, påvirke området og føre til variation og øget dynamik.

Hver art af de planteædende store pattedyr har deres egen adfærd, fødesøgningsstrategi og biologiske egenskaber, og hver art påvirker derfor naturen forskelligt. Der er derfor behov for flere forskellige arter af

planteædende pattedyr med en funktionel bredde, der kan skabe større variation i de strukturelle forhold i vegetation, jordbund mv., således, at der skabes alsidige levesteder for flora og fauna. Dvs. tunge græssende pattedyr, som eksempelvis kreaturer og heste, "browsere" i form af f.eks. krondyr, samt eksempelvis bæver, der kan skabe forstyrrelseseffekter ved fældning af træer og ændringer af de hydrologiske forhold. Både græsserne, men især browserne, vil skabe variation i de skovbevoksede områder, dels ved naturligt at veteranisere træer, og dels ved at begrænse opvækst af unge træer. De græssende pattedyr vil i særdeleshed være vigtige for de lysåbne naturarealer, hvor deres græsning eksempelvis vil bidrage til at opretholde urterige overdrev, rigkær og enge og begrænse tilgroning. Dyrenes bevægelse rundt i området spreder frø og flytter på næringsstofferne, når de lægger deres gødning, som i øvrigt i sig selv er levested for en række arter. Støvbading skaber områder med bar jord, som giver levested for enårige planter og solbadning for krybdyr. Barkskræling skader træerne og derved opstår mikrohabitater til gavn for f.eks. svampe og insekter. Områderne med nåleskov er præget af et tykt lag uomsatte nåle, mens nogle af områdets lysåbne naturtyper trues af et tykt førnelag. Her vil dyrenes trampen blotte mineraljord, hvor urterne lettere kan etablere sig. De store dyr påvirker også terrænet med sølepladser og nedtrampning af grøfter.

En øget bestand af de eksisterende fritlevende hjortearter i naturnationalparken vurderes ikke at være tilstrækkelige til at sikre en naturlig habitatdiversitet i hele området, da hjortearternes græsningsmåde og adfærd ligger for tæt op ad hinanden. Desuden vil der være områder, hvor hjortene, som følge af eksempelvis forstyrrelser, kun vil opholde sig i begrænset omfang. Den store krondyrbestand i Stråsøområdet vil dog, i de dele af området, hvor krondyrene kan finde tilstrækkeligt ro og ly, kunne bidrage væsentligt til afgræsningen. En generel tilstrækkelig afgræsning og forstyrrelsesdynamik vil være afhængig af tilstedeværelsen af andre arter af planteædende pattedyr som kreaturer, heste eller lignende.

En mere detaljeret gennemgang af biodiversitetseffekter, herunder græsningstryk af rewilding findes i rapporterne "Biodiversitetseffekter af rewilding"¹¹ og "Skovgræsning med biodiversitetsformål"¹².

I Naturnationalpark Stråsø etableres almindelige lave kreaturhegn for fortsat at muliggøre, at større vilde dyr som eksempelvis krondyr frit kan bevæge sig ind og ud af området. På den baggrund beskrives nedenfor, hvilken sammensætning af planteædende pattedyr, som kan hegnes bag almindeligt ét- eller to-trådet kreaturhegn, og som Naturstyrelsen vurderer egnet til at påvirke området på flest mulige måder for bevarelse og fremme af biodiversiteten.

Det er hensigten, at græsningen sker på en så naturlig måde som muligt, hvilket med den nuværende viden indebærer et fluktuerende græsningstryk med forskellige arter af planteædende pattedyr, der besidder forskellige egenskaber i forhold græsning og adfærd.

En naturlig tæthed af planteædere i danske økosystemer vil variere og afhænge af fødetilgængeligheden. Naturtyper på næringsrige jorde som strandenge og ferske enge i ådale vil kunne understøtte en større

¹¹ <https://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf>

¹² https://static-curis.ku.dk/portal/files/230689434/Skovgr_sning_web_3.pdf

tæthed af planteædere end naturområder på næringsfattig jordbund som f.eks. hede og klit-natur. Ud over jordbundens næringsstofindhold har lystilgængelighed betydning for fødekvalitet og mængde. Der er generelt mindre planteføde tilgængeligt i skovområder end på lysåbne naturtyper på tilsvarende jordbund, da en stor del af træers og buskes lettilgængelige biomasse (blade, knopper, kviste) er uden for dyrenes rækkevidde. Skovens bunddække vil desuden afhænge af graden af kronedække. Der vil f.eks. ofte være meget lav fødetilgængelighed i nåletræsplantager, hvor træerne står tæt, og hvor de dårlige lysforhold giver udslag i meget begrænset bundvegetation. Desuden har hindringer for fødesøgning og fordøjelse af føden betydning for tætheden af planteædere. For krondyr er det f.eks. vigtigt med ro til både fødesøgning og ro til at kunne fordøje den indtagne føde.

Effekten af græsning afhænger i høj grad af græsningstrykket, dvs. mængden af græssende dyr per arealenhed (kg dyr/ha). I naturnationalpark-sammenhæng anvendes ordet græsningstryk om den mængde dyr (kg dyr/ha), som skal være i naturnationalparken for at opnå en gunstig effekt på områdets natur og biodiversitet.

Den sandsynlige naturlige tæthed af græssende dyr i Europa vurderes i en international artikel om emnet at svare til mængden af store græssende dyr i nationalparker i Afrika. Der er tætheden typisk fra 25 til 125 kg dyr/ha, når der ikke er tæt skov eller f.eks. ørken, dvs. i relativt frodige og lysåbne naturtyper¹³. Både overgræsning og mangel på græsning udgør trusler mod biodiversiteten ifølge samme artikel. De nævnte tal for mængden af græssende dyr er lavere end de 70 til 250 kg/ha anført i en tidligere rapport af nogle af de samme forfattere¹⁴. Rapporten anførte dog, at tallene er usikre og, at de høje tal kun kan "opnås lokalt i meget produktive landskaber såsom produktive ådale og strandenge, eller kun kortvarigt som en del af naturlige bestandssvingninger". Andre opmærksomhedspunkter i rapporten er, at der er risiko for overgræsning allerede ved 60 kg/ha for visse artsgrupper, og at de 70-250 kg/ha ikke er relevante for højmose, klit og typisk dansk skov grundet den meget lave fødetilgængelighed dér.

I naturnationalparken vil bestandene af store planteædere være reguleret af fødetilgængeligheden og under respekt for dyrevelfærdsløvgivningen. I udgangssituationen vurderes et græsningstryk, svarende til ca. 30-50 kg græsningsdyr per hektar, at kunne tilgodese både dyrenes fødebehov og de naturmæssige effekter af afgræsningen i Naturnationalpark Stråsø. Vurderingen af græsningstrykket er bl.a. baseret på den nuværende arealmæssige fordeling af områdets naturtyper, deres respektive foderværdi og de for naturtypen anbefalede græsningstryk. Det indgår også i vurderingen hvilke fødekilder, der er tilgængelige om vinteren, da det primært er mængden af tilgængelig føde i vinterhalvåret, hvor kvantitet og kvalitet af plantebiomassen normalt er lavest, der bestemmer hvor mange dyr et område kan bære. Der er f.eks. set

¹³ Fløjgaard C, Pedersen PBM, Sandom CJ, Svenning J-C & Ejrnæs R (2022) Exploring a natural baseline for large-herbivore biomass in ecological restoration. *Journal of Applied Ecology*, 59, 18– 24. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.14047>

¹⁴ Fløjgaard, C., Buttenschøn, R.M., Byriel, F.B., Clausen, K.K., Gottlieb, L., Kanstrup, N., Strandberg, B. & Ejrnæs, R. 2021. Biodiversitetseffekter af rewilding. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 124 s. - Videnskabelig rapport nr. 425 <http://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf>

på forekomsten af vintergrønne arter som hedelyng, bølget bunke og blåbær, samt vedplanter som nåletræer, kristtorn mfl. sammenholdt med dyrenes fødepræferencer.

Beregningen af græsningstryk er baseret på en række forudsætninger, som dels kan være usikre, og som kan ændre sig, i takt med at et større vidensgrundlag opnås. Der er derfor valgt en forsigtig græsningsstrategi med et indledningsvist lavt græsningstryk på ca. 30 kg/ha. I takt med at området ændrer karakter fra forstlig drevet skov til vildere og vådere skov, og arealet med lysåbent natur øges, forventes fødeudbuddet at blive større, hvorved antallet af dyr løbende skal tilpasses, så effekten for biodiversiteten opnås.

Græsningen baseres på de eksisterende hjortearter i området (krondyr, rådyr og dådyr), suppleret med udsætning af kreaturer og heste. Hjortearterne vil browse på vegetationen. Udsætning af kreaturer og heste sker for at fremme den egentlige græsning. Derudover har Naturstyrelsen fået forskere ved AU – DCE til at vurdere æslers funktionalitet som planteædere og deres evne til at kunne klare sig i det danske klima. På baggrund af DCE's rapport¹⁵ med belysning af usikkerheden om såvel æslers mergræsningsværdi som supplement til krondyr, heste og stude samt ikke mindst usikkerheden om æslers trivsel i det danske klima vil der på det foreliggende grundlag ikke blive arbejdet videre med æsler i Naturnationalpark Stråsø på nuværende tidspunkt.

Andre dyrearter som geder, får, bison og elg er også fravalgt i Naturnationalpark Stråsø. Fravalg af geder skyldes, at de kræver højt hegn samt er relativt følsomme overfor koldt og vådt vejr. Får er fravalgt, da de generelt foretrækker urter fremfor græsser, og derfor ikke skønnes egnet i Naturnationalpark Stråsø, da deres påvirkning af vegetationen kan betyde for stor dominans med græsser i forhold til urter og dermed en lavere artsdiversitet. Elge foretrækker generelt fugtige/våde og løvtræsdominerede arealer med en massiv opvækst af bl.a. birk og pil, hvilket findes i mindre grad i Naturnationalpark Stråsø.

Ud fra det naturmæssige udgangspunkt i Stråsø vurderes det umiddelbart, at den påvirkning, som store planteædende pattedyr kan udøve, vil kunne løses med udsætning af mellemstore arter. I forhold til naturtypernes karakter, voksende på meget næringsfattig og sandet jordbund, vil udsætning af heste og stude være tilstrækkelig. Europæisk Bison har også været på tale, men vurderes ikke at kunne bidrage yderligere end de mellemstore arter for at opnå en biologisk effekt.

Kreaturerne skal være af en robust og rolig race, og der planlægges at have en ikke-reproducerende bestand bestående af stude – evt. suppleret med ældre erfarne køer, som lærer de yngre dyr hensigtsmæssig adfærd, f.eks. hvad der kan spises mv. Gældende og kommende regler i lovgivningen for mærkning af kreaturer medfører, at både voksne dyr og afkom skal mærkes med f.eks. øremærker eller anden identifikation inden for en fastsat periode. Fødevarestyrelsen oplyser, at der ikke kan dispenseres fra dette krav. Naturstyrelsen vurderer, at det ikke vil være muligt at lokalisere og mærke kalve på så store og

¹⁵ Fløjgaard, C. & Ejrnæs, R. 2022. Æslers egnethed til udsætning i Naturnationalpark Stråsø. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 22 s. – Fagligt notat nr. 2022|09.
https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notater_2022/N2022_09.pdf

varierede arealer, som naturnationalparken i Stråsø omfatter.. Kreaturer holdes derfor i ikke-reproducerende bestande og får således ikke afkom. Påvirkning af biodiversiteten vurderes i en vis udstrækning at være den samme, dog vil udeladelsen af tyre bevirke, at den fysiske forstyrrelse ved skrab i jorden og tråd vil være mindre, end hvis der var tale om reproducerende kreaturflokke. Fravalget af tyre, kvier og kalve vurderes at mindske risikoen for konflikter med friluftslivet, men det vil medføre tab af den sociale struktur og læring, som forekommer i en naturlig dyreflok med individer af forskellige aldre og køn, samt den hermed forbundne større variation af påvirkningerne på eksempelvis vegetation og jordbund.

Hestene skal i lighed med kreaturerne være af en robust og rolig race med en relativ lav stanghøjde så hestene kan holdes inde bag et almindeligt kreaturhegn. På den baggrund vælges enten exmoor ponyer eller konik heste.

Heste er ikke drøvtyggere som kvæg, og de græsser derfor på en anden måde. Eksempelvis kan heste i modsætning til kvæg kompensere for en mindre næringsrig føde blot ved at øge indtaget af foder. Det løbende tilsyn med dyrene skal sikre, at antallet af dyr harmonerer med tilgængeligheden af egnet føde.

Heste er aktive en stor del af døgnet og bevæger sig meget omkring. Da hesten koncentrerer kraftoverførslen til jorden på et begrænset areal af sålefladen, er hesten det græsningsdyr, der giver den største trådpåvirkning.

Naturnationalpark Stråsøs størrelse vil kunne understøtte hestes nomadiske adfærd. Hestebestanden i området vil derfor være reproducerende, idet den derved bidrager til at opnå et økosystem med naturlige populationsdynamikker og vekslende græsningstryk. At bestandene er reproducerende, bevirker, at der gennem naturlig selektion opretholdes bestande med robuste individer (fordi, kun de stærkeste hingste får lov at parre sig). Desuden vil hesteflokkene have mulighed for en social struktur, der i højere grad understøtter en naturlig adfærd end flokke bestående alene af vallaker eller hopper. Blandt de udvalgte naturnationalparker vurderes Stråsø, som følge af naturnationalparkens størrelse og store andel af lysåben, næringsfattig, tør natur, at være blandt de mest velegnede til at understøtte en reproducerende bestand af heste.

For heste gælder, at såvel hingste som hopper naturligt kan være territoriale, og at de i den forbindelse kan udvise aggressiv adfærd over for fremmede heste. Derfor vil der være skærpet fokus på sikkerhed i forbindelse med ridning i området. Der vil eventuelt kunne udvikles alternative muligheder for ridning i de nærliggende skovområder, og i de store dele af naturnationalparken, som ikke er indhegnet. Det sidste vil Naturstyrelsen se nærmere på, i samarbejde med forskellige lokale foreninger, i en konkret planlægning, og herunder overveje mulighederne for at forbedre forholdene for tilladelseskrævende aktiviteter i andre af Naturstyrelsens nærliggende større skove.

Græsningen fra krondyr vil være betydende for afgræsningen i Naturnationalpark Stråsø.

Græsningseffekten fra krondyrene søges optimeret gennem en målrettet forvaltning af krondyrbestanden i området (se afsnit 3.4). Forvaltningen skal bidrage til, at krondyrene både vil opholde sig inde i naturnationalparken i længere perioder end tilfældet er i dag, at de vil blive mere stationære (mindre homerange), og at de bliver mere dagaktive. Hermed vil der kunne opnås en større græsningseffekt af krondyrene. Faunalommer udlagt af hensyn til dyrenes velfærd er nærmere beskrevet i afsnit 2.2.4 under

friluftsfaciliteter, veje, stier og spor I stedet søges friluftsfaciliteter og aktiviteter koncentreret i andre dele af naturnationalparken. Naturstyrelsen lægger ud med at udsætte et forholdsvis lille antal stude og heste med henblik på at følge deres adfærd og udnyttelse af naturnationalparkens habitater, før der sker en evt. revurdering af bæreevnen.

Der forventes ved etablering af naturnationalparken at være behov for at supplere den afgræsning hjortene varetager med udsætning af ca. 100 heste og ca. 30 stude. Dyrene udsættes gradvist. Den gradvise udsætning af dyr er primært begrundet i et forsigtighedshensyn i forhold til en vurdering af den tilgængelige fødemængde/områdets bæreevne. Den gradvise udsætning skal også ses i lyset af mulighederne for at skaffe egnede dyr, samt et ønske om at lade dyrene gradvist vænne sig til arealet. Startbestanden af krondyr søges opgjort med tællinger i 2022 og i foråret 2023. Da dådyrbestanden i området er relativt lille, vurderes græsningen fra dådyr og rådyr at være af minimal betydning for det samlede græsningstryk i naturnationalparken.

Græsningstrykket er at betragte som en sigtelinje, og det er ikke givet, at man ender med den angivne fordeling af arter eller det beregnede antal dyr. Det er forventningen, at den eksisterende bestand af dådyr vil øges over tid. Desuden forventes krondyrbestanden inden for naturnationalparkafgræsningen, at variere hen over året. Krondyr er følsomme over for forstyrrelser og det må forventes, at krondyrene fra nærområdet i jagtsæsonen vil søge mod naturnationalparken, hvor de i højere grad vil kunne undgå forstyrrelser. Uden for jagtsæsonen og specielt i forårs- og sommermånederne forventes det, at en del krondyr igen vil søge ud i nærområdet bl.a. fordi fødegrundlaget på markerne vil være af en bedre kvalitet end på skov- og naturområderne inde i naturnationalparken.

Med en gradvis bestandsopbygning er der mulighed for en løbende vurdering af såvel dyrenes tilstand, som hvor og hvordan de færdes på arealerne – herunder hvor de søger deres føde, og derved får indvirkning på naturen. Dermed skal det løbende vurderes, om der skal udtages individer og/eller arter og sættes andre arter ind i stedet, eller om der eksempelvis skal reguleres på forholdet mellem arterne.

Det er vanskeligt at vurdere bestanden af krondyr i naturnationalparken, da krondyrene frit vil vandre ind og ud af parken. Krondyrenes aktivitetsmønster bevirker, at de har en uensartet og varieret rumlig fordeling både over døgnet og i løbet af året. Dermed vil antallet af krondyr i naturnationalparken fluktuere både hen over døgnet og henover sæsonerne. På grund af jagttrykket uden for naturnationalparkområdet har krondyrene allerede på nuværende tidspunkt opbygget erfaring for, at der er mere ro/større grad af tryghed inden for naturnationalparkområdet end uden for, hvilket medfører, at der kan opleves rudler med et stort antal krondyr på eksempelvis Vind Hede, hvor der er blevet talt over 1000 dyr i én samlet rudel. Uden for jagtsæsonen og især om foråret ved kalvesætning er rudlerne meget mindre, og bestanden er spredt over et større område som også omfatter arealer uden for naturnationalparken.

På baggrund af observationer og erfaringerne fra jagter i området vurderes antallet af helårsgræssende krondyr, dvs. krondyr som finder al sin føde inden for det hegnede areal i naturnationalparken, at være på ca. 300 dyr. Antallet af helårsgræssende krondyr i hele naturnationalparken antages at være ca. 600.

I Tabel 5 er angivet startscenariet for afgræsningen med store planteædere inden for det hegnede område i naturnationalpark Stråsø. Bemærk at de i tabel 5 angivne antal individer er beregnet ud fra en

gennemsnitsvægt pr. dyr. Hvis det ved udsætning af dyrene viser sig, at dyrenes vægt afviger fra denne gennemsnitsvægt, vil antallet af dyr blive justeret. Det tilsigtede græsningstryk ved udsætningen følger dermed vægt/ha. Græsningstrykket baserer sig på følgende forudsætninger:

- Græsningstrykket er kun vurderet for det hegnede areal, som dækker 2.600 ha. Heraf vurderes ca. 1.200 ha i nuværende situation at have foderværdi for de store planteædere.
- Skovens foderværdi indgår ikke i vurderingen, da skoven domineres af tæt nåleplantage.
- Næsten 90 pct. af den lysåbne natur udgøres af heder på meget næringsfattig bund, hvorfor græsningstrykket sættes lavt, resulterende i et gennemsnitligt græsningstryk på ca. 66 kg/ha for de lysåbne naturarealer.

Tabel 5. Græsningstryk på ca. 66 kg græsningsdyr per ha lysåbent areal (ca. 1.200 ha under nuværende forhold) og total græsningstryk på ca. 30 kg/ha inden for det hegnede område (ca. 2.600 ha). Tal vedr. de enkelte dyrearters gennemsnitsvægt er hentet fra rapporten "Skovgræsning med biodiversitetsformål"¹⁶, bortset fra krondyr, hvor der er anvendt danske erfaringstal.

Art	Vægt per dyr (kg)	Antal	Samlet vægt (kg)	Total græsningstryk (kg/ha)
Krondyr	100	300	30.000	11
Heste	330	100	33.000	13
Kvæg	530	30	15.900	6
I alt			78.900	30

Endeligt er Naturnationalpark Stråsøs størrelse samt områdets heterogenitet med til at sørge for, at både kreaturer og heste har gode muligheder for at finde vand, læ, ly og tørt leje. Det er Naturstyrelsens vurdering, at der med det nuværende antal af vandhuller, vandløb og kilder samt de kommende tiltag med henblik på at forbedre hydrologien generelt vil være sikret drikkevand til dyrene hele året.

¹⁶ https://static-curis.ku.dk/portal/files/230689434/Skovgr_sning_web_3.pdf

2.2.3 Etablering af hegn

I Naturnationalpark Stråsø etableres almindelige lave kreaturhegn således, at større vilde dyr frit kan bevæge sig ind og ud af området. For at sikre et tilstrækkeligt højt græsningstryk, og den hermed forbundne dynamik i naturnationalparken, er det Naturstyrelsens faglige vurdering, at der er behov for at hegne en del af naturnationalparken. Hegningen udgøres af almindeligt kreaturhegn og vil derfor være meget lidt synligt i landskabet. Sammensætningen af græsningsdyr som beskrevet i afsnit 2.2.2 er tilpasset, så de kan holdes inde af et kreaturhegn. Hegnet forsynes med to el-tråde og udstyres med hegnsalarmer, så brud på hegnet eller tab af spænding hurtigt opdages.

Hegnet, der opsættes for at holde de store planteædere som stude og heste inde, følger ikke afgrænsningen af naturnationalparken. Af praktiske årsager og for at give plads til stiforløb uden for hegnet vil hegnet i større eller mindre omfang blive etableret i en vis afstand fra naturnationalparkens ydre afgrænsning. Der planlægges ikke opsat kreaturhegn omkring arealer i naturnationalparken nord for Lilleåen, bortset fra området mellem Lilleå og Råstedvej nord for Gosmervej. Hegnslinjen fremgår af kort 9 og følger overordnet naturnationalparkens ydre afgrænsning syd for Lilleåen.

I forbindelse med etableringen af naturnationalparken nedtages eksisterende indhegninger til husdyr i naturnationalparken, bortset fra dele af hegnet ved Lystbæk som kan udgøre en del af yderhegnet i naturnationalparken.

Vildtheegnene omkring skovplantningerne fjernes i takt med, at beplantningerne (herunder også biodiversitetsindplantningerne) kan tåle en efterfølgende påvirkning fra de græssende dyr (se afsnit 2.3.4).

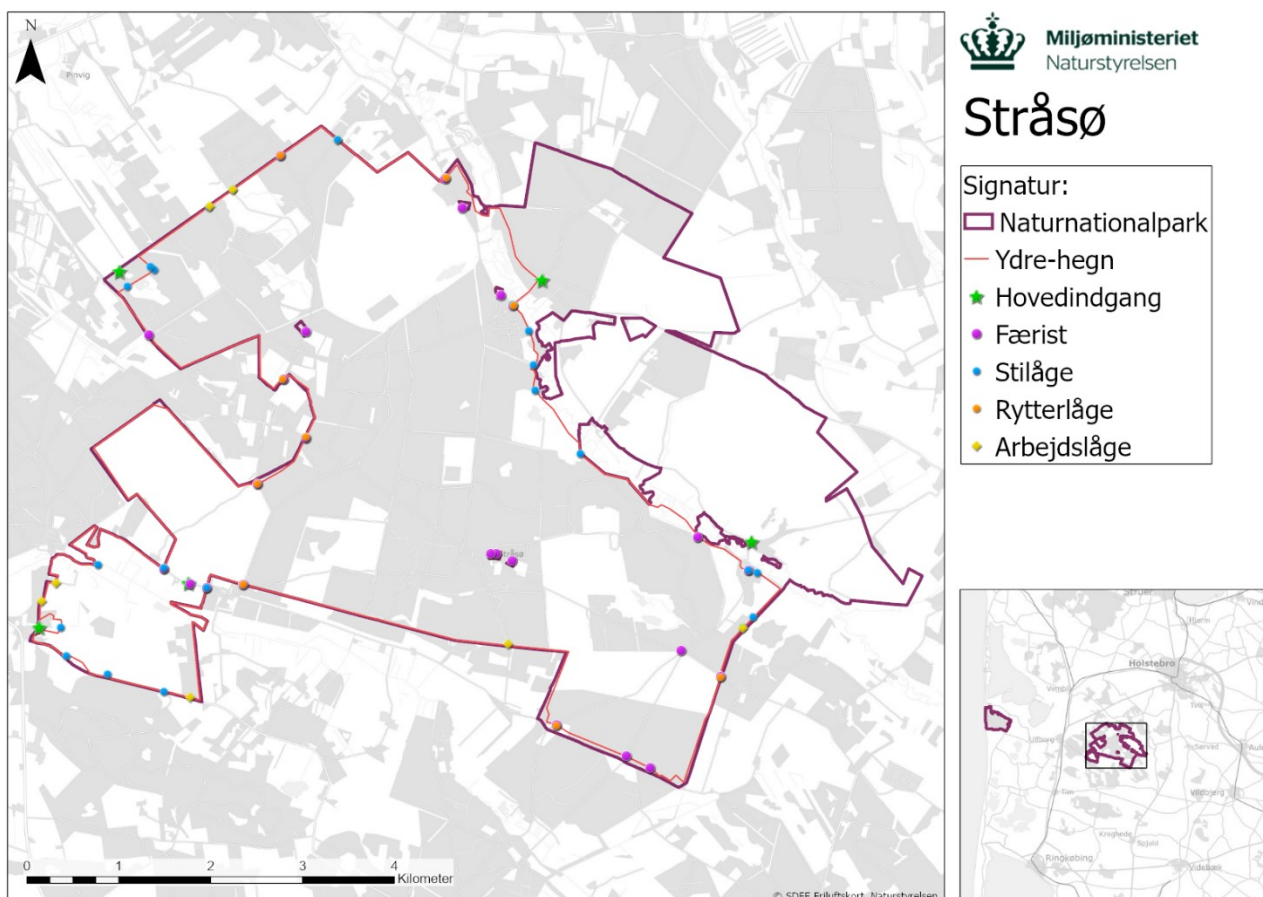
Fastlæggelse af hegnslinjen er ud over de biodiversitetsmæssige hensyn bl.a. foretaget under hensyntagen til landskabelige forhold, naboer, trafiksikkerhed, fortidsminder og friluftsliv samt opdraget om eventuelt delvist at hegne parken for herigennem bl.a., at opnå viden om effekterne af afgræsning med eller uden udsatte dyr. Desuden har nedenstående punkter dannet baggrund for den skitserede hegnslinje.

Det er Naturstyrelsens vurdering, at græsningstrykket på Vind Hede og Blåbjerg Hede for nuværende er på et niveau, hvor der ikke er behov for at øge græsningstrykket ved supplerede udsætning af stude og heste. En medvirkende årsag hertil er bl.a., at der jf. "Bekendtgørelse om fredning og vildtreservat i Tihøje og Vind"¹⁷ er adgangsbegrænsning til Vind hede i perioden 1. marts til 30. juni hvilket betyder, at krovildtet allerede i dag er dagaktive på arealerne.

- Frahegning og vedligeholdelse af hegn omkring de privatejede arealer langs Lilleåen vil praktisk være vanskeligt.
- Den uhegnede del af naturnationalparken nord for Lilleåen vil fungere som referenceområde og dermed bidrage til vidensopbygningen med hensyn til effekten af udsætningen af kreaturer og heste set i forhold til, hvor afgræsning alene varetages af den frie hjortebestand.

¹⁷ BEK nr. 884 af 23/09/2001

- De 8 statsejede boliger og dertil knyttede haver beliggende inde i naturnationalparken vil blive frahegnet, i det omfang beboelsen i ejendommene opretholdes.
- Hegnslinjen ledes i videst muligt omfang uden om kendte forekomster af kulturhistoriske spor i området.
- Muligheden for tilsyn og vedligehold af hegnet herunder eksempelvis behovet for et stiforløb langs ydersiden af hegnet. På nogle strækninger af hegnslinjen vil hegnet derfor placeres med en afstand på eksempelvis 10 m fra veje, og på andre strækninger med særlige behov for passage for borgerne – herunder ryttere – vil afstanden mellem hegn og vej være større.
- Særlige hensyn, herunder beskyttede naturtyper og habitatnaturtyper (vådområder eller lysåben natur), og hvor der er æstetiske/oplevelsesmæssige forhold, der gør sig gældende.
- Hensyn til biodiversiteten (herunder også særligt sårbare arter eller naturtyper), friluftlivet eller de udsatte dyr kan medføre, at der kan opstå behov for løbende at foretage mindre justeringer af hegnslinjen.

Kort 9. Foreløbig hegnslinje med markering af indgange. Da det kan være svært at se den nøjagtige placering af låger mv. på det trykte kort, anbefales det at orientere sig på nst.dk, hvor der vil være supplerende kortmateriale.

2.2.4 Friluftsfaciliteter samt veje, stier og ruter

Naturnationalpark Stråsø skal ud over forbedring af biodiversiteten tilføre nye muligheder for friluftslivet, herunder turismen. Mulighederne skal ses i et større perspektiv, hvor de forskellige offentligt ejede naturområder og offentlig tilgængelige opholds- og formidlingslokaliteter i Vestjylland, hver især har deres unikke naturgrundlag og historie og dermed identitet, der appellerer til forskellige typer friluftsliv.

Med ophæng i Naturstyrelsens friluftsstrategi arbejdes der lokalt med at prioritere friluft aktiviteterne, hvor Klosterheden, Feldborgskovene og Hoverdal i kraft af deres størrelser og karakter kan rumme større arealkrævende aktiviteter som kræver Naturstyrelsens tilladelse som f.eks. store orienteringsløb og stævner. Vinderup Byskov, Femhøjsande (Ringkøbing) og Løvbakke Skov (Herning) er bynære naturområder. Husby Klitplantage byder på kystnære naturoplevelser. Haunstrup og Søby Brunkulslejere fortæller kulturhistorie. Temaet for Naturnationalpark Stråsø er overordnet, at der her er mulighed for at opleve den helt særlige natur i stille omgivelser, hvor den fri dynamik på naturens præmisser får lov til at udfolde sig.

Tilsvarende skal friluftslivets udfoldelsesmuligheder inden for naturnationalparkens afgrænsning ses i relation til friluftsmulighederne på de tilgrænsende og omkringliggende områder. Se afsnit 2.2.6.

Rammerne for den overordnede friluftsmæssige infrastruktur i naturnationalparken etableres i form af indgange (se afsnit 2.2.3) samt veje og stier. Disse skal understøtte friluftslivets benyttelse af naturnationalparken, samt medvirke til at bidrage til en sammenhængende infrastruktur for fodgængere, cyklister, ryttere i hele lokalområdet. Placeringen af indgangspartier, veje og stier planlægges så naturnationalparkens besøgende naturligt ledes uden om sårbare naturområder og levesteder. Derved vil friluftslivets mulige påvirkning af biodiversiteten, særligt forstyrrelsesfølsomme arter og naturtyper samt opholds- og fødesøgningsområderne for krondyr blive mindst mulig.

Det aktive friluftsliv i naturnationalparken skal have værdi for den enkelte udøver. Derudover skal friluft aktiviteterne bidrage til adfærdsregulering af græssende krondyr, og som alternativ til et højt ydre hegn, fremme krondyrenes fødesøgning inden for naturnationalparkens område. Både aktivitetens type og placering har indflydelse på krondyrenes bevægelsesmønstre og kan derfor bidrage til adfærdsregulering.

Da hegningen i Naturnationalpark Stråsø vil være et almindeligt kreaturhegn, så vildtet frit kan vandre, er der et behov for at skabe rum, hvor der er ro til de græssende dyr. Placeringen vil blive knyttet sammen med en gennemgang af den eksisterende zonerings for friluftslivet¹⁸. I Naturnationalpark Stråsø er faunalommer derfor også områder, hvor der gennem omfanget og placeringen af faciliteter arbejdes for at skabe mindst mulig forstyrrelse af dyrelivet. Det forventes, at der etableres syv faunalommer som vist på kort 10 dækkende i alt ca. 750 ha. I områderne vil der ikke blive etableret friluftsfaciliteter i form af f.eks. afmærkede ruter. Desuden kan eksisterende veje og stiforløb inden for områderne blive nedlagt eller omlagt.

¹⁸ <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/regler-i-naturen/friluftszoner-og-b-skove/>

Derudover vil der forvaltningsmæssigt arbejdes med at koncentrere friluftsfaciliteter og -faciliteter i tilknytning til hovedindgangene (på et samlet areal på ca. 600 ha), således at de kan understøtte gode oplevelser og samtidig understøtte krondyrenes græsningseffekt. Ved at placere friluftsfaciliteterne med god afstand til faunalommerne, motiveres mange brugere naturligt til at opholde sig og ikke mindst bruge andre dele af naturnationalparken end faunalommerne. Faunalommernes udformning vil kunne tilpasses og justeres afhængig af ændringer i de lokale forhold.

Der planlægges fem hovedindgange til naturnationalparken (se kort 9 og 10) både fra offentlige veje og fra de resterende dele af Stråsø-komplekset, samt en række indgange, der vil kunne bruges af biler til

Faunalommer

Der vil i forbindelse med forvaltning af naturnationalparker være behov for at etablere områder, hvor de udsatte dyr og naturligt forekommende hjortearter kan finde ro.

I disse områder – faunalommer - vil der ikke blive etableret friluftsfaciliteter i form af f.eks. shelters, bålhytter, afmærkede ruter mm. Desuden kan eksisterende veje og stiforløb helt eller delvist nedlægges eller omlægges. Til gengæld forventes det, at etablering af friluftsfaciliteter uden for faunalommerne naturligt vil motivere brugerne til at færdes uden for faunalommerne.

Adgang til og ophold i faunalommerne vil jf. Naturbeskyttelsesloven stadig være tilladt.

I forbindelse med Naturstyrelsens konkrete vurdering af tilladelseskrævende aktiviteter i den enkelte naturnationalpark, vil der bl.a. indgå de nødvendige hensyn til dyrene i faunalommerne.

nødvendig arbejdskørsel. Hovedindgangene indrettes, så de sikrer adgang for de forskellige brugergrupper (fodgængere, cyklister, ryttere, arbejdskørsel, mennesker med handicap mfl.). Typen af indgang vil fremgå af oversigtskort ved indgangene til naturnationalparken såvel som på hjemmeside, foldere mv.

De fem hovedindgange planlægges etableret ved Badesøen, ved Filsøvej, ved Lystbæk Lejrplads, ved Fuglsang Bro og Gosmer Bro (se kort 10). Der vil være parkeringspladser og informationstavler ved alle hovedindgange. Ved flere af hovedindgangene vil der desuden blive etableret toiletfaciliteter, shelters bålsteder mm.

Den endelige udformning af hovedindgangene med tilhørende faciliteter vil ske i tæt dialog med kommunerne og relevante interessenter og etableres over en årrække, for løbende at kunne trække på erfaringer og læring. De indtegnede faciliteter skal derfor betragtes som eksempler på type og placering. En nærmere undersøgelse af muligheden for eksempelvis adgang til vand og strøm, muligheden for ekstern finansiering mv. vil desuden få indflydelse på omfanget og udformningen af faciliteter ved hovedindgangene. Derudover undersøges mulighederne for på sigt at etablere skovlegepladser ved Badesøen og ved Gosmer Bro.

Samtlige faciliteter vil som udgangspunkt blive placeret på ydersiden af naturnationalparkens hegn.

Mellem hovedindgangene afmærkes forbindelsesruter, der skal lede besøgende fra hovedindgang til hovedindgang og give mulighed for længere vandreture på op mod 10-15 km. Ønsker man at gå hele ruten

forbi samtlige hovedindgangene og retur, er ruten ca. 40 km. Hovedindgangene vil desuden være udgangspunkt for stier med kortere ruter, adgang til lejrpladser og udsigtstårne/-punkter.

Det eksisterende afmærkede mountainbikespor ved Stolbjerg søges bibeholdt, og der etableres længere afmærkede ruter i tilknytning til forbindelsesruterne mellem hovedindgangene og langs dele af hegnslinjen. Mountainbikesporet ved Hedevej nedlægges. De planlagte mountainbike spor fremgår af kort 10.

Den eksisterende hundeskov ved Gosmer flyttes til et område ved Ormstrup. Den endelige placering og udformning af hundeskoven er endnu ikke fastlagt.

Den eksisterende vandrerute fra Gosmer Bro til Lærkehøj og retur omlægges på dele af strækningen, for at holde stien uden for stilleområdet.

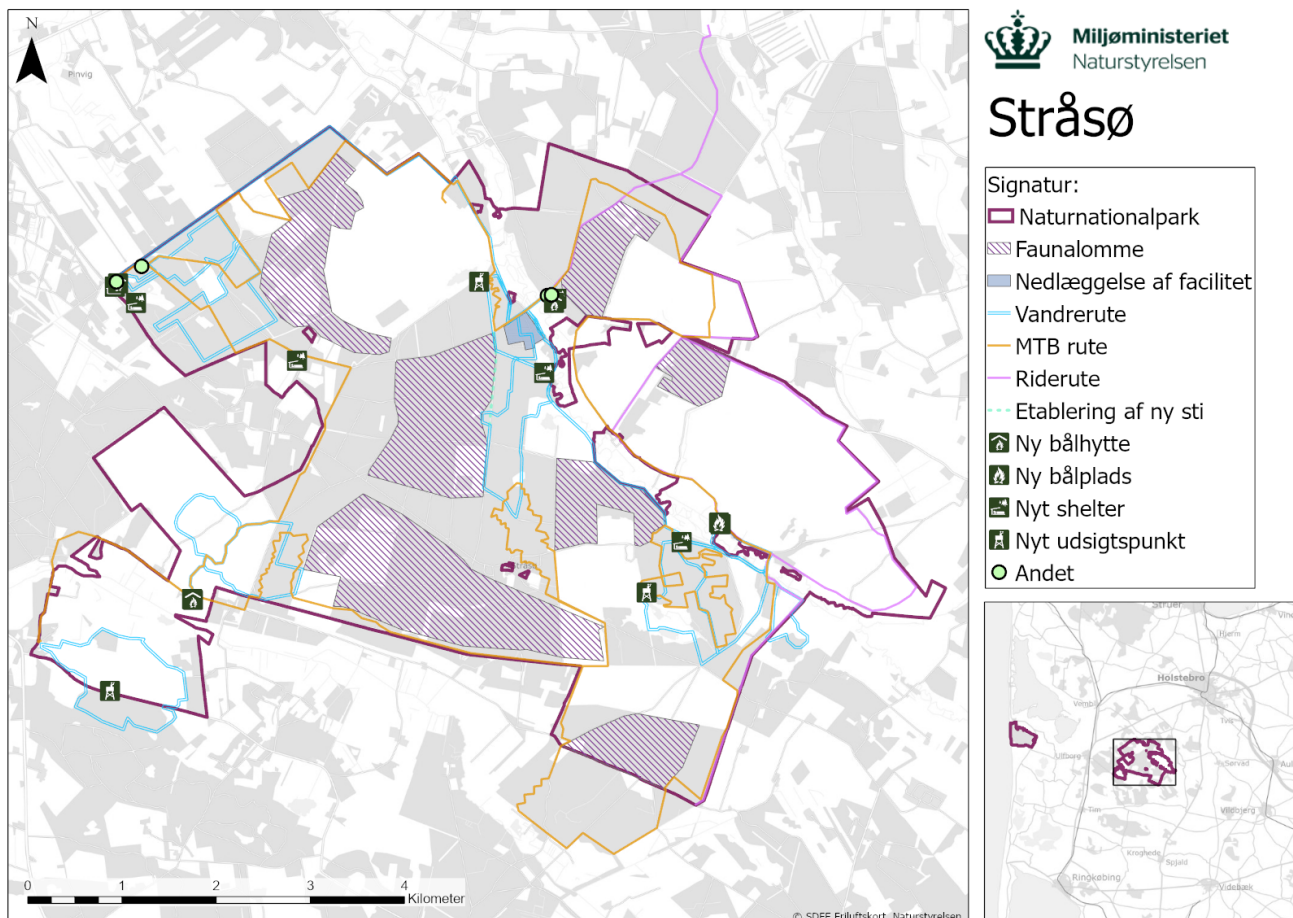
Der vil være særligt fokus på at sikre formidling af naturnationalparkens natur, og om hvordan man bedst færdes sammen med de græssende dyr og med de øvrige besøgende i naturnationalparken. Denne formidling kan naturligt ske i tæt samarbejde med kommunerne og andre relevante samarbejdspartner. Eksempelvis vil der i samarbejde med lokale cykelklubber ske formidling om adfærd for mountainbikere, som påvirker dyrene mindst muligt, herunder f.eks. kørsel med lys.

Såvel eksisterende faciliteter, der bibeholdes, som de nye der anlægges som led i etableringen af naturnationalparken, plejes/vedligeholdes med græsslåning, maling af træværk, rydning af opvækst samt fældning/beskæring af farlige træer omkring opholdsarealer og friluftsfaciliteter.

Da behovet for skovveje til skovdrift inden for naturnationalparken forsvinder, vil vedligeholdelsen af dele af det eksisterende net af skovveje løbende blive reduceret. Et net af skovveje vil dog fortsat blive vedligeholdt, så de er farbare for nødvendig arbejdskørsel til eksempelvis tilsyn med græsningsdyr, eller hvor skovveje indgår som en del af friluftsplanlægningen, fx af hensyn til bevægelseshæmmede.

Der vil langs med naturnationalparkens østlige og nordvestlige grænse søges etableret mulighed for færdsel til fods eller hest på ydersiden af hegnet som forbindelsesled mellem Fejsø Plantage og Blåbjerg Plantage. Der vil desuden blive etableret rideruter i tilknytning til forbindelsesruterne mellem hovedindgangene inden for hegnet og på tilknyttede arealer uden for hegnet, der også vil omfatte de dele af Fejsø og Blåbjerg Plantager som ikke indgår i naturnationalparken.

Ved udvalgte hovedindgange vil der blive indrettede faciliteter målrettet handicappede i dialog med kommuner og relevante interessenter. Af hensyn til handicappede vil der med jævne mellemrum blive mulighed for bilkørsel ind i området ad særlige ruter.

Kort 10. Friluftsmæssig infrastruktur i naturnationalparken. Rideruten – som vil gøre det muligt at forbinde Fejsø Plantage og Blåbjerg Plantage – ses i det sydøstlige hjørne langs naturnationalparkens grænse.

De eksisterende mindre P-pladser ved Spidsbjergvej/Paradisvej, Femvejskrydset og ved Sandfær Plantage bibeholdes.

2.2.5 Trafiksikkerhedsmæssige foranstaltninger

De endelige vurderinger i forhold til trafiksikkerheden sker i en særskilt trafiksikkerhedsrevision i løbet af 2022, hvor kommune, politi og andre relevante myndigheder inddrages.

Den eksisterende infrastruktur består i dag hovedsagligt af interne skovveje, hvor offentligheden ikke har adgang i bil.

Den nordligste del af naturnationalparken gennemskæres af den delvist asfalterede offentlige vej Råstedvej, der giver vejadgang til hovedindgangene ved Gosmer Bro og Fuglsang Bro. Fra nordvest giver den grusbelagte offentlige vej Lystlundvej adgang til hovedindgangen ved badesøen. Fra vest giver den grusbelagte Lystlundvej adgang til hovedindgangen ved nuværende rasteplads. Fra sydvest giver den

grusbelagte offentlige vej Filsøvej og den asfalterede Kronhedevej adgang til hovedindgangen ved Lystbæk Lejrplads. Det forventes desuden, at besøgende fra Herning-området vil køre til naturnationalparken via Ørnhøj og ind ad den grusbelagte offentlige Nørhedevej og via Fuglsangvej benytte sig af hovedindgangen ved Fuglsang Bro. Grundlæggende er der tale om smalle og i dag relativt lavt trafikalt belastede offentlige veje.

Samtlige offentlige veje i og omkring naturnationalparken forbliver åbne for offentlighedens færdsel i bil og uden låger, der spærrer for fri adgang. Hvor de offentlige veje passerer naturnationalparkens hegnslinje, vil der blive etableret færiste for at holde de udsatte græssende dyr inde. Placeringen af færiste fremgår af kort 9. Ved færistene ved de offentlige veje, vil der blive etableres større låger i hegningen ved siden af vejen, så det fortsat er muligt at passere med hestevogn og lignende.

Følgende trafiksikkerhedsmæssige udfordringer skal iagttages ved trafiksikkerhedsrevisionen i 2022:

- Tilkørselsvejenes beskaffenhed og kapacitet.
- Risiko for fritgående dyr på vejen.
- Muligt behov for fartbegrænsning på de offentlige veje inden for hegn.
- Trafikkens passage af færiste herunder fartbegrænsninger.

2.2.6 Tiltag på tilgrænsende arealer

Som beskrevet i afsnit 2.1.7 er antallet af friluftsfaciliteter i naturnationalparkområdet i dag relativt beskedent områdets størrelse taget i betragtning. Alle eksisterende faciliteter fastholdes som udgangspunkt, bortset fra hundeskoven ved Gosmer, der flyttes til Ormstrup små 4 km længere mod nord og udskiftning af det eksisterende MTB-spor ved Hedevej med en MTB-rute naturnationalparken rundt efter aftale med lokale MTB-klubber. Desuden vil der ske en udbygning af faciliteter ved de fem hovedindgange. Konkrete planer om udbygning af faciliteter på tilgrænsende arealer vil ske med udgangspunkt i den løbende dialog, som Naturstyrelsen allerede har med områdets brugere.

I umiddelbar nærhed af Naturnationalpark Stråse findes fire "fri teltningsområder" og tre primitive overnatningspladser på statens arealer.

Som nævnt i afsnit 2.2.4 søges forskellige typer af aktiviteter flyttet til forskellige skove afhængig af naturgrundlag, bevoksningsstruktur og aktivitetstype.

2.3 Naturgenopretning og andre initiativer i området.

Det væsentligste virkemiddel i naturnationalparken for at øge og understøtte biodiversiteten er, inden for et stort sammenhængende ydre hegn, at udsætte store og forskelligartede planteædere, som med et minimum af forvaltning skal helårsgræsse arealerne, hvor tilskudsfodring kun foretages når det er absolut nødvendigt. De tiltag, som er beskrevet i de følgende afsnit, skal ses som supplerende virkemidler, som på kortere eller længere sigt skal være med til at understøtte biodiversiteten ved at genoprette naturlig hydrologi, øge mængden af dødt ved samt reducere udbredelsen af oversøiske træarter, bekæmpe invasive

arter mv. Med andre ord sættes der ind med en række initial-indsatser, for at fremme optimale økologiske forhold for biodiversiteten, således at der efterfølgende vil være et mindre behov for forvaltningsindgreb.

Mange års forstlig drift har skabt en høj grad af ensartethed i bevoksningerne. Derfor er det nødvendigt med strukturfældninger for at skabe både rumlig og artsmæssig variation. Disse fældninger vil i naturnationalparkens etableringsfase (op til en 25-årig periode) være ganske omfattende og i lighed med ved indfasning af urørt skov, vil ikke-hjemmehørende nåletræer og løvtræer blive taget ud af skoven og solgt. Strukturfældninger er et bredt fagligt begreb, der dækker indgreb, der har til formål at gøre skoven mindre ensartet og dermed fremskynde den biodiversitetsmæssige udvikling. Strukturfældninger kan f.eks. være markant reduktion i antallet af træer i yngre og mellemaldrende bevoksninger. Det er bevoksningstyper, der ellers ville udvikle sig til monotone, mørke og tætte bevoksninger, og som først ved træernes død og generelle forfald ville udvikle sig mere naturligt og gavne biodiversiteten ved at skabe forskellige levevilkår i form af lys/skygge, forskellig fugtighed, næringsstoffer i jordbunden mv. Strukturfældninger kan også være fældning i ældre bevoksninger målrettet udvalgte træer, for at fremme den aldersmæssige, artsmæssige og rumlige variation – og for at skabe lys og øge andelen af dødt ved. Strukturfældninger gennemføres således, at de træer, som har størst biologisk værdi, bevares, mens træer med lavere biologisk værdi fældes. Det vil typisk være træer uden krogede grene, huller eller løs bark.

Rydningerne sker efter naturnære principper og under hensyntagen til kendte yngle- og levesteder for rødlistede og beskyttede arter.

Naturgenopretningspotentiallet i områder med plantet skov består i at skabe mere varierede strukturer i skoven dvs. at fremme lysindfald, dødt ved, naturlig hydrologi og fremme af hjemmehørende arter.

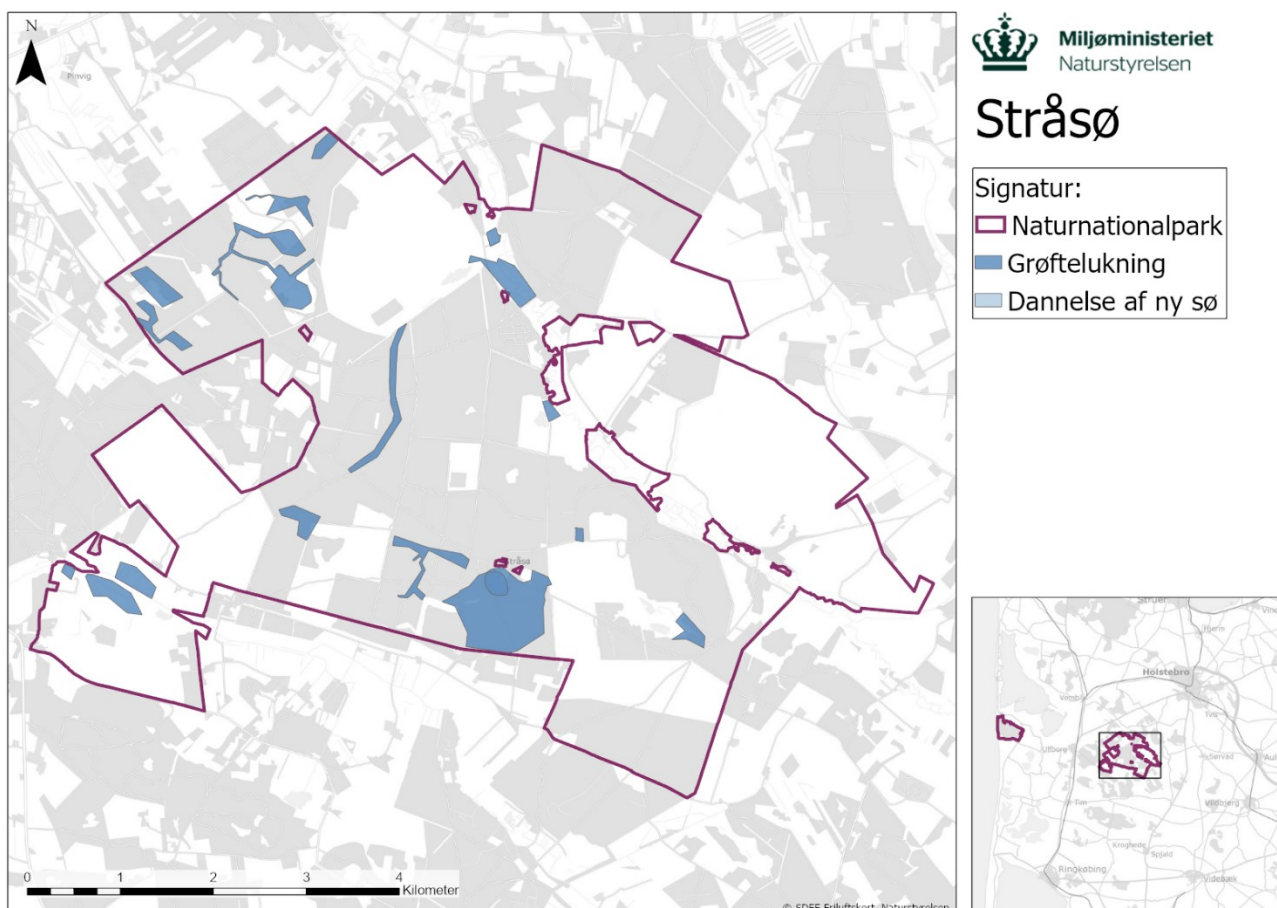
Den primære trussel mod de lysåbne arealer i dag er tilgroning med konkurrencestærke urter, græsser og vedplanter og opbygning af et tykt førnelag, som begrænser ny fremspiring af mindre konkurrencedygtige plantearter. Herudover er truslerne mod de våde naturtyper udtørring som følge af afvandning. For vandløbenes vedkommende er truslen unaturlig uddybning og udretning, som hindrer en naturlig dynamik med oversvømmelse af bredderne, tilbageholdelse af vand i de omkringliggende enge og en mere jævn vandtilførsel gennem året.

2.3.1 Genopretning af naturlig hydrologi

Den naturlige hydrologi vil blive genoprettet i det omfang det er muligt, uden at der forventes væsentlig påvirkning af afvandingsforholdene uden for naturnationalparken og af bygninger, offentlige veje og fortidsminder inden for parken.

Genopretningen af den naturlige hydrologi vil ske ved lukning af grøftesystemer og ved afbrydelse af kendte drænforekomster. Desuden vil muligheden for en hel eller delvis retablering af Stråso blive søgt realiseret. På kort 11 nedenfor er angivet de områder, hvor den største del af de potentielle indsatser for genopretning af naturlig hydrologi gennemføres. De mest betydende grøftesystemer i naturnationalparken findes i områderne vest for Nr. Vosborg Hede, langs Lilleåen og Madum Å, syd og vest for Stråsgård samt i området omkring Badesøen/Kobjældevej.

Tiltagene til genopretning af naturlig hydrologi vil blive gennemført i løbet af hele etableringsperioden. Der gennemføres en detaljeret planlægning, herunder også en kortlægning af mulige afvandingsmæssige konsekvenser på arealer uden for naturnationalparken og evt. metoder til at undgå negative konsekvenser for naboer samt den fornødne myndighedsbehandling i forbindelse med hver af de enkelte tiltag. Desuden koordineres og prioriteres iværksættelsen af tiltagene i forhold til de øvrige naturgenopretningsindsatser i naturnationalparken.

Kort 11. Fokusområder for genopretning af hydrologi.

De hydrologiske forhold omkring eksisterende småsøer, temporære vandområder, moser og skovsumpe opretholdes eller søges forbedret ved optimering af tilløbs- og afløbsforhold samt genopretning af naturlig hydrologi på nærliggende arealer.

2.3.2 Rydning af nåletræsbevoksninger

Som beskrevet i afsnit 2.1.1 består de skovbevoksede arealer i Naturnationalpark Stråsø af forholdsvis ung skov med plantagepræg, hvor godt 70 pct. af skovarealet udgøres af nåletræ (ca. 1.200 ha) med en dominans af rødgran. I størrelsesordenen ca. 400 ha nåletræ vil blive helt eller delvis ryddet, heraf udgør oversøiske arter ca. 200 ha og søjlegran ca. 100 ha. Rydningerne sker med henblik på markant at reducere eller helt fjerne oversøiske træarter samt skabe sammenhæng mellem lysåbne arealer. Arealet med lærk og søjlegran vil desuden blive reduceret, da disse arter har et lavt biodiversitetspotentiale.

Rødgranbevoksningerne i naturnationalparken spænder fra strukturelt ensartede ældre bevoksninger til mere uensartede yngre bevoksninger. Rødgranen, som er en europæisk hjemmehørende træart, og potentielt hjemmehørende i Danmark, har en vigtig rolle for en del af naturnationalparkens sjældne og truede arter, og der sikres derfor et langsigtet indslag af rødgran i Stråsø, hvor rødgran som helhed i dag er overrepræsenteret i forhold til sit biodiversitetspotentiale.

Der vil kunne forekomme biodiversitetsfremmende tiltag i alle rød- og ædelgran bevoksninger, men der anlægges en forsigtig fældningsstrategi for at undgå at disse forholdsvis ustabile bevoksninger ikke u hensigtsmæssig går i opløsning med tab af levesteder og opholdsområder for hjortevildtet eller truede og sjældne arter til følge. I den første fase vil det primært være ikke europæisk hjemmehørende- og invasive indblandingstræarter som klitfyr, sitkagran, skarntydegran, glansbladet hæg og lignende, der vil blive fjernet fra rød- og ædelgranbevoksningerne.

Hvor rødgranbevoksningerne måtte gå i opløsning som følge af f.eks. mindre stormfald, efterlades træerne som udgangspunkt urørt. Der kan dog tænkes undtagelser, som må håndteres konkret, f.eks. hvis der stormfældes store mængder gran med efterfølgende risiko for typografbilleangreb, så der er en markant trussel for de privatejede naboskoves sundhed. Det vil også kunne være tilfældet ved en risiko for markant spredning af typografbiller uden forudgående stormfald.¹⁹

I perioden for naturgenopretning på op til 25 år vil der som strukturelementer blive etableret huller/lysbrønde eller anden strukturhugst i nogle bevoksninger med henblik på at indbringe hjemmehørende løvtræer og buske, hvor disse arter mangler i delområder af naturnationalparken. Sådanne suppleringsplantninger vil som udgangspunkt blive beskyttet mod nedbidning fra de græssende dyr vha. hegn eller stammer og grene fra nedskårne træer.

Der er fokus på at bevare de ældre bevoksninger med strukturvariation og dødt ved. I Stråsø findes der på trods af stormfaldet i 2013 stadig en del ældre bevoksninger med potentiale til at understøtte forekomsten af store gamle træer.

19

https://naturstyrelsen.dk/media/296293/bilagb_endeligversion_overordnede_retningslinjer_for_uroert_skov_juni2021.pdf

Nåletræsbevoksninger, der står på arealer, hvor der planlægges genopretning af naturlig hydrologi, vil som udgangspunkt helt eller delvist blive fjernet, inden hydrologiindsatsen iværksættes. Der vil blive efterladt en del træer i form af rødgran og evt. andre hjemmehørende arter for at sikre strukturvariationen i og omkring de kommende vådområder. En række homogene granbevoksninger i kanten af lysåbne områder planlægges tyndet kraftigt eller helt ryddet for at skabe sammenhænge mellem de lysåbne områder i naturnationalparken. Rydningerne skal desuden bidrage til, at forbedre græsningspotentialet i naturnationalparken, fremme etablering af overgangszoner i landskabet og skabe spredningskorridorer for arter tilknyttet de lysåbne arealer.

De planlagte tiltag vil blive gennemført i et tempo, der sikrer, at skovdækket ikke sættes uhensigtsmæssig over styr, og at der tages det fornødne hensyn til beskyttelse af raste- og yngleområder for truede og sjældne arter.

Douglasgran er en oversøisk træart, som kan være et stabiliserende element i nåleskoven, og især de ældre træer er modstandsdygtige over for stormvejr. Som udgangspunkt tyndes douglasgranbevoksninger, så der skabes bedre plads til indblanding af hjemmehørende arter, men særligt gamle og karakterfulde enkelttræer og grupper af træer bevares.

Der findes en del søjlegran i naturnationalparken. Søjlegran-bevoksninger indeholder generelt begrænsede naturværdier/biodiversitet. Nogle af disse bevoksninger kan derfor med fordel erstattes med andre europæisk hjemmehørende arter, hvorfor arealet med søjlegran vil blive reduceret væsentligt.

Tætte bevoksninger af skovfyr og lærk vil blive tyndet (1-3 gange, "situationsbestemt" og aldersafhængigt) med henblik på at fremelske storkronede, vitale og på lang sigt gamle træer. Tyndingerne vil desuden øge lysindfaldet til skovbunden, hvilket er en forudsætning for opvækst af urter, græsser, buske og evt. træarter, og dermed en mere artsrig og varieret bevoksning.

Lærk (ofte både europæisk, japansk og hybrid-lærk i Stråse-området) betragtes i naturnationalparken som en europæisk hjemmehørende træart med pioneregenskaber. Hvor lærk er plantet som ammetræ for at hjælpe mere følsomme løvtræarter i gang, vil de blive fjernet, når de unge løvtræsbevoksninger kommer over den kritiske etableringsfase med frost, udtørring, osv. Desuden vil lærkebevoksninger i nærhed af lysåbne naturarealer blive fjernet i hensigtsmæssigt omfang for at reducere risikoen for tilgroning med lærk på de lysåbne arealer.

I bevoksninger, hvor lærk er den dominerende træart, vil forekomsten af andre træarter blive fremmet ved kraftigt tynding, således at eksempelvis skovfyr og eg får bedre vækstbetingelser. I områder, hvor selvforyngelsen af lærk bliver for dominerende, kan det blive nødvendigt at reducere denne for at sikre, at den ikke udkonkurrerer andre træarter i området. Gamle lærketræer indblandet i eksempelvis rødgran- eller bøgebevoksninger bevares.

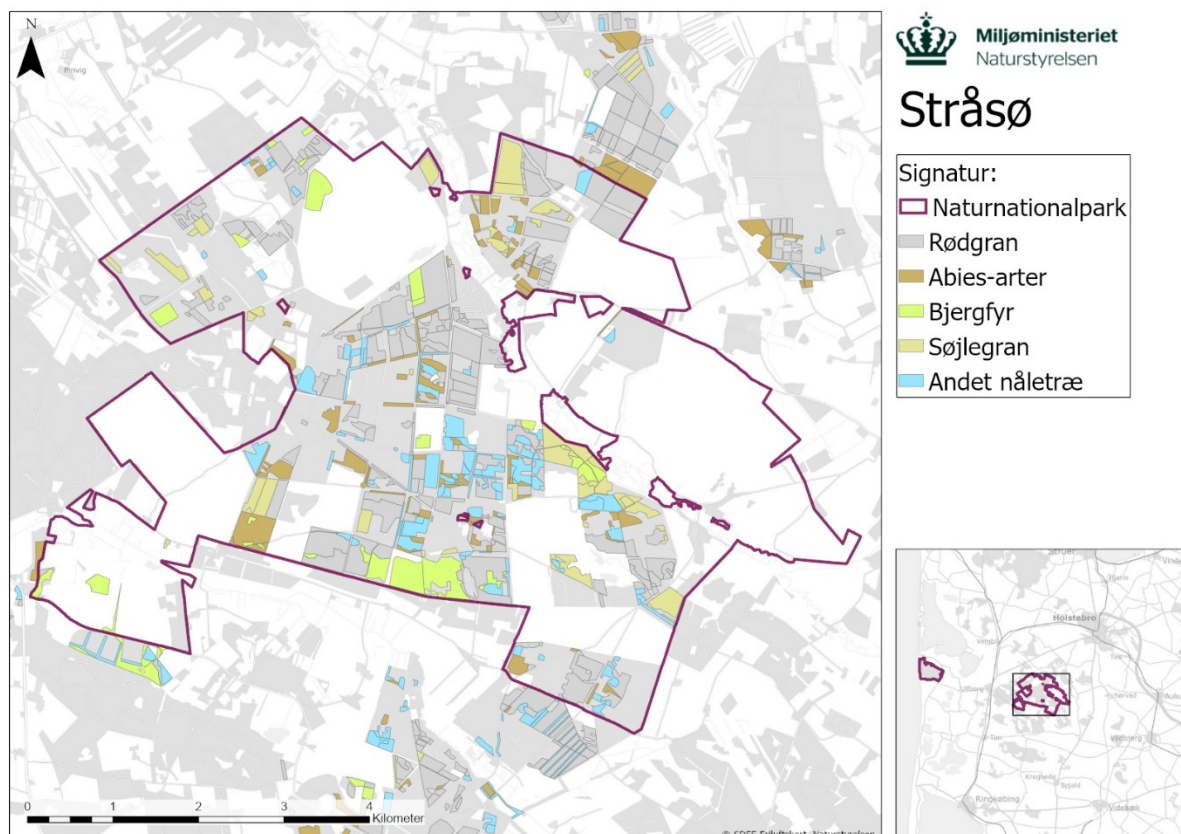
Det må forventes, at der vil komme en del opvækst af skygetræer, som f.eks. rødgran og bøg, samt invasive arter, som f.eks. glansbladet hæg og skarntydegran, i både de lysåbne nåletræsbevoksninger og de lysåbne løvtræsbevoksninger. De sidstnævnte arter vil blive fjernet med års mellemrum. Dette indgreb må

forventes at være en kontinuerlig proces, som vil være aftagende igennem etableringsfasen og herefter kun ske i nødvendigt omfang af hensyn til biodiversiteten.

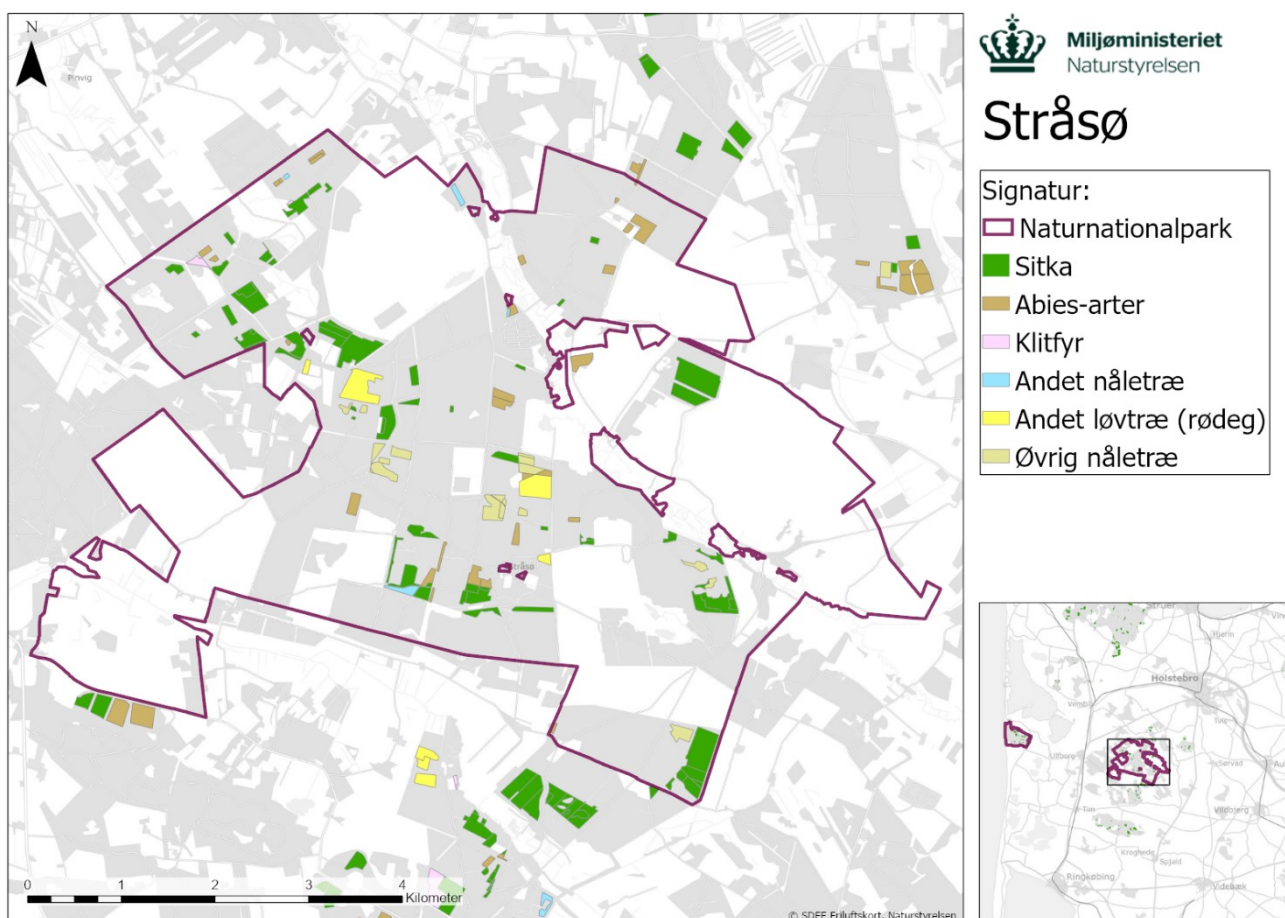
Områder med bjergfyr kan bl.a. være vigtige som opholdssted for krondyr og andre forstyrrelsesfølsomme arter, eksempelvis ulv. Bjergfyrbevoksninger er pionerbevoksninger, hvor der over tid begynder at komme andre træarter, der tager over og overvokser bjergfyren. Bjergfyr udgør f.eks. fin beskyttelse for fremspirende egetræer, birk, skovfyr, mv., der ofte kan vokse op i ly af ældre bjergfyr. Den er ikke specielt aggressiv i sin frøspredning, så den ryddes som udgangspunkt kun de steder, hvor den specifikt truer værdifuld, lysåben natur.

Pyntegrøntbevoksning med nordmannsgran (*Abies nordmanniana*) og sølvgran (*Abies procera* syn. *nobilis*) mfl. ryddes, da naturpotentialet her er begrænset.

Det er forventningen, at de nuværende ensartede nåletræsbevoksningerne over tid vil udvikles til at få en mere mosaikagtig og varieret struktur, omfattende både lysåbne og skyggede partier, og en mere divers træarts- og alderssammensætning.

Kort 12. Forekomsten af rødgran, samt forekomst af andre europæiske træarter, som ikke er hjemmehørende i Danmark. "Abies-arter" dækker over alm. ædelgran og nordmannsgran, mens "Andet nåletræ" dækker over østrigsk fyr, fransk bjergfyr og lærk.

Kort 13. Forekomsten af oversøiske træarter. I naturnationalparken omfatter det Abies-arterne sølvgran (*nobilis*), kæmpegran (*grandis*, *Abies grandis*) og Veitchs sølvgran (*Abies veitchii*). "Andet løvtræ" omfatter rød-eg (*Quercus rubra*). "Andet nåletræ" omfatter cypres (*Cupressus* sp.), skarntydegran (*Tsuga* sp. *heterophylla*) og langnålet ædelgran (*Abies concolor*). "Øvrig nåletræ" omfatter douglas og hvidgran (*Picea glauca*).

2.3.3 Bekæmpelse af invasive arter mv.

Forekomsten af invasive plantearter i Stråsø er i nogle områder massiv, og især glansbladet hæg, klitfyr og skarntydegran forekommer vidt udbredt og i store mængder. Tilgroning med invasive plantearter er en væsentligt trussel for de lysåbne naturarealer.

Rynket rose (*Rosa rugosa*) forekommer sporadisk i gamle læhegn.

Oversøiske træarter, og herunder også de invasive arter, søges fjernet i etableringsfasen. Rydningen af oversøiske og invasive arter planlægges gennemført som beskrevet nedenfor:

- Klitfyr, glansbladet hæg, og skarntydegran: Disse arter har frø, der spredes over store afstande. Alle har stor frøsætning og starter tidligt med frøsætning, hvilket giver en konkurrencefordel i forhold til andre arter. Disse træarter ryddes som udgangspunkt i starten af perioden.
- Sitkagran og hvidgran: Disse har evnen til at forynge sig villigt (specielt på fugtige lokaliteter), startende fra 20-25 års alderen, men med begrænset frøspredning over lange afstande. En del af de unge sitkabevoksninger er i dag vigtige dagsæder for krondyr. Rydningen af sitkagran og hvidgran vil ske i løbet af hele etableringsperioden, startende med de ældste bevoksninger. De yngre bevoksninger fældes inden de når alderen for frøsætning, eller når de ikke længere giver nødvendig dækning til krondyr eller forstyrrelsesfølsomme truede og sårbare arter.
- Sølvgran, nordmannsgran og Veitchs sølvgran: Alle tre arter er plantet med pyntegrøntproduktion for øje. De er ikke særligt aggressive med hensyn til selvfor yngelse og frøspredning, og vil derfor blive fældet løbende i hele etableringsperioden. Store enkeltstående træer, som kan være potentielle redetræer for ørne eller spætter, fældes som udgangspunkt ikke.
- Øvrige oversøiske nåletræer, f.eks. kæmpegran, cypres og weymouth-fyr (*Pinus strobus*): De øvrige oversøiske træarter har en begrænset frøspredning og foryngelsesgrad. Disse arter ryddes løbende i etableringsperioden, når forholdene er til det. Store enkeltstående træer, som kan være potentielle redetræer for ørne eller spætter, fældes som udgangspunkt ikke.
- Rødeg: Denne synes ikke at brede sig ud af de områder, hvor den står i dag. Der er i dag en relativt lille andel af løvtræ i området, og agern og stødskud fra rødeg tjener som vinterføde for hjortevildtet. I det omfang rødeg ryddes, vil det derfor først ske, når andelen af andre mellemaldrende løvtræarter er forøget tilstrækkeligt til at kunne modsvare arealet med rødeg. Nogle steder vil det herefter være nødvendigt at knuse træstubbene, for at undgå massiv genvækst.
- Douglasgran: Har en særlig evne til at blive stor og gammel, i kraft af, at den bliver meget stabil fra 60-års alderen. Endvidere er den ikke særligt aggressiv som selvfor yngende træart, og for yngelse bliver ofte fejlet eller skrællet på et tidligt stadie af hjortevildtet. Der ønskes ikke egentlige bevoksninger af douglasgran i naturnationalparken, men der opretholdes en række grupper og enkelttræer i området, med det mål at understøtte en udvikling i retning af store, gamle træer.

For alle oversøiske arter vil der være udfordringer med selvfor yngelse og genvækst. Der kan, afhængig af træarten, blive tale om mange og gentagne indgreb, som også kan strække sig udover etableringsperioden.

Rynket rose forventes over tid at blive ædt af stude og heste. Uden for det hegnede område, og i områder hvor rosen ikke ædes, vil forekomster af rynket rose blive bekæmpet mekanisk efter konkret vurdering. Alle eventuelle forekomster af japansk pileurt og kæmpebjørneklo vil ligeledes blive bekæmpet.

Eksisterende og eventuelle nye forekomster af invasive arter, eller arter, der kan optræde invasivt, vil løbende blive overvåget med henblik på vurdering af behovet for bekæmpelse, herunder eksempelvis stjernebredribbe og gyvel.

Mink, mårhund og vaskebjørn vil blive bekæmpet i henhold til de gældende forvaltningsplaner for disse arter.

2.3.4 Biodiversitetsfremmende tiltag

Fremme forekomsten af hjemmehørende buske og træer herunder især insektbestøvede arter

De skovbevoksede arealer, vildtagrene og markarealerne i naturnationalparken bærer præg af forstlig og landbrugsmæssig forvaltning. Mange naturligt forekommende arter af træer og buske, eksempelvis tjørn og tørst er ikke til stede, eller kun til stede i meget begrænset omfang, da disse arter historisk ikke har været opfattet som at de kunne passe ind i driften. Inden overgangen til naturnær skovdrift er de enten blevet udkonkurreret ved bortskygning fra de plantede træer, eller fjernet aktivt, for at fremme de kommercielt interessante træarter.

Et øget græsningstryk vil, sammen med den nuværende sporadiske forekomst, kunne udfordre og forsinke spredning og genindvandring/reintroduktion af blomstrende træer og buske. Derfor planlægges etablering af en række mindre områder med hjemmehørende blomstrende og tornede buske og træer. Plantningerne vil gavne biodiversiteten, men skal først og fremmest ses som en langsigtet frøkilde, og som et middel til hurtigere at øge forekomsten af blomstrende træer og buske i hele naturnationalparken. Plantningerne etableres på tidligere skovbevoksede arealer, eller på tidligere omdriftsarealer, under midlertidige hegn for beskyttelse mod bid/browsing. Flere af de blomstrende buske vil med deres frugter samtidig tiltrække fugle, der har afgørende betydning for spredning af skovbundsfloraen og planter knyttet til skovbryn.

Det vil i et vist omfang være nødvendigt at opretholde skovhegn omkring nyetablerede løvtræsplantninger, indtil et passende antal træer er over bidhøjde for hjortene og de udsatte stude og heste. Så længe hegnene opretholdes, kan det være nødvendigt at fjerne uønsket opvækst af andre træarter for at fremme de hjemmehørende arters muligheder i plantningerne. Oversøiske og invasive arter inden for hegnene fjernes, inden de starter frø- og koglesætning. I nogle hegninger vil det desuden være nødvendigt at nedskære gyvel, som ellers vil kunne bortskygge unge træer og buske.

Indplantning af Insektbestøvede træer og buske vil alene omfatte europæisk hjemmehørende arter, som f.eks. småbladet lind, tjørn, kristtorn, slåen, tørst, benved, skov-abild, fuglekirsebær, eg og bøg mfl. Hvor arterne allerede forekommer i naturnationalparken, vil de blive søgt beskyttet og fremmet. Indplantning vil kunne forekomme overalt i de skovbevoksede områder af parken i takt med at de oversøiske træarter fjernes.

Understøtte forekomsten af store gamle træer

De skovbevoksede arealer i Naturnationalpark Stråso består af forholdsvis ung skov (< 150 år) med plantagepræg. Skoven mangler således store gamle træer. Udviklingen i retning mod flere større og gamle træer vil blive understøttet, idet store, gamle træer er vigtige levesteder for bl.a. spætter og andre hulrugende fugle. Desuden kan de være redested for store rovfugle som f.eks. fiskeørn og havørn. Tillige vil

gammel skov (over tid) automatisk generere levesteder for flere arter, både planter, insekter, svampe og fugle/dyr. Dette i kraft af kontinuiteten, sporadisk opståede huller i kronedækket, døende/dødt ved mv. For at understøtte udviklingen af en varieret skov med store gamle træer vil der indledningsvist blive foretaget indgreb, som kan fremme naturmæssigt interessante løvtræer som bøg, eg, småbladet lind, navr, fuglekirsebær, spidsløn, røn, birk, pil, poppel, bævreasp mv. Indgrebene kan f.eks. omfatte fældning af træer, der kan hindre væksten af de naturmæssigt interessante træer.

Sikring af lysåbne skovområder

Under lysåbne løvtræer, herunder også de fredede egekrat, vil der naturligt indfinde sig skygetræer som eksempelvis rødgran og bøg fra tilstødende bevoksninger. I det omfang de græssende dyr ikke i tilstrækkelig grad vil kunne opretholde lysåbne skovområder, kan det blive nødvendigt kontinuerligt at nedskære skygetræer for at kunne bibeholde lysåbne skovområder af hensyn til biodiversiteten og fredningsbestemmelserne. Det samme vil gøre sig gældende ved forekomst af invasive arter som f.eks. glansbladet hæg og skarntydegran, eller ved massiv forekomst af gyvel i de lysåbne skovområder.

Værne om krondyrenes skjulesteder mhp. at sikre græsning af den lysåbne natur, samt sikre opholdssteder for forstyrrelsesfølsomme truede og sårbare arter

Specielt unge, tætte bevoksninger med nåletræ er et af bl.a. krondyrenes vigtigste opholdssteder, da de oftest kan finde "fred og ro" her – især i faunalommerne. Det er derfor vigtigt at opretholde en række tætte skovbevoksninger (store som små) i nærheden af de områder, hvor afgræsningen med krondyr er ønskelig, eller hvor bevoksningerne er vigtige yngle- eller rasteområder for forstyrrelsesfølsomme truede eller sårbare arter. Dette forventes at kunne ske løbende ved naturlig selvforyngelse. Der forventes således ikke fremadrettet at blive indplantet nåletræ i naturnationalparken. Desuden vil der som følge af gentilplantningen efter stormfaldet i 2013 være en del unge skovbevoksninger, der kan udgøre dække for bl.a. krondyrene, og som på lang sigt vil udvikle sig i retning mod mere varieret og stabil skov.

I områder, hvor oversøiske nåletræer ryddes, eller hvor rødgran fældes for at skabe sammenhæng mellem lysåbne naturtyper, vil holme af f.eks. bjergfyr, birk og eg som udgangspunkt blive bevaret, så de kan fungere som dagsæde og skjul for krondyrene og de øvrige dyr i naturnationalparken.

Nyopdukkede "skovholme" bestående af hjemmehørende arter på lysåbne naturområder opretholdes i det omfang, det ikke strider mod fredningsbestemmelserne og Natura 2000-planerne, da en sådan mosaikstruktur generelt fremmer biodiversiteten og desuden vil understøtte krondyrgræsningen på de omkringliggende lysåbne arealer. Opvækst, der opnår et omfang, som strider mod fredningsbestemmelserne eller Natura 2000-planerne, vil blive ryddet manuelt eller maskinelt løbende efter behov. .

Øge forekomsten og kvaliteten af overgangszoner

Overgangszoner etableres, forbedres og udvides mellem skov og lysåbne natur. Dette vil ske ved indplantning af forskellige hjemmehørende blomstrende træer og buske i små områder, og ved etablering eller udvidelse af indre skovbryn og lysninger, hvorved der opnås mere mosaikprægede bevoksninger.

I de bevoksninger, hvor der fældes for at forbedre skovens struktur, gøres det på en måde, så de skarpe linjer mellem de skovbevoksede og de lysåbne arealer udviskes, hvorved der skabes mere glidende og artsrige overgange og skovbryn, som er af stor betydning for biodiversiteten.

Specifikke indsatser rettet mod sjældne og truede arter eller særligt værdifulde naturarealer

Karakteristisk for Naturnationalpark Stråsø er områdets heder. Et naturligt højt græsningstryk vil skabe større strukturel variation på hederne, hvilket forventes at medføre et større islæt af urter, men også af vedplanter (i mindre skala) – begge til gavn for hedernes biodiversitet. Det er dog uvist, i hvor høj grad græsningen vil holde opvækst af især nåletræer nede. Såfremt opvækst af vedplanter truer naturindholdet på særligt værdifulde hedearealer – eksempelvis områder, hvor der vokser vårkobjælde og cypresulvefod, eller hvor vedopvæksten ikke er foreneligt med Natura 2000-forpligtigelserne eller fredningsbestemmelserne, vil vedplanter blive ryddet f.eks. ved nedskæring eller afbrænding. Denne problemstilling kan blive særligt relevant i de første år efter etableringen af naturnationalparken, indtil bestandene af græssende dyr findes på niveauer, der passer til områdets bæreevne. Det kan derfor i perioder blive nødvendigt at anvende kendte tiltag som rydning, slåning, høstning mv., særligt på Natura 2000-naturtyper og evt. tidligere agerjorder, for bl.a. at hindre uønsket opvækst.

Mange af områdets sjældne laver, mosser og nøjsomhedsplanter forudsætter et lavt næringsstofniveau. Græsningen forventes at kunne omfordele næringsstoffer i området, og måske fjerne næringsstoffer fra de lysåbne naturarealer. Såfremt græsningen ikke er tilstrækkelig til at kompensere for luftens kvælstofdeposition, og den heraf ændrede jordbundskemi, kan der overvejes særligt næringsstofreducerende tiltag, som f.eks. afbrænding, afskrælning af førne eller forsøg med andre tiltag. Udover af fjerne næringsstoffer vil afskrælning også kunne øge arealet med blotlagt jord/sand og måske initiere sandflugt til gavn for biodiversiteten – særligt indlandsklitnaturtyperne med de tilknyttede planter og dyr. Tiltag med henblik på at genskabe tidligere tiders sandflugt bør således overvejes.

Danmark har et særligt ansvar over for vårkobjælde, da en stor del af verdensbestanden findes i Danmark. Af hensyn til vårkobjælde og andre meget sjældne arter, kan det vise sig nødvendigt at iværksætte særlige målrettede tiltag til at fremme eller beskytte de enkelte arters overlevelse i området. Tiltagene kan eksempelvis være rydning af en højere og sammenhængende vegetation (som kan true vårkobjælde) fjernelse af tykt førnelag, frahegning ved for højt græsningstryk og evt. forsøg med blotlægning af mineraljord. Det samme gør sig gældende for de øvrige beskyttelseskrævende arter omfattet af habitat- og fuglebeskyttelsesdirektivet og de rødlistede arter, som findes i området.

Etablering af lysåbne arealer

Det lysåbne areal vil blive øget, hvor oversøiske træarter ryddes, og hvor der ikke efterfølgende genplantes, eller hvor der ryddes for at skabe sammenhænge mellem lysåbne naturarealer. Mange sjældne og truede plantearter vil kunne rekolonisere tidligere skovbevoksede arealer, særligt hvis det opbyggede førne og morlag fjernes. På særligt udvalgte steder skal førnelag og evt. hele eller dele af morlaget om muligt fjernes, for at skabe udgangspunkt for etablering af meget næringsfattige lysåbne naturtyper.

Hvis opvækst af træer hindrer opretholdelsen af et lysåbent areal eller et vådområde, kan træerne blive ryddet, og det kan i et vist omfang blive nødvendigt kontinuerligt at nedskære træer, for at kunne

bibeholde et lysåbent areal af hensyn til biodiversiteten. Det samme vil gøre sig gældende ved forekomst af invasive arter, som f.eks. rynket rose eller japansk pileurt.

Skabe sammenhæng mellem lysåbne arealer:

En række bevoksninger planlægges kraftigt tyndet eller ryddet, for at skabe sammenhænge mellem lysåbne naturområder i naturnationalparken. Områderne fremgår af kort 14. Rydningerne foretages, for at fremme etablering af overgangszoner i landskabet og skabe spredningskorridorer for arter tilknyttet de lysåbne arealer, samt af landskabelige hensyn.

Det drejer sig om følgende områder:

- Sønder Vosborg Hede sammenbindes med hederne omkring Hedevej og Damgårdvej.
- Hederne omkring Hedevej og Damgårdvej sammenbindes med hederne omkring Lystlundvej/Damgårdvej.
- Vind Hede sammenbindes med hederne omkring Lystlundvej/Damgårdvej.
- Nr. Vosborg Hede sammenbindes med hederne ved slugten og Kobjældevej

Desuden vil udsigten over Vind Hede fra Lærkehøj blive genskabt, idet skovbevoksninger ryddes helt eller delvist nord for højen.

Konvertering af landbrugsjord til ny natur

Landbrugsjorden i naturnationalparken, omfattende 60 ha, tages ud af landbrugsdrift. Fremadrettet undersøges mulighederne for hurtigere at omdanne arealerne til ny natur, f.eks. ved udpining eller ved at reetablere mere varierede terrænforhold. Dette kan f.eks. ske gennem udlægning af marksten, terrænreguleringer eller indplantning af mindre grupper med europæisk hjemmehørende træer og buske. Herved øges og forbedres mangfoldigheden af mulige levesteder.

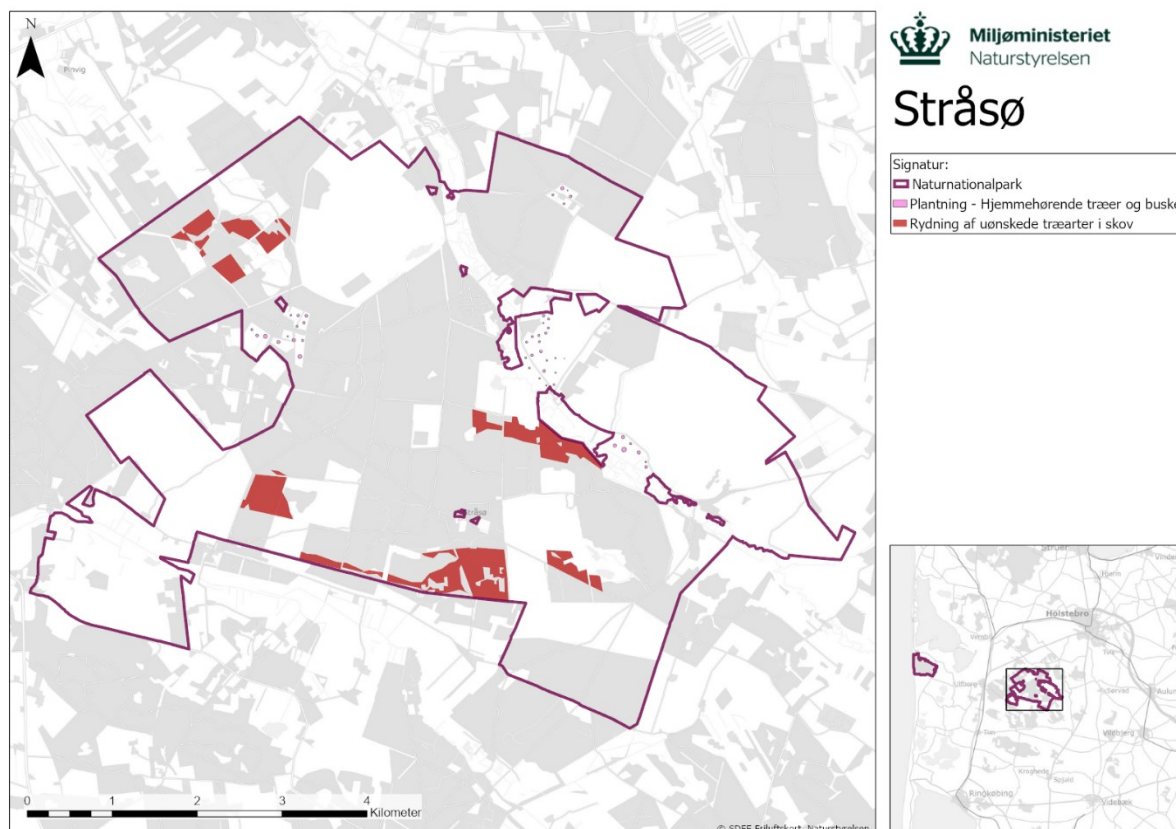
Forbedring af miljøforhold for ferskvandsnatur – søer og vandløb

Ved at genoprette den naturlige hydrologi i form af at lukke/sløjfe grøfter og dræn, kan tilledningen af sand og okker til Madum Å og Lilleåen mindskes, hvilket vil bidrage til at forbedre vandløbenes miljøforhold.

Vandområdeplanens indsatskrav i Lilleåen, om udlægning af groft substrat til gydepladser, vil ligeledes kunne forbedre vandløbets biodiversitet. Denne indsats gennemføres i fornødent omfang af kommunerne i henhold til indsatsbehovet jf. vandmiljøplanerne.

Den hydrologiske indsats vil også have en gavnlig effekt på områdets mindre søer, og vil formentligt kunne øget antallet af temporære søer og skovsumpe.

Enkelte vandhullers naturtilstand kan forbedres ved trærydning omkring vandhullets bred, hvilket udføres i etableringsperioden. Lysåbne vandhuller vil bl.a. forbedre vandhullernes egnethed som ynglested for stor vandsalamander.

Kort 14. Udvalgte biodiversitetsfremmende tiltag i naturnationalparken. Indplantning af mindre holme af hjemmehørende træer og buske er eksemplificeret med mindre prikker på kortet – omfang og placering kan ændres væsentligt. Derudover er vist rydninger, der skal sammenbinde lysåbne naturarealer. De øvrige biodiversitetsfremmende indsatser er ikke vist på kortet, men fremgår af teksten ovenfor. Specifikke indsatser rettet mod sjældne og truede arter eller særligt værdifulde naturarealer er således ikke vist på kortet.

2.3.5 Forventede klimaeffekter

En stor del af Naturnationalpark Stråsø er i dag skovbevokset. Skovene optager CO₂ fra atmosfæren og lagrer kulstof i træernes ved. De skovbevoksede arealer udgør, inklusiv jordbund og tørv i skoven, det største naturlige kulstoflager i naturnationalparken. Lageret på de skovbevoksede arealer fordeler sig på fem forskellige puljer: Levende overjordisk biomasse, levende underjordisk biomasse (træernes rødder), dødt ved, jordbundens lag af uomsat organisk materiale og mineraljordens indhold af organisk materiale. Det er særligt ændringer i skovens levende biomasse, altså træernes rødder, stammer, grene mm, der har betydning for om der er et nettooptag eller nettoafgivelse i forbindelse med etableringen af naturnationalparken.

Sammenlignet med en fortsat naturnær skovdrift i området må det forventes, at etableringen af naturnationalparken både på lang og kort sigt har en negativ effekt på områdets optag af CO₂. Når der ryddes arealer til lysåben natur reduceres skovens kulstoflager, ligesom naturlig hydrologi, græsning m.m. samlet set påvirker skovens tilvækst. Dermed er der en negativ påvirkning i forhold til evnen i skovens levende biomasse at optage CO₂. Efter naturgenopretningen er gennemført, vil CO₂ optaget igen stige i den levende biomasse, herunder træer og krat, der vokser naturligt frem.

På lang sigt (100 år) opnår skoven en modenhed, hvor nettooptaget af CO₂ bevæger sig mod 0, fordi træer dør og nedbrydes i samme tempo, som skoven vokser. Til sammenligning vil der ved en fortsat skovdrift være et mere eller mindre stabilt nettooptag af CO₂ over hele perioden. Dette skyldes først og fremmest de substitutionseffekter, der er forbundet med produktionen af træbaserede produkter. Substitutionseffekten angiver størrelsen af de undgåede udledninger i andre sektorer, når klimatunge materialer som stål, beton, aluminium mv. erstattes af bæredygtigt produceret træ, som er et klimavenligt alternativ.

Det kan derudover bemærkes, at i Københavns Universitets klimafremskrivningsrapport fra 2022²⁰ for drivhusgasregnskab for danske skove er vurderingen, at udlæg af urørt skov i nåleskovsdominerede områder, hvor der alt andet lige vil være større behov for naturgenopretningstiltag, vil resultere i en væsentlig større negativ klimaeffekt på den korte bane (2020 – 2030) sammenlignet med udlæg af urørt skov i områder domineret af løvtræer. Udlæg af urørt skov med naturgenopretningstiltag (det vil sige flere lysninger, veteranisering, udfasning af oversøiske træarter, skovgræsning og genopretning af naturlig hydrologi) vil langt hen ad vejen kunne sidestilles med forvaltningsprincipperne i naturnationalparkerne bortset fra omfanget af græsning. Derfor er det muligt at anvende vurderingerne herfra til naturnationalparkerne.

I Naturnationalpark Stråsø er de skovbevoksede arealer kendetegnet ved en meget stor andel af nåletræer med ca. 1.200 ha svarende til godt 70 % af skovarealet. En stor andel udgøres dog af skovfyr (ca. 200 ha) og rødgran (ca. 400 ha), hvor der forventes ingen (skovfyr) eller begrænsede indgreb i form af biodiversitetsfremmende indgreb, med andre ord forventes der ikke fjernet større andele af skovparter med disse to træarter. Der er identificeret i størrelsesordenen 400 ha nåletræ med overvejende oversøiske træarter og omorika fra Serbien, som helt eller delvis ryddes med det formål at fremme biodiversiteten i området. Forventningen er, at disse træarter udfases hen over en periode på op til 25 år. En så intensiv indsats i forhold til naturgenopretning i Naturnationalpark Stråsø må forventes yderligere at bidrage til et mindsket nettooptag af CO₂ på især den korte bane. Det er derudover Naturstyrelsens vurdering, at Naturnationalpark Stråsø, for så vidt angår naturgenopretning med udfasning af en betragtelig andel af de ikke hjemmehørende nåletræer, befinder sig i den høje ende sammenlignet med de øvrige udpegede naturnationalparker.

²⁰ Johannsen, V.K., Nord-Larsen, T. & Bentsen, N.S. (2022). Opdatering af skovfremskrivning: Forventet drivhusgasregnskab for de danske skove 2020-2050. IGN Rapport, februar 2022. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet, Frederiksberg. 99 s. ill.

Der er i Naturnationalpark Stråsø endvidere planlagt en række indsatser for at fremme den naturlige hydrologi i området. Der er helt overvejende tale om indsatser, som består i at nedlægge eksisterende grøfter og derudover hel eller delvis retablering af Stråsø. Der er i Naturnationalpark Stråsø primært tørv i det sydvestlige hjørne omkring Madum Å samt omkring Lilleå, som løber igennem den nordøstlige del af området. Da der er planer om at lukke afvandingsgrøfter i begge områder, forventes det, at der vil afgivelse af CO₂ vil være af et meget begrænset omfang eller modsat, at CO₂ vil holdes tilbage fra atmosfæren.

3 Overordnede retningslinjer for forvaltning

3.1 Udviklingsmål

Naturnationalpark Stråsø har ikke et fast defineret udviklingsmål for naturens tilstand, da udviklingsmålet er, at naturen og de naturlige processer skal have friere udfoldelsesmuligheder og kunne udvikle sig mere dynamisk. Naturen vil dermed løbende ændre sig og blive mere varieret. Naturnationalpark Stråsø har forudsætning for en vildere og dynamisk natur, der kan bidrage til øget biodiversitet. Det er således et udviklingsmål, at området generelt vil udvikle sig til en varieret natur, hvor skarpe grænser mellem skov og lysåben natur udviskes. Desuden skal forvaltningen understøtte såvel målsætningerne i de gældende Natura 2000-planer som fokusområderne i de udkast til planer, som p.t. er i høring. Der vil være et naturligt græsningstryk – af både ”browsere” og ”græssere”. Græsningen baseres på bestanden af vilde krondyr og dådyr og suppleres med andre store planteædere, der kan hegnes inde bag almindeligt lavt landbrugshegn. Græsningen vil ske som helårsgræsning som udgangspunkt uden tilskuds fodring, men vil variere i intensitet både geografisk og tidsmæssigt. Denne græsning vil være medvirkende til opbygning af en varieret struktur samt skabe varierede overgangszoner mellem lysåben og mere skygget natur.

Det er også målet, at naturen i Stråsø i højere grad vil være præget af fugtige områder, da den naturlige hydrologi bliver søgt genoprettet. Hertil kommer målet om, at der generelt vil være meget dødt ved. De store hedearealer vil fortsat være en dominerende lysåben naturtype, og de vil blive mere varierede og dynamiske understøttende en større habitatdiversitet. Ved rydning af skovdele vil der opstå flere lysåbne arealer ligeledes af varierende og dynamisk karakter. Der vil således blive skabt en lang række forskellige biotoper, der kan udgøre levestedet for en varieret flora og fauna. Den nordlige del af naturnationalparken vil være uden hegn, hvor græsningen alene sker ved hjortevildt. I den sydlige del vil der være én stor hegning på op mod 2.600 ha med vildgræsning fra de naturligt forekommende hjortearter, der suppleres med stude og heste. Græsningen vil bidrage til at opretholde og give nye muligheder for den lysåbne natur. Områdets karakteristiske mosaik af skov, hede og vådområder vil fortsat være levested for et meget stort antal sjældne og truede planter, dyr, laver og svampe. Området rummer store landskabelige, naturmæssige, kulturhistoriske og rekreative værdier.

I Naturnationalpark Stråsø vil kultur- og fortidsminderne fortsat være bevarede, og der vil være rige muligheder for, at befolkningen kan opleve en rig og varieret natur.

3.2 Principper for forvaltning af dyr udsat i naturnationalparken

Naturstyrelsen sikrer, at der i naturnationalparken føres et proaktivt tilsyn med besætningerne, og at der er de rette faglige kompetencer til at passe dyrene, herunder tilknyttet tilsynsførende privatpraktiserende dyrlæger, så der gennemføres løbende tilsyn og udarbejdes skriftlige dyrlægerapporter. Naturstyrelsen har igangsat en forskningsbaseret analyse og er i samarbejde med Fødevarestyrelsen og relevante eksperter og interessenter i færd med at udarbejde et forsknings- og erfaringsbaseret overvågningssystem til bedømmelse af dyrenes sundhedstilstand (huldscore) på bestandsniveau, som styrelsen vil anvende på de udsatte dyr. I forlængelse af arbejdet med overvågningssystemet udarbejder Naturstyrelsen interne retningslinjer for dyrevelfærd i naturnationalparkerne. Ligeledes udarbejdes proaktive forvaltningsplaner i forhold til dyrenes fødegrundlag, som dækker alle årstider, hvor der tages højde for fødegrundlaget både generelt og i definerede risikoperioder. Med henblik på sikring af dyrevelfærden, udarbejdes en beredskabsplan for håndtering af dyrene i særligt kritiske situationer. De tiltag, der kan indgå i en beredskabsplan, er beskrevet i faktaboksen nedenfor og vil følge de retningslinjer, som fremgår af den handlingsplan for tilsyn med helårsgræsning på Naturstyrelsens arealer, som blev oversendt til Folketinget den 15. april 2021²¹. I forbindelse med udarbejdelse af beredskabsplanen vil de beskrevne tiltag blive konkretiseret yderligere. Overvågningssystem, retningslinjer, forvaltningsplaner og beredskabsplaner vil indgå i ansøgningen til Fødevarestyrelsen om dispensation fra relevante bestemmelser i Dyrevelfærdsloven.

Naturstyrelsen har allerede erfaringer med hestehold i Stråsø, og i Naturnationalpark Stråsø er hensynet til dyrevelfærden i forvaltningen af de udsatte dyr afgørende. Generelt forvaltes de udsatte dyr så lidt som muligt, og som udgangspunkt tilskudsføres ikke – undtagen ved udsigt til, at det ikke er muligt at afhjælpe fødemangel ved f.eks. bestandsreduktion eller ved at flytte dyrene. Det sikres ligeledes, at der altid er adgang til vand – også i perioder med tørke eller hård frost. Målsætningen er, via en proaktiv bestandsregulering, at sikre en hensigtsmæssig balance mellem dyretæthed og naturgrundlag. Derudover udarbejdes der senest 2 år, efter at dyrene er sat ud, en særskilt evaluering af velfærden for de udsatte dyr, hvilket vil fungere som et supplement til det løbende tilsyn med dyrene.

Dyrene skal kun undtagelsesvist håndteres af mennesker, og forventningen er, at de derved bevarer deres naturlige skyhed. Hvis enkelte dyr udviser opsøgende eller aggressiv adfærd, aflives eller fjernes disse. Der iværksættes en fokuseret formidlingsindsats for at sikre en hensigtsmæssig adfærd hos brugerne af arealerne – herunder forbud mod fodring.

De udsatte dyr holdes så ekstensivt som muligt inden for rammerne af den eksisterende lovgivning på veterinærområdet med henblik på, at dyrene kan udføre deres nøglefunktioner i økosystemet. Det er hensigten, at tilsynet med de udsatte dyr vil ske på bestandsniveau. Fastlæggelse af vilkår om jævnlige tilsyn på bestandsniveau vil ske på baggrund af dispensationer fra de respektive myndigheder. I risikoperioder

²¹ <https://www.ft.dk/samling/20201/almdel/mof/spm/1062/svar/1770096/2373192.pdf>

(bl.a. hård frost, længevarende tørke og folingssæson) forventes tilsynet at ske hver anden dag eller hyppigere.

Kreaturer skal efter gældende lovgivning mærkes.

Dyrene i Naturnationalpark Stråsø er under det lovpligtige tilsyn, bl.a. for at sikre dyrenes sundhed og velfærd og herunder også for at leve op til anmeldepligten for alvorlige husdyrsygdomme (bl.a. mund- og klovsyge, kogalskab og bluetongue) og for at kunne iværksætte hurtig og effektiv bekæmpelse af sygdomme. Som udgangspunkt foretages ikke behandling af de udsatte dyr (f.eks. ivermectin-præparater mod indvoldsorm), hvor dyrene i stedet aflives eller fjernes, hvis der konstateres problemer i forhold til de enkelte individers sundhed og trivsel.

I henhold til gældende lovgivning, skal ådsler af de udsatte dyr indsamles og bortskaffes efter reglerne om animalske biprodukter. Muligheder for at efterlade de udsatte dyr, hvor de dør, undersøges i samarbejde med veterinærmyndighederne.

De udsatte dyr i Naturnationalpark Stråsø omfatter kreaturer (stude) og heste (se afsnit 2.2.2), som i samgræsning med den naturlige bestand af hjortevildt vil udgøre det samlede græsningstryk.

I opstarten vil bestandene være forholdsvis små, og behovet for reduktion eller indgriben vil være knyttet til konkrete sygdomstilfælde eller skader på dyrene. Overvågningssystemet til bedømmelse af dyrenes sundhedstilstand (huldscore) på bestandsniveau og det hyppige tilsyn med dyrene skal sikre, at fødegrundlaget i området kan understøtte de voksende bestande.

Reduktion af bestandene af de udsatte dyr vil kunne ske på forskellig vis afhængigt af dyrearten og baggrunden. På baggrund af den løbende overvågning af udviklingen i naturen vurderes det, om afgræsningen fungerer hensigtsmæssigt, eller om der skal justeres i den relative sammensætning af de udsatte dyr, og om det samlede græsningstryk vurderes at skade beskyttede naturtyper og arter. Hvis græsningstrykket bliver for højt og/eller sundhedstilstanden vigende, kan der fjernes enkeltdyr.

Områdets bæreevne vurderes årligt efter vækstsæsonen på baggrund af vurdering af bestandsstørrelse, tilgængelig fødemængde og gennemsnitlig huldscore. Hvis områdets bæreevne vurderes til ikke at kunne sikre mod øget dødelighed, grundet fødemangel, i løbet af vinteren, reguleres bestandsstørrelsen herefter markant – *inden* områdets bæreevne overstiges, og der opstår udfordringer med fødemangel. Ved

Beredskabsplan

Følgende tiltag – ud over bestandsregulering og flytning af dyr – kan bringes i spil og eventuelt anvendes simultant:

- Etablering af mindre frahegninger på 1-3 ha som kan åbnes ifm. perioder med særlig fødemangel. Frahegningerne flyttes med f.eks. 5-7 års mellemrum og kan dermed skabe en strukturel variation med forskellige tilgroningsstadier.
- Fældning af træer, hvor dyrene vil kunne æde knopper, kviste, bark mm. Træerne vil efterlades og dermed skabe mere dødt ved i skovbunden.
- Etablering af aflastningsarealer uden for naturnationalparken. Under helt særlige forhold vil dyrene i en kortere periode kunne sluses ud på disse arealer.
- Tilskudsfodring.

bestandsreduktionen tilstræbes etablering af en naturlig køns- og alderssammensætning, og reduktionen bør tage udgangspunkt i de naturlige selektionsprocesser. Der kan også udtages dyr til anvendelse i andre naturprojekter. Bestandsreduktionen bør have et sådant omfang, at de naturlige fluktuationer i græsningstryk afspejles således at skovenes regenerationsmuligheder i perioder fremmes. En sådan forvaltning vil bidrage til et over tid, vekslende browser-græsningstryk, svarende til hvad der ville være naturligt i et økosystem.

Som udgangspunkt forudses et stort behov for 'browsere' (via den naturligt forekommende bestand af krondyr) i fasen, hvor den tidligere produktionsskov skal konverteres til en mere lysåben græsningsskov. Uden store græssere, vil der en ske en massiv succession/indvandring af især birk, røn og lærk på de nye lysåbne arealer. Efter en årrække vil hestenes og studenes græsning skulle spille en større rolle, ved at holde de nye lysåbne arealer åbne og vedligeholde de eksisterende heder, enge og sletter. Der kan således opstå et behov for at justere balancen mellem 'browsere' og 'græssere' ved f.eks. at justere antallet af udsatte dyr. De biodiversitetsmæssige effekter af de græsædende dyr skal løbende evalueres. På længere sigt skal det således igen vurderes hvilke dyr, der bedst understøtter naturen i Naturnationalpark Stråsø.

Tabel 5 i afsnit 2.2.2 angiver et bud på scenarium i forhold til bestandsstørrelser og græsningstryk. Scenariet er baseret på et estimeret samlet græsningstryk på 66 kg dyr/ha lysåbent areal omsat til størrelsesorden 30 kg/ha samlet areal i Stråsø. Dette græsningstryk er forholdsvis lavt i forhold til de anbefalinger om naturligt græsningstryk som gives i rapporten "Biodiversitetseffekter af rewilding"²². Baggrunden for at sigte mod den lave ende er, at naturnationalparken ligger i et i jordbundshenseende næringsfattigt område, og at store dele af området har begrænset græsningspotentiale, fordi området i en del år fremad fortsat vil domineres af de hidtil forstligt drevne bevoksninger af højskov.

Græsningstrykket og browser/græsser fordelingen skal nøje følges i de første år, hvor bestandene udvikler sig, og erfaringerne fra denne overvågning skal bruges til en justering/reduktion af bestandene af store "græssere". Det er muligt, at områdets bæreevne på langt sigt kan ligge højere end 66 kg/ha lysåbent areal.

Stabile bestande er ikke et mål i sig selv, idet fluktuationer i bestandsstørrelser og sammensætninger har vigtig indvirkning på biodiversiteten.

Heste

Der etableres til en start en mindre bestand af vilde exmoor-ponyer eller konik heste på ca. 30-50 dyr, i om muligt et antal familiegupper i størrelsesordenen 10-12 individer med en hingst, resten hopper med føl. Der vil hermed fra starten af blive udsat et begrænset antal heste, som vil udgøre højest halvdelen af den estimerede bæreevne jf. tabel 5. Bestanden får lov til gennem naturlig reproduktion at vokse frit til en start. Der vil i forvaltningen af hestebestanden blive holdt øje med forhold knyttet til risiko for indavl og andre dyreetiske aspekter.

²² <https://dce2.au.dk/pub/SR425.pdf>

For at sikre en passende genetisk variation i bestanden kan der tilføres nye heste, og der vil for at modvirke indavl med jævne mellemrum ske en udskiftning af førerhingsten med en udefra kommende hingst. Behov for tilførsel af vildheste med ny genetik vurderes løbende.

Kreaturer

For kreaturerne bliver der tale om en ikke-reproducerende bestand af stude. Der etableres en grundbestand af stude af en robust og rolig race eksempelvis skotsk højlandskvæg og galloway, svarende til ca. 50 pct. af bæreevnen jf. tabel 5 (ca. 20 dyr). En forøgelse af bestanden af stude følger herefter på baggrund af en løbende vurdering af, om bæreevnen er til stede også efter, at der er gennemført tiltag knyttet til naturlig hydrologi mv. Målet er en fast grundbestand af stude, som svarer til bæreevnen jf. tabel 5. Dette vurderes nødvendigt for langsigtet at bevare den grundlæggende arealmæssige fordeling mellem lysåbent græsset og mere trædækket areal. Den ønskede variation i græsningstryk sikres gennem den reproducerende bestand af heste. Når grundbestanden er opbygget, vil der efter behov løbende blive tilføjet unge stude.

3.3 Principper for forvaltning af friluftsliv og rekreative faciliteter

Naturnationalpark Stråsø skal styrke biodiversiteten og naturens vilkår, give rigere naturoplevelser samt bidrage til mulighed for friluftsliv og turisme i sammenhæng med styrelsens øvrige arealer.

Principperne for forvaltning af friluftsliv og rekreative interesser skal ses i sammenhæng med principper for forvaltningen af de større planteædende pattedyr som hjortearterne (afsnit 3.4), idet friluftaktiviteterne bidrager som et adfærdsregulerende virkemiddel for krondyr.

Der vil blive lagt vægt på formidling og friluftsfaciliteter i form af bl.a. skiltning, online naturformidling, ligesom Naturstyrelses medarbejdere vil bidrage til at besvare spørgsmål og formidle arealerne for de besøgende. Der vil desuden i relevant omfang blive rakt ud til turistorganisationer, frivillige mfl. vedr. samarbejder om formidling af arealerne og indretning af friluftsfaciliteterne. Målet er bl.a. at give de besøgende inspiration til, hvad man kan opleve i naturnationalparken og hvor, og at give gode råd til besøgende om, hvordan man kan færdes på en sikker måde blandt de udsatte dyr. Dette uden at borgerne får indtryk af, at de ikke har ret til at færdes i området efter naturbeskyttelseslovens regler og at inspirere bevægelseshæmmede til, hvor man som dårligt gående, brugere med barne- og klapvogne, kørestolsbrugere oa. kan færdes.

Ved færdsel i naturnationalparker færdes man efter de samme regler som for færdsel på statsejede naturarealer.

Færdsel sker på eget ansvar, jf. naturbeskyttelseslovens §§ 22-26. Men dette fritager ikke grundejeren for erstatningsansvar efter de almindelige erstatningsretlige regler. Der vil således skulle ske en konkret vurdering af, om fx grundejeren i forbindelse med en ulykke må anses for at have handlet ansvarspådragende, og om der i øvrigt er den fornødne sammenhæng mellem grundejerens adfærd og skaden, og dermed om der skal udbetales erstatning til den tilskadekomne. Der skal også ske en vurdering af, om en gæst har foretaget en handling, som har været medvirkende til skaden, fx om man har fulgt

færdselslovens regler om at gå og cykle eller reglerne for ansattes handlinger. Dette spørgsmål skal afgøres af domstolene.

De overordnede rammer for befolkningens færdsel på Naturstyrelsens arealer vil være uændrede for de områder, som Naturnationalpark Stråsø omfatter, og som det fremgår af styrelsens hjemmeside²³. Langt hovedparten af de nuværende friluftsmæssige aktiviteter (f.eks. vandreture, cykling og løb) vil kunne fortsætte uændret. Dog vil hensynet til de store græsædende pattedyr og det forhold, at der efterhånden kan indfinde sig yderligere naturkvaliteter, kunne påvirke, hvilke tilladelser der kan gives til tilladelseskrevende aktiviteter og faciliteter. Da der altid skal ske en konkret vurdering af den enkelte aktivitet, som kræver tilladelse fra Naturstyrelsen, i forhold til de øvrige hensyn i bl.a. naturbeskyttelsesloven, kan der ikke gives konkret retning for, hvorledes friluftslivet vil udvikle sig. F.eks. vil nogle aktiviteter kunne blive påvirket af tilstedeværelsen af hegn, af dyrene eller hvis der indfinder sig yderligere forstyrrelsesfølsomme naturtyper og/eller arter. Naturstyrelsen vil i løbende dialog med ansøgerne afsøge mulighederne for alternative placeringer, f.eks. uden for hegn mv. og naturligvis på øvrige statsejede arealer.

Placeringen af faciliteter vil ske på en måde, hvor der både tages de nødvendige naturhensyn samt hensyn til de udsatte dyr, og hvor der gennem låger, færister mv. åbnes for offentlighedens adgang. I forbindelse med etableringen af naturnationalparken lægges særligt vægt på sikringen af en infrastruktur, som understøtter de forskellige brugergrupperes mulighed for at opleve naturnationalparken, og at der er sammenhæng mellem infrastrukturen inden for og uden for Naturnationalpark Stråsø. Samtidig skal infrastrukturen understøtte, at de besøgende overvejende ledes uden om arealer med sårbar natur og faunalommer eller understøtte, at de besøgende færdes i og omkring den sårbare natur på en måde, som påvirker naturen mindst muligt. Ifm. de konkrete faciliteter, skiltning og formidling mv. vil der også blive taget hensyn til bevægelseshæmmede i det omfang det er muligt inden for de naturlige og økonomiske rammer – i samarbejde med de lokale organisationer.

Der vil blive gennemført en særlig indsats ift formidling om hensigtsmæssig adfærd i hegninger med store græssende dyr – herunder specielt emner som ridning i områder med heste, adgang med hunde mv. Indsatsen drøftes med både interesseorganisationer, foreninger, naboer og relevante forskningsinstitutioner.

Faciliteterne plejes/vedligeholdes med slåning, maling af træværk, rydning af opvækst, fældning/beskæring af farlige træer omkring opholdsarealer samt rydning af væltede træer over stier og veje mv. På længere sigt skal det vurderes om de græssende dyr kan reducere behovet for mekanisk slåning langs stier og grusveje af hensyn til fremkommelighed.

Der kan løbende ske tilpasning af infrastruktur og faciliteter. Der kan eksempelvis opstå behov for sløjfning af vej- eller stistrækninger, hvor der er særlige naturhensyn (eksempelvis særligt sårbare arter), eller hvor vigtige opholdssteder for de græssende dyr med fordel kan friholdes for forstyrrelser, eller hvor

²³ <https://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/regler-i-naturen/>

friluftsfaciliteter kan give borgerne bedre oplevelsesmuligheder. Også retableringen af de hydrologiske forhold kan betyde, at det nogle steder kan blive nødvendigt at flytte eller nedlægge vej- eller stistrækninger. Faunalommernes udformning vil ligeledes kunne tilpasses og justeres afhængig af ændringer i de lokale forhold.

Det forventes, som omtalt i 2.2.4, at der etableres 7 faunalommer, hvor der er fokus på den stille naturoplevelse og dermed også mindst muligt forstyrrelse for dyrelivet; Faunalommerne har en afgørende funktion i forhold til påvirkning af hjortevildtet til at opholde sig mest muligt inden for naturnationalparken og have den ønskede græsningsfunktion, idet det lave landbrugshegn ikke hindrer dyrene i at vandre ud på omkringliggende marker; disse områder er anført på kort 11. Det vil blive understøttet i form af f.eks. afmærkede ruter, formidling, ved håndtering af tilladelseskrevende arrangementer mv., så brugerne af arealerne påvirker naturudviklingen mindst muligt.

Omfanget af faciliteter i naturnationalparken er i dag forholdsvist begrænset, og det vurderes relevant at bibeholde de få konkrete anlæg: Lejrpladserne ved Lystbæk og Ulborggård samt observationstårnet på Lærkehøj, mountainbikesporene ved Stolbjerg. Der vil som helhed blive arbejdet efter at få prioriteret faciliteter og aktivitetsmuligheder i andre skove i lokalområdet således, at der kan tilbydes alternative områder til brug for større tilladelseskrevende aktiviteter. Faciliteter og færdselsfremmende indsatser koncentrerer omkring de fem hovedindgange.

3.4 Principper for forvaltning af fritlevende pattedyr

Der bliver ikke længere mulighed for jagt i naturnationalparken, men evt. lidende vilde pattedyr kan aflives, og der kan som led i forvaltning af den samlede bestand af de forskellige hjortearter i området gennemføres regulering. De naturligt forekommende dyr (krondyr, rådyr, dådyr, ræv m.fl.) forvaltes i princippet så lidt som muligt – inden for gældende lovgivning. Der fodres ikke.

Invasive arter af pattedyr (mink, mårhund og vaskebjørn) bekæmpes efter gældende regler og forvaltningsplaner.

Forekomst af skarv håndteres i henhold til gældende forvaltningsplan.

Bæveren forekommer allerede på nuværende tidspunkt i området, og det er forventningen, at den vil brede sig, bl.a. til den nye naturnationalpark, dels som følge af bæverens generelle bestandsudvikling og dels i takt med, at den naturlige hydrologi genskabes, og omfanget af potentielle levesteder øges. Forvaltningen af bæver vil ske i henhold til den gældende forvaltningsplan. Forvaltningen af andre særligt beskyttede arter som ørn, ulv m.fl. vil tilsvarende ske efter gældende regler.

Krondyr og dådyr vil i området være de mest betydningsfulde hjortearter og vil ligesom rådyr kunne passere uhindret ind og ud af naturnationalparken. Udvikler bestanden af hjorte sig uhensigtsmæssigt i forhold til det samlede græsningstryk i området, herunder navnlig græsning i et ikke acceptabelt omfang på privatejede landbrugsarealer uden for naturnationalparken, vil der være mulighed for at gennemføre en bestands- og adfærdsregulering i naturnationalparken. Derudover vil der på de tilgrænsende arealer

forvaltet af Naturstyrelsen være mulighed for at gennemføre en regulering af bestanden af de forskellige arter af hjorte.

Som udgangspunkt efterlades kadavere til fremme af biodiversiteten, hvor det er foreneligt med de veterinære regler. Ved omfattende bestandsreguleringer af hjortearter kan de regulerede dyr blive solgt og anvendt til konsum. Det primære formål med forvaltningen af hjortearterne i Naturnationalpark Stråse er at skabe bedre betingelser for krondyrenes naturlige adfærd og dermed øge krondyrenes græsning i naturnationalparken. Forvaltningen af hjortearterne i naturnationalparken sker ud fra et vidensbaseret og adaptivt grundlag.

Krondyrenes adfærd påvirkes primært af tre forhold: Fødemuligheder, forstyrrelser og egnede opholdsområder (læ, ly og skjul). For at understøtte krondyrgræsning i naturnationalparken kan forvaltningen fokusere på at påvirke krondyrenes adfærd ved hjælp af følgende virkemidler:

Faunalommer

Faunalommer vil give plads til, at krondyrene kan finde ro og bidrage til at styre krondyrenes bevægelser i området og opnå en mere naturlig adfærd med en højere grad af dagaktivitet. Faunalommerne vil omfatte både lysåbne og skovbevoksede arealer. For at mindske omfanget af forstyrrelser nedlægges eksisterende veje og afmærkede stier og ruter i faunalommerne. Samtidig søges de bevoksede arealer gjort mere tætte ved hjælp af strukturel hugst og introduktion af træer og buske, der kan bidrage til at gøre bevoksningerne tættere og mere ufremkommelige.

Omvendt kan strategisk placerede friluftsfaciliteter (herunder stiforløb mv.) koncentreret med udgangspunkt i hovedindgangene og uden for faunalommerne være med til at påvirke krondyrenes bevægelsesmønster – herunder fremme fødesøgningen inden for naturnationalparken.

Reservatbestemmelse

Friluftslivets adgangsmuligheder på Vind Hede opretholdes som hidtil efter principperne i reservatbekendtgørelse nr. 884 af 23/9 2001.

Adfærdsregulerende tiltag

Kontinuerlige forstyrrelser i form af friluftsaktiviteter eller regulering af individer kan påvirke krondyrenes adfærd. Kronkalve kan tillære sig via deres mødre, at søge føde eller vandre til områder uden for naturnationalparken. Krondyrs adfærd videreføres således over tid til hele familiegupper. I det omfang der er behov for ændring af sådan tillært uhensigtsmæssig adfærd kan tiltag til målrettet forstyrrelse ske uden for faunalommer, og uden for de større lysåbne arealer med et stort græsningsbehov.

Opholdssteder

I faunalommer og omkring lysåbne arealer med et stort græsningsbehov vil tætte bevoksninger blive søgt fremmet via strukturhugst og indplantning af ønskede arter af træer og buske, eller ved naturlig tilgroning. Der understøttes også en udvikling med nyopdukkede, hjemmehørende "skovholme" på lysåben natur i det omfang, det ikke strider mod fredningsbestemmelserne og Natura 2000-planerne, da en sådan mosaikstruktur bl.a. vil understøtte krondyrgræsningen på de omkringliggende lysåbne arealer.

Fødemuligheder

Fødemulighederne er som udgangspunkt givne inden for naturnationalparken, men det vurderes, at fødegrundlaget vil øges i takt med, at der som følge af naturgenopretningsindsatsen vil opstå flere lysåbne arealer samt, at de skovbevoksede arealer vil blive mere løvtræsprægede.

Krondyrene vil af natur søge mod landbrugsarealer med foder af høj kvalitet – især i perioder hvor krondyrene har et højt energibehov. Omfanget søges indenfor naturnationalparkafgrænsningen begrænset ved sikring af attraktive faunalommer samt bestands- og adfærdsregulerende afskydning.

3.5 Principper for forvaltning af vandmiljøet

Genopretning af naturlig hydrologi er højt prioriteret inden for naturnationalparken og anbefales også fra forskernes side overalt, hvor det er praktisk, teknisk og naboretligt muligt, og hvor helt specifikke naturhensyn ikke taler imod det. Som udgangspunkt vil der være tale om at arbejde for mere våd skov med naturlige vandstandssvingninger. Rækkefølgen for indsatsen prioriteres i øvrigt med henblik på at opnå størst mulig positiv effekt på biodiversiteten dvs. arter og naturtyper som har gavn af forbedrede hydrologiske forhold og i særdeleshed at få lukket grøfter, som har gennembrudt naturlige terræntærskler.

I forbindelse med afsøgning af mulige genopretningsprojekter iagttages hensyn til påvirkning af naboarealer, infrastruktur og andre tekniske anlæg i medfør af vandløbsloven. Derudover kan der være behov for at sikre vandaflledning på udvalgte lokaliteter og strækninger af hensyn til beskyttelse af fortidsminder og i særlige tilfælde friluftslivet, hvor det ikke er muligt at omlægge ruter eller flytte faciliteter.

Tiltagene til genopretning af naturlig hydrologi er beskrevet i afsnit 2.3.1. Omfanget og placeringen af disse indsatser er ikke fastlagt på nuværende tidspunkt.

Med naturnationalparkens beliggenhed vil der være ganske få forpligtelser i forhold til vandløbsvedligeholdelse og vandaflledning til/fra naboarealer.

Generelt gælder at vandløbskvaliteten skal afspejle uberørte forhold med en naturlig afstrømning og dynamik. Der er således mulighed for, at der for vandløb i Naturnationalpark Strålsø ikke fastsættes konkret vandløbs skikkelse og vandføringsevne – med mindre dette påvirker andre væsentlige hensyn.

På længere sigt kan det vise sig, at også bæverens tilstedeværelse vil medvirke til en dynamisk regulering af områdets hydrologiske forhold.

I dag forekommer der i mindre omfang lystfiskeri ved Lilleåen i naturnationalparken. Dette rekreative fiskeri forvaltes med udgangspunkt i de nuværende forhold med en vidensbaseret og adaptiv tilgang.

3.6 Principper for forvaltning af fredede og beskyttede fortidsminder

Det følger af museumslovens formål, at kulturarv og naturarv i Danmark skal sikres, og at loven skal sikre varetagelsen af opgaver, der vedrører fortidsminder og sten- og jorddiger. Det betyder, at det ikke er tilladt at foretage ændring i tilstanden af fortidsminder og sten- og jorddiger. For Naturstyrelsens arealer gælder, at alle sten- og jorddiger er omfattet af beskyttelse.

Græsning i skov vurderes generelt at kunne være positivt i forhold til synlighed for fortidsminder og sten- og jorddiger. Et for højt græsningstryk kan dog skade diger og fortidsminder.

Naturstyrelsen har plejepligt på fredede fortidsminder omfattet af museumsloven. Det betyder, at vegetationsplejen i omfang og karakter som minimum skal sikre, at vegetationen ikke nedbryder fortidsmindet, men så vidt muligt modvirker dette. Samtidig skal plejen sikre, at fortidsmindet fremtræder synligt.

For så vidt angår urørt skov på Naturstyrelsens arealer er der i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen fastsat retningslinjer for plejepligten for større fladedækkende fortidsminder i disse områder.

For at sikre fortidsmindeinteresserne vil det være nødvendigt at gennemføre løbende overvågning. Overvågningen skal sikre, at skader på fortidsminder erkendes og håndteres så tidligt, at der ikke opstår uoprettelig skade på eksisterende fortidsminder og sten- og jorddiger. Den løbende monitoring skal samtidig danne basis for at kunne regulere dyrs adfærd med henblik på at skader fremadrettet undgås mest muligt samt være afsæt for at kunne iværksætte nødvendige aktioner ved opståede skader.

Generelt vil naturlig hydrologi kunne forenes med tilstedeværelsen af fortidsminder. Dog vil der ikke kunne ændres i de hydrologiske forhold ved fredede kanaler, dæmninger, stemmeværker, stenkister og tilsvarende fortidsmindekategorier. Overvågningen skal dermed sikre, at der kan iværksættes nødvendige aktioner løbende, hvis fortidsminder påvirkes ved hydrologiske forandringer.

I forbindelse med eventuelle jordarbejder i projektet skal den skjulte kulturarv sikres gennem forudgående arkæologiske undersøgelser.

Inden for Naturnationalpark Stråsø's område findes en række fortidsminder – herunder 21 gravhøje, et par historiske dyrefolde og diger. De fredede fortidsminder plejes løbende jævnfør Museumslovens plejepligt og ud fra principperne i Naturstyrelsens fortidsmindepolitik. Dette forhold indarbejdes i Naturstyrelsens plejeplaner for de konkrete fortidsminder.

De eksisterende fortidsminder skal bevares og sikres mod uhensigtsmæssige påvirkninger af både dyr og mennesker. Til sikring heraf gennemgås fortidsminder og diger systematisk hvert år med henblik på at observere og registrere eventuelt slid og skader. Antager sliddet efter græssende dyrs etablerede opholdssteder eller færdselsårer et væsentligt omfang, kan det blive nødvendigt at sikre de pågældende fortidsminder mod egentlige skader. Det kan i givet fald ske med tiltag i form af udlægning af trækroner

eller anden fysisk hindring, herunder frahegning. Tilsvarende kan det blive nødvendigt at regulere dyrenes færdsel i områder, hvor deres vandringer medfører særlige slidtager på fortidsminderne. Resultaterne af den løbende monitoring vurderes i tæt samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen.

3.7 Principper for forvaltning af trafiksikkerhed

Der vil med udgangspunkt i den udarbejdede trafiksikkerhedsrevision (se afsnit 2.2.5) i samarbejde med de berørte myndigheder (Vejdirektoratet, politi og kommune) blive gennemført en evaluering af effekten og konsekvenserne af de gennemføre trafiksikkerhedsmæssige foranstaltninger herunder behovet for tilpasninger og justeringer. Der planlægges gennemført en evaluering af trafiksikkerheden omkring et år efter ibrugtagning af naturnationalparken.

3.8 Principper for forvaltning af faciliteter og aktiviteter på tilstødende arealer

De aktiviteter, der konkret vurderes at kunne være til gene for de udsatte pattedyr, eller hvor de nuværende brugere af naturnationalparkområdet bliver begrænset i deres udfoldelse, søges henvist til de øvrige dele af Stråso og de øvrige nærliggende statsejede skove.

Som omtalt i afsnit 2.2.6. vil der blive iværksat en række tiltag i andre større statsskove m.h.p. at både virke som alternative arealer til de besøgende i naturnationalparken, men også for at gøre brugen af de omliggende arealer og skove endnu mere attraktiv og dermed reducere behovet i selve naturnationalparken for særligt forstyrrende aktiviteter. Dette indebærer behov for en generel forståelse for, at der afvikles flere aktiviteter i de øvrige dele af de statsejede skove i Vestjylland.

I den fortsatte forvaltning af hele Stråsokomplekset vil det løbende blive vurderet i hvilket omfang, der kan være behov for udvikling af yderligere tiltag. Inden en iværksættelse af sådanne tiltag vil de blive drøftet i Naturstyrelsen Vestjyllands lokale brugerråd, herunder om nødvendigt en revision af den eksisterende zonerings for friluftslivet.

3.9 Principper for forvaltning af naturgenopretningstiltag

Målet med Naturnationalpark Stråso er inden for store sammenhængende områder at lade de naturlige dynamikker udfolde sig mest muligt, og fremme og understøtte biodiversiteten inden for rammerne af de i afsnit 3.1. beskrevne udviklingsmål. Generelt sigtes der efter at opnå en tilstand, hvor der er mindst muligt behov for aktiv naturforvaltning. Dog vil opsyn med og vedligehold af hegninger med store græssende pattedyr kræve løbende vedligehold, ligesom det f.eks. kan blive nødvendigt at bekæmpe invasive arter, sikre vedvarighed i mængden af dødt ved, fremme og udvikle de naturlige hydrologiske forhold. Herudover kan der af hensyn til Natura 2000-habitatnaturtyper og tilhørende Natura 2000-arters bestande være behov for at gennemføre målrettet naturforvaltning, herunder også til fremme af biodiversitet eller sikring af, at der målrettet forvaltes inden for lovens rammer for beskyttelse og udvikling af Natura 2000-

habitatnaturtyper og -arter. Samme overvejelser kan gøre sig gældende for at sikre sårbare rødlistede arter. Endelig vil der fremadrettet være behov for at sikre tilgængelighed for skovens brugere, samt pleje af f.eks. fortidsminder, kulturarv og fredede heder.

I etableringsfasen reduceres andelen af træarter der ikke er hjemmehørende i Europa væsentligt. Invasive plantearter bekæmpes bredt. Der foretages biodiversitetsfremmende tiltag i form af strukturfældning og samt skabelse af svækkede træer og dødt ved. Der skabes mere lysåbent natur og der skabes sammenhæng mellem de lysåbne naturarealer. Herved skabes et mere mosaikpræget og stedvis mere lysåbent landskab som grundlag for udviklingen af de naturlige dynamikker på den enkelte lokalitet.

Mindre bevoksninger af douglasgran efterlades af landskabelige og biodiversitetsmæssige hensyn. Hvis der i større omfang opstår selvsåning fra de efterladte træer, kan bekæmpelse evt. blive nødvendigt.

Omfanget af granbevoksninger i naturnationalparken er gennem en årrække blevet reduceret, men udgør endnu næsten halvdelen af områdets skovbevoksede areal. Områdets græsningspotentiale og omfanget af lysåbne arealer vil blive forøget i takt med at nogle granbevoksninger bliver ryddet og de lysåbne arealer sammenbindes. Planlægningsmæssigt søges der taget højde for at rødgran ofte er udsat for lokale svækkelser i form af udtørring, insektangreb samt små og store stormfald, hvilket på både kort og langt sigt må forventes at reducere rødgranens dominans i naturnationalparken. Rødgran vil fortsat have en væsentlig tilstedeværelse og vil blive mindre fremtrædende end hidtil, således at træartens omfang i højere grad afspejler dens biodiversitetspotentiale og værdi i forhold til krondyrgræsning. Det er forventningen at der, som udgangspunkt, efter naturnationalparkens etableringsfase, kun foretages indgreb i de skovbevoksede områder af biodiversitetsmæssige hensyn som f.eks. forvaltning af krondyrs græsningseffekt og sikring af lysåben skov. Derudover kan indgreb i skovbevoksede områder blive nødvendige af sikkerhedsmæssige, trafikale og friluftsmæssige hensyn.

Generelt vil fældninger til dødt ved eller hugst og salg af træ følge de overordnede retningslinjer for urørt skov.

Forekomsten af invasive plantearter i Stråsø er i nogle områder massiv, og selv om invasive arter ryddes i etableringsfasen forventes udfordringer med selvsåning og genvækst. Det kan således også på længere sigt blive nødvendigt at rydde invasive arter, såfremt de græssende dyr ikke kan holde udbredelsen nede på et niveau, der ikke skader biodiversiteten og Natura 2000-områdets udpegningsgrundlag. Forekomsten af invasive arter bliver løbende overvåget og ved behov vil en aktiv bekæmpelse således blive udført i naturnationalparken. Nationale handleplaner for bekæmpelse af invasive arter samt Naturstyrelsens retningslinjer for invasive arter vil blive fulgt i naturnationalparken.

Stående og liggende dødt ved, skabt i etableringsfasen, har en begrænset levetid som medie for den biologiske mangfoldighed. På baggrund af den løbende overvågning af biodiversiteten følges også tilgangen af dødt ved. I det omfang, tilgangen falder markant over en længere periode, kan der iværksættes tiltag, som fremmer forekomsten af dødt ved – som f.eks. strukturfældning, veteranisering, brand og genopretning af naturlig hydrologi.

Sårbare naturarealer herunder områdets heder, øvrige § 3-beskyttede arealer og lysåbne Natura2000-naturtyper kan trues af tilgroning. Denne problemstilling kan blive særlig relevant i de første år efter etableringen af naturnationalparken, indtil bestandene af græssende dyr finder deres naturlige niveauer. Der kan være arter, som dyrene ikke vil æde, f.eks. visse nåletræsarter, invasive arter m.fl. Ved massiv nåletræsopvækst på beskyttede naturarealer kan rydning/afbrænding mv. derfor også på længere sigt være et nødvendigt supplement til græsningen. Ligeledes kan velkendte tiltag som fx slåning, høstning, afskrælning, opgravning/nedgravning mm. blive nødvendige hvis invasive arter (eller arter, der optræder invasivt) truer biodiversiteten, Natura 2000-naturtyper og de særlige sjældne arter. På tidligere agerjorde eller naturarealer, der gennem tiden er blevet eller fortsat udsættes for antropogene påvirkninger (såsom næringsstofberigelse), og som begrænser biodiversitets udviklingspotentialet eller skader naturværdierne, kan der ligeledes blive behov for yderlige tiltag ud over etableringsfasen.

De nye lysåbne naturområder, der etableres i tidligere nåletræsbeplantninger, og som skal sammenbinde den lysåbne natur, kan også ud over etableringsfasen være truet af selvsåning og genvækst af nåletræer. Her kan en nedskæring af træer også på længere sigt blive nødvendigt af hensyn til biodiversiteten. Endvidere kan der være områder med hængesæk eller rigkær, hvor dyrene ikke kan færdes, som også kræver supplerende naturforvaltning i form af fjernelse af opvækst for at opretholde en god naturtilstand.

Det forventes at nogle af områdets heder vil skifte karakter. Gennem en årrække er mange af hederne blevet forvaltet med en praksis inspireret af hedebondens dyrkning med lynghøstning, fældning af opvækst, afbrænding og stedsvis fåregræsning, og hvor målet især har været at opnå/bevare lyngdækkede heder. En forvaltning som tager udgangspunkt i store planteædere forventes at skabe nogle mere varierede og dynamiske heder til gavn for biodiversiteten. Eksempelvis vil områder som græsses særligt meget måske udvikle sig til overdrev, mens holme af træer vil opstå hvor græsningstrykket er lavt. Dyrene vil skabe områder med bart sand til stor gavn for insektlivet og som kan blive koloniseret af arter af lav, hedemelbærris, sandskæg mfl. Græsningen vil også bidrage til at vedligeholde dværgbuskesamfundet, som fortsat forventes at have en stor udbredelse i området.

I forbindelse med de konkrete naturgenopretningstiltag på arealerne vil der her blive informeret på plancher/klapskilte. Denne helt lokale formidling suppleres med opslag på sociale medieplatforme hos Naturstyrelsen om konkrete typer af projekter, lokale pressemeddelelser og nyheder på naturnationalparkens hjemmeside.

3.10 Principper for overvågning af udviklingen i området

Udviklingen i forhold til natur, friluftsliv og turisme, fredet eller beskyttet kultur- eller verdensarv samt dyrevelfærdsmæssige forhold i Naturnationalpark Stråsø vil løbende blive monitoreret og vurderet. Hvert 4. – 6. år vil der blive udarbejdet en redegørelse for udviklingen i naturnationalparken, der vil være baseret på bl.a. oplysninger hidrørende fra den løbende monitoring, jf. lovbemærkningerne til lovforslag om etablering af naturnationalparker. Offentligheden og berørte myndigheder vil blive inddraget i forbindelse med udarbejdelsen af redegørelsen i det omfang, det efter Naturstyrelsens vurdering skønnes relevant. Den færdige redegørelse vil blive indsendt til miljøministeren.

Den løbende monitoring samt den 4-6 årige redegørelse af udviklingen vil kunne indgå i grundlaget for vurderingen af resultaterne af gennemførte tiltag samt behovet for evt. tilpasninger af forvaltningen i den enkelte naturnationalpark, jf. lovbemærkningerne til lovforslag om etablering af naturnationalparker.

Der vil, med ophæng i de afsatte midler til forskning og overvågning i Naturnationalparkerne, blive udviklet monitoringsprogrammer til både baselineregistrering og løbende monitoring i naturnationalparkerne. Monitoringsprogrammerne vil blive drøftet med relevante forskere.

Angående udvikling i forhold til natur, skal monitoringsprogrammet, kunne dokumentere udviklingen i de biodiversitetsmæssige og strukturelle forhold i naturnationalparken, samt følge op på effekterne af de forvaltningsmæssige ændringer og tiltag, der gennemføres i forbindelse med etablering af parkerne. Der kan desuden være behov for at iværksætte monitoring af særligt sårbare arter, der ikke er omfattet af anden artsovervågning og/eller sjældne arter (f.eks. arter på Habitatdirektivet). For hver enkelt naturnationalpark vil der ske en grundlæggende baselineregistrering af biodiversitets- og strukturindhold samt tages højde for, hvilke arter eller sårbare naturtyper, der kan være særligt relevante at overvåge; det bemærkes, at der af lovbemærkningerne til lovforslaget om etablering af naturnationalparker fremgår, at monitoring kan være et nyttigt bidrag til at vurdere resultaterne af gennemførte tiltag og behovet for at iværksætte yderligere tiltag, f.eks. målrettet forvaltning på enkelte naturarealer. Baselineregistreringen vil danne udgangspunktet for den løbende monitoring, hvor det f.eks. kan følges, hvordan biodiversitets- og strukturindholdet udvikler sig på et areal, hvor der er blevet ryddet nåletræer, eller hvordan strukturen ændrer sig i overgangen mellem skov og lysåbne områder. Parametre der kan indgå i baselineregistreringen og den løbende monitoring er f.eks. vegetationsstrukturer, græsningsindikatorer og registreringer af bl.a. plantearter i prøvefelter.

Naturens udvikling og tilstand forventes bl.a. også at blive fulgt via det eksisterende nationale overvågningsprogram for de områder i Naturnationalpark Stråsø der indgår i NOVANA-programmet. I programmet overvåges naturtyperne repræsentativt hvert 6. år. Udbredelse af naturtyper og udvalgte naturparametre kortlægges inden for Natura 2000-områderne hvert 6. år, (dog hvert 12. år for de skovbevoksede arealer). Arter overvåges med varierende frekvens afhængig af den konkrete art. Beskyttet natur, der ikke er en habitatnaturtype, bliver registreret/kortlagt af Naturstyrelsen med en frekvens på 10 år.

Der vil derudover blive iværksat forskningssamarbejder med relevante forskningsinstitutioner om aktuelle biodiversitetsrelaterede emner samt effekten af vildtets græsnings effekt og effekten af de adfærdsregulerende tiltag, herunder friluftaktiviteternes påvirkning af hjortevildtet. Det særlige set-up i Naturnationalpark Stråsø med områder uden hegn fungerer som referenceområde, og kan dermed bidrage til vidensopbygningen m.h.t. effekten af den supplerende udsætning af kreaturer og heste set i forhold til, hvor afgræsning alene varetages af den frie hjortebestand. Det vil også i sammenhæng med et nærliggende græsningsprojekt (Husby) være muligt at opnå mere viden om, hvordan reproducerende heste påvirker biodiversiteten i forhold til vallakker alene, samt give mulighed for at undersøge påvirkningen på friluftslivet – særligt rytterne.

Vedr. friluftsliv og turisme vil der blive lavet såvel kvantitative som kvalitative undersøgelser af borgernes brug af naturnationalparkerne i samarbejde med kommunerne (f.eks. trafikmålinger). Der vil f.eks. blive

opsat tællere til registrering af benyttelsen af arealet, ligesom det vil blive undersøgt, om mobildata kan anvendes til at afdække færdsel i områderne. Monitoringen vil blive søgt tilrettelagt, så den kan give et billede af udviklingen af anvendelsen af arealerne før og efter etableringen af naturnationalparkerne. Graden af monitoring vil kunne variere mellem de enkelte naturnationalparker, men vil blive søgt tilrettelagt, så der samlet set opnås et billede af udviklingen i både naturnationalparker med intensiv og mindre intensiv benyttelse, højt og lavt hegn mv. Endelig vil der blive søgt kvalitative spørgeundersøgelser af holdninger og ønsker til de lokale naturnationalparker.

Som nævnt under afsnit 3.2 udvikles en protokol til overvågning af de udsatte dyr. Denne overvågning kan udvides og tilpasses, således at den kan indgå i analyser og forskning vedr. de udsatte dyrs adfærd og samspil med friluftslivet. Der vil blive gennemført pilotprojekter med anvendelse af ny teknologi f.eks. droner og GPS-mærkning for at undersøge, hvordan det evt. kan bidrage til det løbende tilsyn med de udsatte dyr. Der vil desuden blive gennemført en særskilt evaluering af velfærden for de udsatte dyr i naturnationalparkerne, inklusiv af pilotprojektet med teknologisk understøttelse af tilsynet. Evalueringen vil blive gennemført højst to år efter, at dyrene er sat ud.

Endelig overvåges tilstanden af kultur- og fortidsminder med henblik på fortsat at sikre disse. Der vil ske en basisregistrering af kultur- og fortidsmindernes tilstand inden etableringen af naturnationalparken påbegyndes, der vil ske løbende tilsyn, og evt. ændringer i tilstanden vil blive registeret ca. 1 gang årligt.

Naturstyrelsen Vestjylland samarbejder med Aarhus Universitet omkring undersøgelse af effekten på vegetationen af krondyrgræsningen på Vind Hede. Undersøgelsen blev igangsat i 2020.

Stråsø-området besøges af mange naturinteresserede mennesker, der bl.a. registrerer og interesserer sig for særlige arter eller artsgrupper. Citizen Science, hvor frivillige bidrager til monitoringen ved f.eks. at overvåge udbredelsen af særlige arter eller naturtyper, vil kunne styrke vidensgrundlaget, skabe lokal forankring og ejerskab samt bidrage til at udbrede kendskabet til naturnationalparken.

Bilag 1 – Artstabeller

De 3 tabeller nedenfor stammer fra et erhvervs-ph.d. projekt 2015-2018²⁴, som bl.a. sammenstillede fund af truede arter i Danmark fra 1991-2015. Der anvendes 3 kategorier: globalt truede, EU arter (habitatdirektivets bilag 2, 4 eller 5 samt fugle på fuglebeskyttelsesdirektivets bilag 1) og truede danske arter (fra Rødlisten 2010).

Naturnationalparkens* globalt truede arter.

Artens navn	Artsgruppe	Økologiske behov	Antal statsskove med arten
Ingen			

Naturnationalparkens* arter på habitatdirektivets bilag 2, 4 eller 5, samt fugle på fuglebeskyttelsesdirektivets bilag 1

Artens navn	Artsgruppe	Økologiske behov	Antal statsskove med arten
Urfugl	Fugle	Genindvandring (uddød)	1
Fiskeørn	Fugle	Fredfyldt rede- og fiskepladser	6
Cypres-ulvefod	Planter	Råjord i m. lys skov / hede; brand.	11
Liden ulvefod	Planter	Tidvis vanddækket sandbund	38
Otteradet ulvefod	Planter	Næringsfattig råjord	38
Almindelig hvidmos	Mosser	Uforstyrret morbund	42
Guldblomme	Planter	Lysåbent, næringsfattigt.	45
Rød glente	Fugle	Fred for efterstræbelse	52

²⁴ Buchwald, E. & Heilmann-Clausen, J, 2018: Muligheder på Naturstyrelsens arealer for bedre opfyldelse af 2020-mål for truede arter. University of Copenhagen.

Skovmår	Pattedyr	Roligt ynglested, f.eks. hult træ	60
Femradet ulvefod	Planter	Næringsfattig råjord	65
Hede-rendyrlav	Laver	Ren fugtig luft.	65
Almindelig ulvefod	Planter	Lysåben næringsfattig råjord	67
Trane	Fugle	Mose, sumpskov, fred og ro.	72
Natravn	Fugle	Insektrig tør lysning m. spredte træer	87
Hedelærke	Fugle	Insektrig tør lysning m. spredte træer	105
Stor vandsalamander	Padder	Rent klart ynglevand fri for fisk	142
Spidssnudet frø	Padder	Lavt klart ynglevand fri for fisk	179
Rødrygget tornskade	Fugle	Insektrig lysning m. kvas / buske	201
Odder	Pattedyr	Fredfyldte steder ved sø og å	202

Naturnationalparkens* dansk truede arter, som ikke også er globalt eller EU-truede.

* I fjerde kolonne skal antal statsskove med arten forstås som, hvor mange af Naturstyrelsens 976 delarealer (både skov og lysåbne) arten er kendt fra i perioden 1991-2015. Da der er en usikkerhed forbundet med præcision i artsdata, er det ikke muligt at stedfæste og henhøre alle arter præcist til det udpegede areal. Derudover bemærkes det at listerne er udarbejdet med udgangspunkt i Rødliste 2010.

Artens navn	Artsgruppe	Økologiske behov	Antal statsskove med arten
Kål-fladhat	Svampe	Lysåbent, næringsfattigt.	2
Sart rødblad	Svampe	Løvskov	3
Brungul rødblad	Svampe	Sumpskov, overdrev	5
Duft-ridderhat	Svampe	Næringsfattig gl nåleskov	5
Klit-korallav	Laver	Lysåbent, næringsfattigt.	5

Vår-kobjælde	Planter		5
Lakrids-ridderhat	Svampe	Næringsfattig gl nåleskov	7
Kæruld-græsugle	Andre sommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt, vådt.	8
Orange korkpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	8
Safrankødet slørhat	Svampe	Næringsfattig nåleskov	8
Stinkende slørhat	Svampe	Uforstyrret morbund i nåleskov	8
Sværtende gråblad	Svampe	Kalkrig / lerbund	8
Takket bægerlav	Laver	Lysåbent, næringsfattigt.	8
Blålig korkpigsvamp	Svampe	Næringsfattig skovbund, især gl nål.	9
Stor tornskade	Fugle	Lysåbent, næringsfattigt.	9
Violetbrun duftpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	9
Rust-korkpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	10
Tør ridderhat	Svampe	Næringsfattig gl nåleskov	10
Kantet ridderhat	Svampe	Næringsfattig gl nåleskov	11
<i>Mycena clavata</i> (en art svamp)	Svampe	Kalkrig / lerbund m. dødt nåletræ	11
Halsbånd-ridderhat	Svampe	Næringsfattig gl nåleskov	14
Blomster-stængelugle	Andre sommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	15
Grågul bægerlav	Laver	Lysåbent, næringsfattigt.	15
Hede-glansugle	Andre sommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	15

Mørk læderpigsvamp	Svampe	Næringsfattig skovbund, især gl nål.	15
Trehornet skarnbasse	Biller	Lysåbent, næringsfattigt, græsning.	15
Blodrød skørhat	Svampe	Nåleskov	16
Askegraa lavspinder	Andre sommerfugle	Veludviklede laver på løvtræer	17
Skællet kødpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	17
Tragtformet læderpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	17
Almindelig lungelav	Laver	Ren fugtig luft.	18
Mariehøneedderkop	Edderkop	Lysåbent, næringsfattigt.	18
Småskællet kødpigsvamp	Svampe	Næringsfattig nåleskov	22
Bæltet korkpigsvamp	Svampe	Næringsfattig skovbund, især gl nål.	24
Spids bægerlav	Laver	Lysåbent, næringsfattigt.	24
Grågrøn bægerlav	Laver	Ren fugtig luft.	26
Smalrandet humlebisværmer	Andre sommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	26
Spættet bægerlav	Laver	Lysåbent, næringsfattigt.	28
Vellugtende læderpigsvamp	Svampe	Næringsfattig skovbund, især gl nål.	31
Spiselig mælkehat	Svampe	Næringsfattig skovbund, især gl nål.	32
Kliddet bægerlav	Laver	Ren fugtig luft.	38
Moserandøje	Dagsommerfugle	Højmose	46

Kommabredpande	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	48
Lakrød bægerlav	Laver	Ren fugtig luft.	50
Ensianblåfugl	Dagsommerfugle	Klokkeensian til æglægning	51
Vendehals	Fugle	Myrer på åbne steder, redehuller	59
Klitperlemorsommerfugl	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	65
Markperlemorsommerfugl	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	72
Argusblåfugl	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt, lyng.	75
Spættet bredpande	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	85
Violetrandet ildfugl	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	87
Metalvinge	Køllesværmere	Lysåbent, næringsfattigt.	96
Okkergul pletvinge	Dagsommerfugle	Lysåbent, næringsfattigt.	129
Hare	Pattedyr	Mix af div biotoper nær hinanden	321